

Міністерство освіти і науки України

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему

**«Уляна Кравченко – вчителька, українська письменниця
і громадська діячка в Галичині (1860–1947 рр.)»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи СОІз-21м
спеціальності 014 «Середня освіта (Історія)»

Клюс Уляна Олегівна

Керівник: доктор історичних наук, професор

Райківський Ігор Ярославович

Рецензент: кандидат історичних наук, доцент

Дрогомирецька Людмила Романівна

Івано-Франківськ – 2023 р.

АНОТАЦІЯ

Клюс У. О. Уляна Кравченко – вчителька, українська письменниця і громадська діячка в Галичині (1860–1947 рр.). Івано-Франківськ, 2023. 136 с.

На основі опрацьованих джерельних та історіографічних матеріалів у дипломній роботі висвітлено біографію вчительки та письменниці, громадської діячки Уляни Кравченко (псевдонім Юлії Юліївни Шнайдер). Актуальність теми полягає в недостатньому вивченні життєпису Уляни Кравченко в історичній науці, що викликає інтерес до її творчої спадщини в контексті формування модерної української нації. У даній роботі розкрито чинники, які впливали на формування світогляду Уляни Кравченко в дитячі та юнацькі роки. Описано її багаторічну вчительську працю у школах Львівщини (Бібрці, Стоках, Львові, Руденках, Лужку Долішньому, Сільці та Трускавці). Основна увага зосереджена на аналізі творчого доробку Уляни Кравченко. Письменниця була авторкою дев'яти збірок поезій, двох збірок поезій у прозі, однієї автобіографічної повісті, спогадів, статей. Проаналізовано її відносини з Іваном Франком упродовж майже 33 років. Здійснено характеристику феміністичних поглядів та громадської діяльності Уляни Кравченко. Розкрито методичні аспекти використання результатів дослідження в ЗЗСО на уроках історії та в позаурочний час.

Ключові слова: Уляна Кравченко, вчительська праця, творчість, громадська діяльність, фемінізм, методика.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Джерела та історіографія проблеми	7
1.1. Стан наукової розробки проблеми	7
1.2. Джерельна база.....	14
РОЗДІЛ 2. Вибір життєвого шляху педагога. Уляна Кравченко як вчителька	18
2.1. Формування світогляду в дитячі та юнацькі роки.....	18
2.2. Праця на вчительській ниві.....	27
РОЗДІЛ 3. Творча спадщина	38
3.1. Вплив І. Франка на життєвий шлях і творчість Уляни Кравченко, взаємини між ними.....	38
3.2. Поетичні твори для дорослих, дітей та юнацтва	47
3.3. Проза і публіцистика.....	54
РОЗДІЛ 4. Громадська діяльність	60
РОЗДІЛ 5. Методика використання матеріалів дослідження на уроках історії в школі	71
ВИСНОВКИ	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	94
ДОДАТКИ	105

ВСТУП

Актуальність теми. В Україні народилися, жили і творили багато талановитих особистостей, що змогли досягти неабияких вершин у своїй сфері діяльності. Однією з них була Юлія Шнайдер (Уляна Кравченко), яка йшла на крок попереду тогочасного жіноцтва. У той час, коли роль жінки вбачалася лише в підтриманні домашнього затишку, народженні дітей та праці по господарству, Уляна Кравченко вільно заявила про свій талант до письма та стала першою жінкою в Галичині, яка видала власну збірку поезій. Вона на рівні з чоловіками могла спілкуватися на суспільно-політичні теми, листувалася з передовими культурними діячами того часу. Її особистий приклад є завжди актуальним, адже надихає не соромитися свого таланту, вміти не загубити себе як особистість серед широкого загалу, знайти власне покликання.

Водночас Уляна Кравченко – педагог з великої літери. Її вчительський досвід, власна методика навчання, любов до дітей є чудовим взірцем для наслідування сучасними педагогами, а вміння залишатися відданою своїй професії, незважаючи на відсутність матеріальних умов для навчання дітей, є як ніколи актуальним сьогодні в умовах сучасної війни, коли чимало шкіл зруйновано, освітній процес значно ускладнений.

Уляна Кравченко залишилася глибоко відданою своєму народу та батьківщині впродовж усього життя. Вона послідовно дотримувалася своїх поглядів та переконань, нерідко всупереч суспільним обставинам, адже її чоловік був поляком, а єдиний син – вихований у польському дусі (тоді як дві доньки – в українському). На прикладі Уляни Кравченко добре видно складність і неоднозначність процесу формування модерної української нації. Українцям варто брати з неї приклад та бути справжніми громадянами своєї країни, любити та берегти національні звичаї, традиції та мову. Окрім суспільної, тема дослідження має наукову актуальність, бо проблематика вивчення життєвого шляху вчительки, письменниці та громадської діячки,

феміністки Уляни Кравченко є недостатньо дослідженою в сучасній історичній науці.

Об'єктом дослідження є історична постать Уляни Кравченко.

Предметом дослідження виступають педагогічний досвід, творчість, громадська діяльність Уляни Кравченко, а також методичні аспекти використання результатів напрацювань у сучасній школі.

Метою даної роботи є систематизація та висвітлення інформації про життя і творчість Уляни Кравченко та визначення можливостей для реалізації результатів дослідження в школі.

Не претендуючи на вичерпність проблеми, авторка дипломної магістерської роботи у розв'язанні поставленої мети поставила перед собою такі **завдання**:

- охарактеризувати джерельну базу та історіографію з досліджуваної проблематики;
- описати педагогічний досвід Уляни Кравченко;
- проаналізувати творчий доробок письменниці;
- з'ясувати роль Уляни Кравченко в громадському житті Галичини;
- визначити методичні аспекти використання результатів дослідження в освітній сфері.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період життя Уляни Кравченко – 1860 –1947 рр. *Нижню межу* становить 18 квітня 1860 р. – день народження діячки, *верхньою межею* є 5 березня 1947 р. – дата її смерті.

Територіальні межі дослідження становлять сучасну Львівську область, де в різних містечках та селах до 1920 р. проживала Уляна Кравченко, а також місто Перемишль, що знаходиться на території теперішньої Польщі, в якому оселилася талановита письменниця у 1920 р. та прожила аж до своєї смерті у 1947 р.

Методологічну основу магістерської роботи становлять методологічні методи і принципи. Під час роботи над дослідженням авторка використала принцип науковості, всебічності, історизму, достовірності, об'єктивності та

системності. Робота написана з використанням історичного, логічного, описового, проблемно-тематичного, ретроспективного, порівняльного і структурно-системного методів.

Наукова новизна магістерської роботи полягає у спробі комплексно дослідити та охарактеризувати біографію письменниці, педагога та громадської діячки Уляни Кравченко на основі доступної джерельної бази та наукового доробку дослідників, продемонструвати можливості реалізації результатів дослідження у школі.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в можливості використання опрацьованого матеріалу на уроках історії в ЗЗСО, в позаурочний час на факультативних заняттях і гуртках, при підготовці до лекційних та семінарських занять у вищій школі, в подальшій науковій роботі, а також у громадській діяльності.

Апробація результатів дослідження відбулася на Всеукраїнській науковій конференції «Четверті Грабовецькі історичні читання» 4 грудня 2023 р. (Печеніжин – Івано-Франківськ), а також планується друк статті в «Студентських історичних зошитах».

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, п'яťох розділів, поділених на сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (113 позицій) та додатків.

РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

1.1. Стан наукової розробки проблеми

Уляна Кравченко цікава і талановита особистість, її життєпис та творчість викликали інтерес серед дослідників різних поколінь. Доробок науковців, які писали про окремі аспекти життя та творчості цієї видатної жінки, можна умовно розподілити на три періоди: 1) до початку Другої світової війни в 1939 р.; 2) до кінця 80-х рр. ХХ ст.; 3) після проголошення незалежності України у 1991 р. Перші праці, в яких подані фрагменти з біографії Уляни Кравченко, були написані ще її сучасниками. Зокрема, відома громадська діячка Софія Русова видала книгу «Наші визначні жінки» [74], у якій на перших сторінках поряд з біографією Наталії Кобринської подає розповідь про Уляну Кравченко, наводить уривки з її творів.

У радянський період все українське висвітлювалося односторонньо та спотворено. Не винятком була постать Уляни Кравченко – палкої патріотки свого народу. Її життя та творчість частково замовчувалися, тому й не дивно, що в сучасному суспільстві про неї мало кому відомо. Жорстокій цензурі підпадали всі твори українських письменників, за винятком тих, що пройшли ретельну перевірку. Так, у 1958 р. було видано «Вибрані твори» Уляни Кравченко під редакцією Арсена Каспрука [5]. Характерно, що до цього видання не увійшли патріотичні твори письменниці, в яких вона щиро висловлює свою любов до України, а у вступній статті, написаній А. Каспруком [60], подана характеристика біографії та творчого доробку в дусі радянської ідеології. Він описує її щирою прихильницею радянської дійсності, а поезії, в яких авторка насправді заклала зовсім інший зміст, зокрема «Ользі Кобилянській», «Озвалось серце», «Іванові Франкові» та ін., аналізує, як похвалу Радянському Союзу в знак визволення західних областей України в 1939 р.

Часткова лібералізація культурного життя в Україні періоду хрущовської «відлиги» кінця 1950-х – першої половини 1960-х рр. сприяла

зверненню інтересу дослідників до українських культурних діячів та їхнього доробку. Наприклад, Ніна Жук опублікувала цікаву статтю про Уляну Кравченко в честь відзначення 100-річчя з дня її народження [86].

Більш повно та об'єктивно творчість та біографію Уляни Кравченко висвітлювали діаспорні науковці [58; 62]. У цьому контексті заслуговує на особливу увагу книга дослідниці жіночого руху Ірени Книш «Три ровесниці: до сторіччя народин Уляни Кравченко, Марії Башкірцевої, Марії Заньковецької» [62], що вийшла друком у 1960 р. в м. Вінніпег (Канада). Ця праця цікава тим, що тут вперше подано детальну біографію Уляни Кравченко. Авторка описує її дитячі та юнацькі роки життя, працю у школах Львівщини, творчість. На основі листування між Уляною Кравченко та Іваном Франком аналізує їхні відносини, наводить уривки з листів, навіть додає фотокопію одного листа.

На пам'ять про Уляну Кравченко в діаспорних виданнях було опубліковано статтю Романа Завадовича [58]. Під його ж редакцією в Чикаго у 1961 р. видано автобіографічну повість письменниці «Хризантеми» [15]. Р. Завадович як автор передмови зауважує, що «Хризантеми» для істориків, літературознавців та психологів є важливим та цікавим твором, в якому подається розповідь про перші 17 років життя письменниці на фоні суспільно-політичних подій того часу, внутрішній стан, почуття і переживання головної героїні, якою є сама авторка під час різних подій в її житті [57].

Після 1991 р. із проголошенням незалежності України значно зріс інтерес до вивчення особистості Уляни Кравченко. Вагомий внесок у дослідження біографії письменниці зробила Ганна Огриза. Вона упорядкувала та підготувала до друку цінну книгу «Пам'яті друга» [12], до якої увійшли твори Уляни Кравченко: вірші, листування, статті та спогади, присвячені І. Франку. Г. Огриза до цього видання написала вступну статтю «По дорозі дружби» [72], у якій описала життєвий шлях письменниці, знайомство з Іваном Франком, вперше розкрила досі не відомі факти із життя

талановитої Уляни Кравченко. Так, на її думку, Уляна Кравченко на протязі всього свого життя збирала свої «розгублені листочки» про І. Франка, щоб видати їх окремою збіркою. На підтвердження своїх міркувань наводить лист, який написала Уляна Кравченко до Володимира Гнатюка з проханням допомоги у виданні такої збірки [72, с. 13–16].

В основному, дослідники періоду незалежності зосередили свою увагу на вивченні та аналізі окремих творів Уляни Кравченко. Важливий внесок у розвиток історіографії з досліджуваної теми зробила кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника Галина Волощук. Вона є авторкою монографії «Художнє мислення Уляни Кравченко» [49], де вперше зібрано і комплексно досліджено всю художню творчість Уляни Кравченко, зокрема маловідомі збірки «Мої цвіти» та «Caritas». Авторка монографії влучно зазначає, що поезіям Уляни Кравченко характерне поєднання особистісного, педагогічного, лідерського та суспільно-політичного дискурсів, що свідчить про полістильність та майстерність слова Уляни Кравченко. Вона зауважує, що Уляна Кравченко надзвичайно вимогливо ставилася до своїх творів, вдосконалювала і шліфувала власний талант на протязі всього життя, тому її твори в українській літературі є цілісним та самобутнім художнім феноменом [49, с. 172].

Г. Волощук також належить ряд статей, присвячених вивченню різних аспектів творчості Уляни Кравченко [46; 47; 48], причому вона як дослідниця у сфері філології зробила аналіз творів саме з точки зору літературознавства. Окрім того, Г. Волощук [47] охарактеризувала ставлення Уляни Кравченко до релігійних традицій та духовності. Вона зауважила, що в творах, написаних Уляною Кравченко на релігійну тематику, прослідковується особливість змалювання становища всього українського народу через призму прочитання біблійного тексту.

Феміністичні ідеї та погляди Уляни Кравченко, що знайшли своє найбільше втілення в автобіографічній повісті «Хризантеми», не залишилися

поза увагою сучасних дослідників. Вияв феміністичності в творчості Уляни Кравченко вивчала Роксолана Жаркова [55; 56], Віра Агеєва [42], Віра Кандинська [59].

Уляна Кравченко – учениця та друг Івана Франка, між ними були досить теплі й довірливі стосунки. Історія їхніх взаємин не могла залишитися осторонь дослідників в українській історіографії. Зокрема, Світлана Гірняк [52] на основі детального аналізу епістолярію Уляни Кравченко та Івана Франка охарактеризувала етикетні формули в мовній практиці інтелігенції Східної Галичини. Відомий франкознавець Роман Горак у своїй повісті-есе [53], роздумуючи над спірним питанням, чи використовував І. Франко для написання збірки «Зів'яле листя» щоденник самогубця, окрему увагу приділяє його відносинам з Уляною Кравченко. Зокрема, він розповідає про їхнє спілкування, вчительську працю Уляни Кравченко та її твори, а також звертає увагу на історію, яку вона описала у «Спогадах учительки» про закоханого в неї вчителя Супруна. Не отримавши взаємної відповіді, він покінчив життя самогубством, залишивши їй тільки власний щоденник, який нібито згодом потрапив до рук І. Франка та надихнув його на творчість. Однак, на думку Р. Горака, ця історія була видумана самою Уляною Кравченко, немає жодного реального підтвердження про існування цього щоденника.

У період незалежності України після 1991 р. було опубліковано узагальнюючі праці, в яких частково описано окремі фрагменти з життя Уляни Кравченко. Так, Оксана Дрогобицька [54] наводить у приклад нелегке вчительське життя Уляни Кравченко, характеризує побут сільської інтелігенції Галичини в кінці XIX – на початку XX ст.

Зіновія Нагачевська [71], аналізуючи роль педагогів у жіночому русі Західної України відводить важливе місце Улянці Кравченко в цьому процесі, влучно називає її «ластівкою» національного відродження західноукраїнського жіноцтва [71, с. 252]. На думку дослідниці, саме заклик

Уляни Кравченко «На новий шлях!» став девізом всього жіночого руху на перших етапах його організаційного становлення.

Вагомий внесок у вивчення маловідомих сторінок біографії Уляни Кравченко зробила Руслана Крамар [64; 65; 66; 67]. На основі широкої бази архівних матеріалів, що знаходяться на зберіганні у Варшаві, вона змогла закрити «білі плями» в життєписі письменниці. На думку дослідниці, найтрагічнішим та водночас переломним роком у житті Уляни Кравченко став 1918 р., коли вона втратила свого сина Єжи-Юрія та чоловіка поляка Яна Нементовського. Син для письменниці був надією та опорою, вона мріяла, що він опише драму її життя в книжці, бо успадкував талант до письма від своєї матері. Трагічна смерть сина повпливала на зміну характерних рис у поезіях Уляни Кравченко. Вона вдається до містицизму та глибоких роздумів, а в 1921 р. видає збірку «В дорогу», що фактично є монологом матері, адресованим сину [66].

Вивчаючи біографію Уляни Кравченко після переїзду до Перемишля у 1920 р. і аж до її смерті, Р. Крамар вдалося з'ясувати, що величезна кількість матеріалів та документів, які накопичила Уляна Кравченко на протязі всього життя після смерті за рішенням її дочки Юлії Нементовської були передані на зберігання в Інститут літератури АН УРСР та Архів монастиря Отців Василіан у Варшаві. Дослідниця припускає, що частина матеріалів особистого архіву Уляни Кравченко було втрачено за нез'ясованих обставин, зокрема оригінали листів Юлії Нементовської до її тітки Валерії Коцовської, бо в архіві Отців Василіан зберігаються тільки рукописи та ксерокопії цих листів. Також невідома доля картин, створених Юрієм Нементовським [65].

Важливу працю про роки вчителювання Уляни Кравченко в місті Бібрка написав її земляк Ярополк Царик [78]. Він вперше серед дослідників зосередив свою увагу на висвітленні так званого «бібрецького» періоду її життя. Окрім того, автор помістив у своїй праці чималу кількість особисто зібраних фотоматеріалів.

Під час аналізу можливостей для реалізації на практиці результатів наукового дослідження в роботі було використано навчально-методичну літературу. В цьому контексті важливими є узагальнюючі праці з методики викладання історії [91; 102; 103; 106].

Олена Пометун у співавторстві з Григорієм Фрейманом [103] видала один з перших посібників за часів незалежності України з методики та навчання історії та суспільствознавчих дисциплін. У ньому, окрім теорії, містяться авторські розробки, приклади використання методів, конспекти уроків, викладено основи інтерактивного навчання.

Валентина Курилів [91] є автором великого посібника, що складається з 10 розділів та може бути використаний вчителями і студентами для поглиблення своїх знань з методики викладання історії. Авторка дає цінні поради про те, як розвивати вміння та навички учнів через вивчення історії, виробити критичне мислення, правильно оцінювати учнівські знання, підтримувати дисципліну тощо.

В останні роки значно посилюється процес модернізації української освітньої системи, тому традиційні методи викладання історії залишаються в минулому. Педагоги все більше надають перевагу інтерактивним методам навчання, що дають змогу значно підвищити рівень знань учнів, розвивати вміння та навички. Олександр Мокрогуз [96] розробив важливий посібник, у якому описав, як правильно організовувати групову роботу, дидактичні ігри, дискусії, дебати тощо, а також навів приклади застосування дидактичного матеріалу.

Методику організації та реалізації особистісного, діяльнісного та компетентнісного підходу до навчання історії у школі описали Костянтин Баханов [82], Петро Мороз [97], Лариса Яновська [105], Людмила Бабенко [81], Олена Пометун [102] та ін. Цінними для висвітлення можливостей застосування матеріалів наукового дослідження на уроках історії при компетентнісному підході є статті Петра Мороза, Віталія Власова [85;98].

Шкільна історична освіта не може оминати вивчення діяльності історичних осіб. На сучасному етапі змін та реформування шкільної системи в Україні виникає потреба в розробці нових методів та прийомів, які слід застосовувати для формування знань про роль історичних діячів в історії України. Важливий внесок у вирішення даної проблеми належить відомому вченому-методисту Ігорю Коляді [88]. Враховуючи, що Уляна Кравченко була передусім письменницею, її твори можна використовувати на уроках історії. Напрацювання І. Коляди [89] допомагають правильно ввести твори художньої літератури в навчальний матеріал на уроках історії. Він влучно зауважує, що художня література є одним із найефективніших методичних засобів, доступних вчителю для вироблення в дітей правильного розуміння історії.

Вивчення життєвого шляху Уляни Кравченко є важливим на уроках, присвячених історії рідного краю. Світлана Моцак [99; 100] написала ряд статей про вивчення історії «малої батьківщини» у школах України. Вона наводить приклади відповідних знань та вмінь, які учні повинні опанувати на таких уроках.

Загалом в українській історіографії є чимало праць, у яких описано біографію та проаналізовано праці Уляни Кравченко. Перші розвідки про письменницю були написані ще її сучасниками. У радянський період постать Уляни Кравченко часто залишалася поза увагою дослідників, адже її творчість не вписувалася в рамки радянської ідеології. Натомість, у 1960–1980-х рр. важливі напрацювання про Улянну Кравченко опублікували діаспорні дослідники. В умовах незалежності й демократизації суспільного життя в Україні після 1991 р. значно зріс інтерес науковців до вивчення життєвого шляху Уляни Кравченко. Історична наука в сучасній Українській державі зробила помітний крок вперед у вивченні творчого доробку письменниці, її взаємин з Іваном Франком, але досі залишаються недостатньо вивчені сторінки біографії Уляни Кравченко, що відкриває широке поле можливостей для наукових досліджень.

1.2. Джерельна база

Першоджерела, які були використані авторкою для написання магістерської роботи, можна умовно поділити на такі групи: 1) художні твори Уляни Кравченко; 2) періодична преса досліджуваного періоду; 3) мемуари і спогади; 4) листування; 5) праці сучасників досліджуваних подій.

В основу наукового дослідження покладено твори Уляни Кравченко, адже для того, щоб зрозуміти світогляд, думки і переконання будь-якого письменника, слід детально вникнути та проаналізувати його творче слово. У доробку Уляни Кравченко є як поезії, видані окремими збірками [3; 4; 7; 9; 11; 13; 14; 16], так і прозові твори [8; 10; 15], спогади [35].

Уляна Кравченко змогла видати дев'ять збірок поезій, адресованих широкому колу читачів, як дорослим, так і дітям. Першою збіркою, яка принесла їй визнання, була «Prima Vera» [14], видана 1885 р. у Львові накладом Є. Олесницького. Іван Франко доклав чимало зусиль до публікації цієї збірки, особисто підбирав поезії та редагував їх, знайшов видавця. Історична цінність «Prima Vera» полягає в тому, що вона була першою в Галичині збіркою поетичних творів, автором яких виступила жінка. Збірка поезій Уляни Кравченко «На новий шлях» [11] видана в Коломиї у 1931 р. є важливим джерелом для вивчення феміністичних поглядів письменниці. У ній авторка за допомогою віршів закликає жіноцтво до саморозвитку, навчання, захисту своїх прав.

На патріотичну тематику письменниця написала збірку поезій «Для неї – все!» (Коломия, 1931 р.) [7]. Автор передмови до видання літературознавець Дмитро Николишин влучно зауважив, що всі поезії поміщені у цій збірці просякнуті любов'ю авторки до своєї держави. Вони дають змогу читачам заглибитися у світогляд Уляни Кравченко, відчутти та зрозуміти її погляди та переконання [7, с.4, 5].

Серед творчого доробку письменниці є суто автобіографічні твори [8; 15], які служать важливим джерелом для вивчення її життєвого шляху. Зокрема, у збірці «Замість автобіографії» [8], що була видана в Коломиї 1934

р., поміщені афоризми, записки, спогади, лист Уляни Кравченко до товаришки тощо. Це була перша праця, у якій авторка привідкрила завісу особистого життя перед читачем.

Найбільшим за обсягом і найповнішим автобіографічним твором Уляни Кравченко є «Хризантеми» [15]. Це прозовий твір, виданий у 1961 р. в Чикаго, що служить джерелом для вивчення дитинства та юності письменниці. Важливий він є тим, що в ньому дуже детально описано сім'ю та родинні зв'язки авторки, особливе місце відведено історії міста Миколаїв на Львівщині.

Помітний інтерес викликають матеріали, поміщені на сторінках тогочасних періодичних видань. Письменниця активно публікувала свої твори на різну тематику в газетах та журналах [18; 19; 27; 23], часто в її ювілейні дати редакції різних періодичних видань оприлюднювали статті з привітаннями, описували, як проходило святкування [17; 30]. Зокрема, значного розголосу набуло переведення Уляни Кравченко з школи у місті Бібрка в Стоки у 1884 р. Навіть на сторінках провідного народовського часопису «Діло» у Львові для громадського обговорення була надрукована стаття під назвою «Факти до характеристики нашого шкільництва» [29].

Серед першоджерел, які містять матеріали про Уляну Кравченко, важливими є її власні мемуари і спогади, а також сучасників діячки. Для аналізу біографії Уляни Кравченко цінну інформацію було почерпнуто з праці «Спогади учительки» її ж авторства [35]. Написана на прохання Івана Франка для публікації в альманасі «Перший вінок», за збігом обставин вона так і не увійшла до першого видання альманаху в 1887 р., але згодом, у 1936 р., спогади про вчительську працю були видані окремою книгою. Ці спогади містять інформацію, що дає змогу проаналізувати розвиток шкільництва півдавстрійської Галичини зсередини, подивитися на всі тогочасні події з точки зору звичайного педагога, відтворити важливі події з життя самої Уляни Кравченко.

Окрім того, в роботі використано спогади письменниці Івонни Блажкевич [31], Олени Залізняк [34], з якими Уляна Кравченко була знайома особисто. Так, спогади І. Блажкевич про Уляну Кравченко були оприлюднені завдяки наполегливим старанням історика, письменника Ярополка Царика. У 1972 р. він особисто відвідав 86-річну Івонну Блажкевич у її рідному с. Денисів, що на Тернопільщині, щоб поспілкуватися та дізнатися цікаву інформацію про її приятельку та наставницю Уляну Кравченко. Івонна не тільки розповіла Я. Царику про їхні відносини, поділилася збереженими листами, а й подарувала збірку Уляни Кравченко «Шелести нам барвіночку» з дарчим автографом письменниці від 6 листопада 1932 р., фотографію Уляни Кравченко з її автографом, датовану 1921 р. [31].

На сторінках діаспорних видань свої спогади про Уляну Кравченко залишили Євстахій Мінчик [37] та Мирослава Дубляниця [33].

Особливо цікавими є свідчення Ольги Дзядик [32], опубліковані в 2015 р. О. Дзядик, будучи ще дитиною, довелося пожити деякий час разом з Уляною Кравченко та її дочкою Нусею в Перемишлі. Вона дуже детально описала житло, в якому мешкала письменниця, її кімнату. Розповіла про проведений разом час, гостей, які навідувалися до Уляни Кравченко, моменти повсякденного життя та побуту.

Для детального аналізу міжособистісних і творчих взаємин Уляни Кравченко та Івана Франка авторкою дослідження було використано особисте листування, опубліковане в книзі Уляни Кравченко «Пам'яті друга» [12]. Попри те, що ця праця була видана в 1996 р., майже через півстоліття після смерті письменниці під редакцією Ганни Огризи, в ній міститься майже весь матеріал, який зберегла Уляна Кравченко про Івана Франка: поезії та поезії в прозі («Титани», «Із міццю Беркута літає ...», «Миронові» та ін.), статті та спогади («Велика дружба», «Щирий друг та вчитель», «Пісня і квіти для нього», «Хвала тобі і шана»), листування. У праці «Пам'яті друга» представлено загалом 84 листи. Перший лист датується 11 листопада 1883 р., написаний Уляною Кравченко до І. Франка під час її вчителювання в Бібрці,

а останній надісланий І. Франком 9 січня 1916 р. Найінтенсивніше вони листувалися на початку знайомства (з листопада 1883 р. по грудень 1884 р.), однак намагалися підтримувати зв'язок на протязі всього життя. У листах І. Франко дає настанови щодо письма, критикує та редагує твори Уляни Кравченко, зокрема дорікає їй за вживання в тексті полонізмів, радить писати прозу, а не поезію. Важливо, що з листів можна дізнатися не тільки про міжособистісні відносини, а й про суспільно-політичне життя Галичини досліджуваного періоду.

Окрім того, в цьому виданні міститься неопублікований раніше спогад Уляни Кравченко про І. Франка, датований 1898 р. У ньому, зокрема, вона розповідає про зустріч з І. Франком у Львові, описує їхню теплу розмову, плани на майбутнє. Із спогаду можна довідатися про те, що в той час Уляна Кравченко працювала вчителькою у Сільці, разом з учнями читала твори І. Франка, розповідала дітям про його талант.

Своєю творчістю Уляна Кравченко привернула увагу всієї тогочасної громадськості, тому вже у працях її сучасників [39; 40], поряд з відомими на той час письменниками, було опубліковано біографічний матеріал про неї, де з позитивної точки зору оцінено її творчість.

Таким чином, джерельною основою магістерської роботи виступають збірки поезій, автобіографічні твори, спогади педагога та письменниці Уляни Кравченко, що були видані за активного старання авторки упродовж життя. Особливе значення належить джерелам особового походження: спогадам, епістолярію, очевидно, вони не можуть претендувати на цілковиту об'єктивність і достовірність, проте найкраще та найповніше висвітлюють постать Уляни Кравченко в різних аспектах. На окрему увагу заслуговують статті й матеріали, поміщені в тогочасних періодичних виданнях, а також напрацювання Богдана Лепкого, Омеляна Огоновського – сучасників Уляни Кравченко.

РОЗДІЛ 2. ВИБІР ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ПЕДАГОГА. УЛЯНА КРАВЧЕНКО ЯК ВЧИТЕЛЬКА

2.1. Формування світогляду в дитячі та юнацькі роки

Кожна людина на своєму життєвому шляху від дитинства до старості переживає різні моменти, які її змінюють, розвивають, удосконалюють. Однак найважливіші основи для формування світогляду особистості закладаються в дитинстві. Від сімейно-побутових умов, у яких зростає дитина, часто залежить її сприйняття навколишнього світу в дорослому житті. Тому, щоб зрозуміти справжню сутність людини, варто звернути увагу на її минуле.

Маловідома, але дуже талановита українська письменниця, педагог і громадська діячка Уляна Кравченко, справжнє ім'я та прізвище якої – Юлія Юліївна Шнайдер, народилася 18 квітня 1860 р. в особливий святковий день Великодня, у невеликому містечку Миколаїв, яке розташоване на лівому березі Дністра, нині – Стрийського району, що на Львівщині [15, с. 30] (додаток А).

Улянці Кравченко довелося прожити своє життя в непростий час для нашого народу. У другій половині XIX ст. територія сучасної України була поділена між двома імперіями. Галичина, до якої належало місто Миколаїв, за першим поділом Речі Посполитої 1772 р. увійшла до складу Австрійської (пізніше – Австро-Угорської) імперії, була економічно та культурно відсталим краєм з переважаючим польським впливом у всіх сферах суспільного життя [83, с. 273].

Уляна Кравченко народилася в інтелігентній німецько-українській сім'ї. Про її батьків, на жаль, відомо небагато. Батько Уляни Кравченко – Юлій Шнайдер – походив з родини німецьких колоністів, що мала невеликі володіння біля села Раковець (тепер це село у Львівському районі Львівської області). Він займав проукраїнську позицію, підтримував течію народовців з 1860-х рр., що відстоювала ідею національної самобутності та єдності русько-українського народу обабіч австро-російського кордону. Ю. Шнайдер

мав талант до письма, його вірші часто друкували в першій українській газеті «Зоря Галицька», що виходила у Львові в 1848–1857 рр., була в його доробку і проза [62, с. 10].

Мати Юлія Шнайдер, в дівочтві Лопушанська, була дочкою греко-католицького священника, настоятеля храму отця Іллі Лопушанського в селі Побук (тепер це село у Стрийському районі Львівської області) [58, с. 5]. У 1859 р. Юлій Шнайдер і Юлія Лопушанська одружилися та переїхали до Миколаєва у зв'язку з призначенням Юлія на посаду комісара Жидачівського повіту, однак через його прихильне ставлення до українського національного руху в умовах поступової полонізації чиновницького апарату в Галичині з початку 1860-х рр. його згодом звільнили (додаток Б).

Досліджуючи досі невідомі факти з життя Уляни Кравченко, дослідниця Р. Крамар зауважує, що одружилися батьки письменниці за згодою родичів, а мати Юлія Лопушанська була закохана в іншого чоловіка, однак, ця історія не мала продовження, бо обранець Юлії загинув в австро-італійській війні 1848–1849 рр. Вона все життя зберігала вирізки з газет, де йшлося про його смерть. Це була таємниця матері Уляни Кравченко, про яку знали тільки дві найближчі її подруги. Юлій Шнайдер, напевно, відчував, що вона його по-справжньому не кохала, свідченням цього є його вірші про невзаємну любов, написані польською мовою [66, с. 241].

У Миколаєві в подружжя Шнайдерів народилося четверо дітей – дві дочки та два сина. Уляна Кравченко була найстаршою дитиною. Двох менших братів звали Мар'ян та Едмунд [66, с. 241]. Молодша від Уляни Кравченко на шість років сестра Валерія була дуже близькою з У. Кравченко на протязі всього життя. Вони підтримували та допомагали одна одній. Згодом Валерія стала хрещеною доньки Уляни Кравченко Нусі. Цікаво, що Валерія Шнайдер вийшла заміж за близького товариша Івана Франка – літературознавця, філолога, педагога, письменника та перекладача

Володимира Коцовського. Вона була також хрещеною мамою дочки І. Франка – Анни [77, с. 171] (додаток В).

Батько і мати Уляни Кравченко по-різному впливали на становлення її як особистості. Юлій Шнайдер був освіченою людиною, справжнім поціновувачем поезії, саме від нього Уляна Кравченко, мабуть, успадкувала творчу натуру. Батько прагнув, щоб його донька перш за все здобула добрі знання, що було не зовсім типовим для того часу, коли освіта жінок була досить слабо розвинута в порівнянні з чоловічою [49, с. 121]. Водночас мати, ніжна і вродлива жінка, навпаки, намагалася виховувати не словом, а ділом, та власним прикладом пробуджувала у свідомості дитини більш ніжні почуття жертвовності, віддачі себе іншим. Вона вчила грати на фортепіано, прививала любов до читання [15, с. 18].

Поєднання сильного почуття громадянського обов'язку, що властиве німцям, та українського індивідуалізму дало змогу Уляні Кравченко, ще будучи дитиною, зрозуміти своє місце у суспільстві. «Я вже дитиною чула, відчувала свою окремішність і нашу, як роду *Natione Ruthenus*, русин, українець за національністю», – писала пізніше Уляна Кравченко [15, с. 34].

Переїхавши до Миколаєва, сім'я Шнайдерів оселилася в родинному домі відомого поета, громадського діяча та священника Миколи Устияновича. Це був красивий білий будинок у центрі міста, з великим городом та садом, в якому так любила прогулюватися та наспівувати пісні в дитинстві Уляна Кравченко. У ньому вони прожили десять років. Цей дім був для неї своєрідною святиною, наповненою творчістю та добрим духом [15, с. 45, 48]. На той час М. Устиянович вже не проживав у цьому домі, бо одружився й отримав парафію в Славську, але розмови про нього супроводжували все дитинство Уляни Кравченко [58, с. 5] (додаток Г).

У 1877 р. Уляна Кравченко вирушила самотійно в подорож до Славська, щоб на власні очі побачити місце, де жив і творив у 1841–1870 рр, М. Устиянович, один із послідовників славнозвісної «Руської трійці», що започаткувала нову українську літературу в Галичині. Особисто вона його

там не зустріла, адже М. Устиянович у 1870 р. переїхав у м. Сучава (нині це територія Румунії), де прожив аж до своєї смерті в 1885 р. [58, с. 5]. Очевидно, М. Устиянович був близьким по духу для молодшої Уляни. Його творчість та особистий життєвий приклад надихали її до творчості та розвивали любов до поетичного слова. Вона навіть називала його другим батьком [15, с. 146, 373].

Час від часу в гості до Шнайдерів навідувалися іноземні урядовці. Їхні прізвища Уляна Кравченко запам'ятала на все життя: von Gressen, Weinek, Strohmalm – німці за походженням. Знайомство з новими людьми розширювало кругозір дитини [15, с. 36].

Дівчинка дуже любила рідне містечко Миколаїв, в якому вона росла та розвивалася. Коли Уляні Кравченко було 12 років, вона вже хотіла написати окрему книжку з історії рідного міста. Усе свідоме життя Уляна Кравченко теплим словом згадувала про «малу батьківщину», а в старші роки таки видала заснований на своїх дитячих спогадах опис міста. Він був надрукований в літературно-науковому додатку «Нового часу» 11 квітня 1938 р. [6].

Миколаїв був невеликим, але традиційним українським містом. Люди там здавна займалися різними ремеслами, та найбільше місто славилося гончарством. Будучи дитиною, У. Кравченко любила спостерігати за роботою поважного, мовчазного майстра, як з його рук виходив витвір мистецтва. Це надихало її «творити все-одно що, але творити!...» [15, с. 139].

З раннього дитинства Уляна мала проблеми із здоров'ям та часто хворіла. Мабуть, таке нездужання та час, проведений наодинці подалі від інших членів сім'ї, пробуджували в ній прагнення до самотності та глибоких роздумів. Вона була справжнім інтровертом. Гамірне товариство її однолітків було для неї обтяжливим, вона не поділяла їхні захоплення, а бажала поринути в творчість. У молодій Уляни Кравченко був свій власний світ, наповнений музикою та поезією [15, с. 285].

У стилі одягу У. Кравченко також з дитячих років була досить особливою. Їй не подобалися ошатні сукні, що дісталися у спадок від тіток Ліни та Нелі. Кожного дня вона підбирала щось своє та не йшла вслід за модою. Це було для неї своєрідним самовираженням. Зазвичай вона одягала легку білу муслінову сукню з широкими рукавами та без вирізу, або шовкову чорну з мереживом під шиєю [15, с. 172].

Мама навчила Уляну Кравченко красиво вишивати. У музеї імені Уляни Кравченко, що знаходиться в м. Миколаїв, де нам вдалося побувати, можна побачити її особисті речі, вишиті власноруч. Зокрема, це одяг, рушники з іменними ініціалами, серветки, наволочки, скатертина тощо. Цікаво, що у вишивці домінує червоний колір, мабуть, він був її улюбленим.

Юна, мовчазна, із власним стилем дівчина часто привертала до себе увагу представників протилежної статі. Зачаровувала вона не стільки красивими рисами обличчя, як багатим внутрішнім світом, широкою душею. У дитинстві майбутня письменниця проявляла любов до природи, яку пронесла крізь усе життя. Вона часто спостерігала за ростом та розвитком рослин, мала власний квітник, збирала колекції засушених квітів [15, с. 112].

Чималу роль у розширенні кругозору Уляни Кравченко відіграв її дідусь по маминій лінії отець Ілля. Від нього вона дізналася багато цікавого про рослинний світ. Він вчив її назвам усіх квітів, які її цікавили. Також у нього була велика бібліотека різноманітної церковної літератури, яку вона майже всю перечитала [15, с. 72, 74].

Освітою дівчинки займалися приватні вчителі. Починаючи з шестирічного віку, кожного ранку до їхнього дому приходила вчителька музики. Вони грали на фортепіано народні українські мелодії. У. Кравченко захоплювалася творчістю німецьких композиторів Ф. Шубарта, Г. Генделя, Р. Шумана та ін. Як правило, час після обіду був присвячений вивченню літератури, розмовам про поезію [15, с. 27, 28].

У молодій Уляни Кравченко був власний великий білий інструмент, що завдавав клопотів під час частих переїздів після смерті батька в 1870 р. У

музиці Уляна Кравченко відкривала свою душу, всі емоції та переживання, про які не мала кому розказати, передавала клавішами. Рідні та знайомі, які чули, як вона грає, пророкували їй велике сценічне майбутнє.

Уляна Кравченко ходила в школу тільки на уроки релігії. Школа тоді була окремою як для хлопців, так і для дівчат. Вона добре знала церковну науку, бо виховувалася в релігійній сім'ї, а також любила історію, адже батьки часто замість казок розповідали дитині історію українського народу [15, с. 80, 81].

Найбільше молода Уляна Кравченко любила читати. Напевно, не було такого відомого твору із світової літератури, якого б вона не прочитала або не чула про нього, будучи дитиною з батькових розповідей [62, с. 14]. Багато знань Уляна Кравченко почерпнула з книг, які були в приватних невеликих бібліотеках її дідуся о. Іллі, переважно це була церковна література, а також бабусі з Раківця, а найбільше – батька, в якого була ціла колекція німецької класики [58, с. 6].

Уляна Кравченко любила читати «Молитву» Пантелеймона Куліша, драми на історичну тематику Корнила Устияновича, оповідання про звичайне селянське життя Марка Вовчка та Григорія Квітки-Основ'яненка. Будучи дитиною, не могла до кінця зрозуміти суть поезії Тараса Шевченка, що видавалися для неї дещо заскладними, їхній задум вона осягне згодом, вже у дорослому віці [15, с. 41].

Уляна Кравченко займалася самоосвітою протягом усього свого життя, вдосконалюючи власні знання і вміння. Той обсяг інформації, яку вона самостійно почерпнула з книг за 17 років життя в містечку Миколаїв, не могла дати їй жодна з тодішніх місцевих шкіл. Це виробило своєрідний фундамент для її подальшого навчання у вчительській семінарії, роботі та письменстві [58, с. 6].

Переломним і водночас важким моментом дитинства стала смерть батька в 1870 р., коли їй було всього десять років. Сім'я залишилася без годувальника, не було кому подбати про майбутнє дівчинки. Двоє молодших

братів після смерті батька переїхали в Бучач для здобуття освіти. Сестру Валерію мати змушена була віддати на виховання своїй сестрі Ліні. Уляна Кравченко часто хворіла, тому залишилася з мамою. Вони не могли собі дозволити розкішний будинок для життя, обмежувалися орендою невеличких кімнат у містечку, часто переїжджали. Матеріально у скрутні часи допомагав їй дядько Іполіт – начальник суду в Грималові, власник села [15, с. 92].

Коли Уляна Кравченко піросла і настав час обирати майбутню професію, вирішувати їй долю довелося впливовому дядьку по маминій лінії Омеляну Лопушанському, він на той час займав посаду доктора права у Львівському університеті та судового радника. Очевидно, що на навчання за кордоном Уляна Кравченко не розраховувала, єдиним варіантом, де вона могла здобути професійну освіту, була вчительська семінарія у Львові.

Сімнадцятирічною дівчиною покинула Уляна Кравченко своє рідне м. Миколаїв у 1877 р. Більше не довелося їй тут прожити, але теплі спогади про місто пронесла у своєму серці на протязі всього життя. Вона неодноразово згадувала, що саме дитинство було найкращим періодом життя, що визначило їй майбутню спрямованість, вподобання та захоплення, а спогади про дитячі роки були джерелом натхнення для майбутньої поетеси [15, с. 29].

У 1877 р. Уляна Кравченко вступила до вчительської семінарії у Львові. Це була єдина на той час можливість для жінки в Галичині мати вищу освіту та бути незалежною, заробляючи сама собі на прожиття. Серед тогочасних європейських країн Австрія і Пруссія були останніми, де жінка отримала право навчатися у вищих навчальних закладах [73, с. 443]. Державна жіноча вчительська семінарія у Львові (тепер це Педагогічний коледж Львівського національного університету ім. І.Франка) розпочала свою роботу під керівництвом директора А. Люцкевича 26 травня 1871 р. [70]. Відкриття таких вчительських семінарій в Галичині відбувалося на підставі рескрипту міністра віросповідань і освіти Австрії від 20 жовтня 1870 р. Усі бажаючі мали можливість навчатися тут безкоштовно. Семінарія

готувала майбутніх вчителів початкових шкіл. Навчання в ній тривало чотири роки і завершувалося складанням випускних екзаменів (матури). Випускник отримував атестат зрілості, в якому містився запис «про присвоєння звання тимчасового молодшого, або тимчасового вчителя в публічних народних школах з мовою викладання польською та русинською» [76, с. 67, 68]. Наскільки відомо, У. Кравченко не мріяла про вчителювання, обравши тоді цей фах, навіть не могла собі уявити, що це стане справою всього її життя. Вона працюватиме в різних школах Галичини майже 40 років.

Переїхавши до Львова, юна дівчина оселилася в домі дядька Лопушанського по вулиці Чарнецького, 24 (тепер – вул. В. Винниченка). Згодом ця будівля перейшла у власність Наукового товариства ім. Т.Шевченка. Часто до Лопушанських навідувалися знатні представники галицької інтелігенції, науковці, викладачі, письменники, артисти, відбувалися вечорниці та бали. Це було ідеальне середовище, щоб обрати собі майбутнього чоловіка серед знаті. Однак У. Кравченко не витрачала час на марних залицяльників, танці та розваги. Її увагу могли завоювати тільки інтелектуально розвинені чоловіки, з якими вона спілкувалася на різні суспільно-політичні теми.

На навчання в семінарії У. Кравченко приділяла досить багато часу. Незважаючи на те, що заняття там проводили польською мовою, а наукове середовище було сполонізовано, це не вплинуло на її національний світогляд. Міцна любов до всього українського, що сформувалася ще в дитинстві, залишалася непохитною на протязі всього життя. У. Кравченко була досить успішною ученицею, з легкістю виконувала поставлені перед нею завдання. Педагоги відразу помітили неабиякий талант молодій семінаристки. Викладачка-полька поклала на неї великі надії та порівнювала її талант з відомими польськими поетесами [62, с. 16].

На щастя, українську мову в семінарії викладав професор Омелян Партицький. Він також звернув увагу на вміння юної семінаристки. Щоб

розвивати її творчі здібності, відомий педагог часто приносив їй для читання твори українських письменників, газети і журнали [58, с. 6]. Найбільшим захопленням для дівчини під час навчання в семінарії стала творчість Івана Франка, якого якраз у липні 1877 р. ув'язнили за соціалістичну діяльність та поставили перед судом. Це була подія, про яку говорили у всій Галичині. І. Франко став для неї символом боротьби за народні права та прикладом для наслідування. Разом зі своїми товаришками вона перечитувала його вірші в журналі «Друг», що виходив у Львові, під псевдонімом Мирон, з нетерпінням очікуючи на появу кожного нового твору. Теми, які піднімав І. Франко у своїх віршах, знаходили відгомін у її творчості. Уляна Кравченко під натхненням писала невеликі вірші-заклики до українських дівчат, що пробуджували їхню свідомість до боротьби за рідну неньку-Україну. «...А весною зашуміли молоді діброви: Час покинути ті смутки, взятись до обнови!» – закликала вона [62, с. 16].

Майже всі тодішні семінаристки мріяли особисто познайомитися з молодим поетом-революціонером І. Франком, тому й не дивно, що У. Кравченко також прагнула зустрічі. Дядько І. Лопушанський, прихильник консервативних поглядів, москвофіл, був неприємно здивований таким вподобанням своєї молоді родички та бажанням особистого знайомства з такою небезпечною в його розумінні людиною, як І. Франко [62, с. 17].

У. Кравченко закінчила вчительську семінарію в 1881 р. іспитом зрілості, який склала на відмінно. У музеї ім. Уляни Кравченко в Миколаєві можна побачити її особисте плаття, в якому вона складала матуру (додаток Д). Роки навчання у вчительській семінарії у Львові в 1877–1881 рр. дали змогу У. Кравченко чітко зрозуміти, що в неї немає нічого спільного зі спольщеною львівською інтелігенцією та москвофільськими діячами, які часто навідувалися до дому дядька, де вона проживала. Молода семінаристка усвідомила, що її чекає нелегкий життєвий шлях постійної боротьби за проукраїнські погляди та права простолюдю [49, с. 146].

Таким чином, дитинство та юнацькі роки – це той період у житті Уляни Кравченко, коли були закладені основи її майбутнього світогляду. Зростаючи в середовищі освічених, мудрих, віруючих людей, вона запозичила любов до науки, мистецтва, поетичного слова. Найбільший вплив на формування ідейних поглядів молодій Уляни Кравченко мали батько Юлій, мама Юлія, дідусь Ілля, твори та погляди Миколи Устияновича, а також роки навчання у Львівській вчительській семінарії в 1877–1881 рр. Ще будучи дитиною Юлія Шнайдер-молодша рішуче вирішила бути відданою українському народові, з яким відчула свою духовну спорідненість.

2.2. Праця на вчительській ниві

Закінчивши навчання, Уляна Кравченко таки вирішує спробувати свої сили в учительській праці. Щоб отримати роботу вчителя, вона надсилає своє подання в три різні округи. Щойно випускниця, Уляна Кравченко не могла самостійно обрати для себе школу, в якій хотіла б працювати, а повинна була погодитися на ту, яку їй запропонують. 18 серпня 1881 р. із львівського замиського округу вона отримала відповідь із пропозицією працювати учителькою в невеликому повітовому містечку Бібрка недалеко біля Львова [35, с. 155] (додаток Е).

Уляна Кравченко не хотіла їхати з рідного Миколаєва, де для неї не знайшлося місця у школі. Вона переїхала на нове місце роботи разом з мамою. З речей взяла небагато: тільки власну бібліотечку та букет квітів зі своєї малої батьківщини. Улюблене фортепіано залишилося в минулому, як і дитяча мрія про професійне музичне майбутнє [35, с. 156].

На перших порах Бібрка зовсім не сподобалася молодій вчительці. Не було там ні красивої архітектури, ні привітних людей. Та ще й через труднощі з житлом вона була змушена разом з мамою декілька днів перебути в старенькій тісній хатині, де мешкала сім'я Коцюмбасів [78, с. 14]. Згодом У. Кравченко звернулася з проханням до управителя школи підшукати для

неї помешкання. Йому вдалося знайти для неї дві вільні кімнати на другому поверсі в кам'яниці підприємця Баумвальда (тепер це будинок № 4 на площі Національного Відродження в м. Бібрка). Приміщення було просторим, але в дуже гамірному місці. Це було зовсім не до душі творчій натурі письменниці [35, с. 158].

Молода вчителька була сповнена ентузіазму та завзяття до нового етапу в своєму житті, тому якнайшвидше хотіла приступити до роботи. «Бажаю стати самостійною, хочу вчити, говорити ...», – писала вона [35, с. 161]. У. Кравченко хотіла віддавати всі свої знання дітям, не обмежуючись шкільною програмою та писаною методикою. Не боялася критики, хотіла працювати і творити. Для У. Кравченко було виділено другий відділ другого класу. Школа тоді була змішаного типу, тобто навчалися там як хлопці, так і дівчата. Чотирикласна школа була відкрита в Бібрці 1 вересня 1875 р. Зазвичай, навчальний рік у школі тривав дев'ять місяців, розпочинався в період між 1 вересня і 1 листопада за рішенням окружної шкільної ради. Уроки проводилися кожного дня, окрім неділі та святкових днів. Учні вивчали релігію, співи, письмо, малювання, читання, природознавство, математику, каліграфію, історію, географію, рідну та другу крайову мови, а в четвертому класі – ще й німецьку мову. У третьому класі для дівчат організовували уроки рукоділля. Відомо, що Уляна Кравченко, працюючи в Бібрці, вчила дівчат шити та вишивати [113, с. 82].

Перші робочі тижні у школі принесли для Уляни Кравченко чимало несподіванок та труднощів. Насамперед, загальний рівень знань в учнів був вкрай низький, потрібно було докладати чимало зусиль, щоб навчити їх. Донести інформацію до малих дітей було набагато важче, ніж засвоїти її самостійно, але це тільки додавало їй сил працювати та займатися самоосвітою. У. Кравченко з головою поринула у вчительську працю. Їй дуже подобалося працювати з дітьми, навіть під час перерви вона не бажала проводити час у товаристві інших вчителів, а була в класі разом із своїми учнями [35, с. 165].

Із шкільним товариством в У. Кравченко спочатку були не дуже теплі відносини, колеги сприймали її чи то як горду панну, чи то як дивачку. Натхненна вчителька, яка тільки закінчила семінарію, мріяла всю себе віддавати роботі, однак зіткнулася з жорстокою реальністю. «А однак нове оточення, товариші охолоджують, ломлять крила моєї фантазії», – пізніше пригадувала вона [35, с.170]. У. Кравченко зрозуміла, що не все є таким гарним та ідеалістичним, як її вчили в семінарії та як вона хотіла це бачити. У реальному суспільстві того часу не можна було вільно висловлювати свої погляди та думки. Методика навчання була застарілою, не було однодумців, щоб підтримати її у прагненні до змін. Єдиною розрадою було листування з колишніми товаришками по семінарії, які також невтомно трудилися на вчительській ниві у різних куточках Галичини.

Ще на початку вчительської кар'єри у Бібрці трапилася з У. Кравченко неприємна ситуація. Молода та наївна вчителька не змогла відразу розпізнати підступ своїх колег по роботі, які дали їй на підпис порожній листок нібито це буде послання до шкільної окружної ради з проханням розібрати старий будинок на території школи, щоб діти мали місце для заняття фізкультурою. Насправді це був наклеп на начальника міста пана Бачинського, який хотів цю будівлю віддати бідним міщанам, в яких були проблеми з житлом. Організував його управитель школи, який, за словами Уляни Кравченко, «був тоді під впливом шовіністичної всепольської партії» [35, с. 175].

Невелике галицьке містечко Бібрка в ті часи було справжньою ареною боротьби між різними громадськими діячами за політичні впливи у суспільстві. Місцеві польські партії намагалися не допустити поширення в школі «руської» мови, яку захищали свідомі українські родини Охримовичі, Костирки, Коцюмбаси, начальник Бачинський та ін. Однак про цю ситуацію Уляна Кравченко ще не встигла довідатися [62, с. 22]. Правду про тогочасні події їй відкрив місцевий парох ГКЦ Євген Дзерович, і вона зуміла виправити ситуацію – особисто відвідала пана Бачинського, попросила в

нього вибачення за свій необачний вчинок. Управитель школи, довідавшись про це, вирішив прогнати її з роботи та підставити, приписавши їй спізнення, недотримання режиму ранішнього чергування та непокору шкільній владі. Навіть скликав для цього конференцію з шкільної інтелігенції, та Уляна Кравченко змогла відкинути всі звинувачення, бо не була, по суті, винною [35, с. 180, 182].

Вживання «руської», тобто української мови в навчальних закладах Галичини надзвичайно турбувало молоду вчительку. Працюючи в школі, вона розуміла всю важливість навчання рідною мовою, бо в навчальних закладах закладається «цвіт нації», майбутнє українства. Діти любили свою вчительку. Особливо дівчатка горнулися до неї як до другої матері чи подруги. Навіть їхні батьки ставилися до неї з прихильністю, бо вона старалася навчити їх тому, що до її приходу не практикувалося в школі, – рукоділля, вишиванню. Таких довірливих відносин між вчителем та учнем не було в її шкільних колег, які кричали чи навіть били своїх учнів, тоді побиття часто практикувалося в освіті [35, с. 249]. У. Кравченко вдалося домогтися досить високого рівня знань та довірливих стосунків з дітьми через те, що вона намагалася проникнути в їхній внутрішній світ, знаходила особливі підходи до душі кожної дитини.

Водночас Уляна Кравченко ніяк не могла змиритися з тим безладом, що творився у школі. Вона неодноразово писала скарги до управителя, але безрезультатно. Колеги по роботі не злюбили талановиту вчительку і намагалися зігнати злість на її вихованцях: не давали дітям проходу, часто били чи лаяли. Навіть на перервах не могла Уляна Кравченко залишити своїх учнів без нагляду: «... Ніби за якусь провину ставлять навколішки на коридорі, або мотузом прив'яжуть, що не можу відшукати й позбирати всю дівтору», – писала вона про несправедливі дії шкільних колег [35, с. 250].

Окремі педагоги дійшли до того, що знущалися над дитиною з інвалідністю, яка навчалася в класі Уляни Кравченко. Одного разу, коли вся дівтора школи була зібрана на шкільному подвір'ї, один з вчителів вхопив

бідолашного хлопця та поставив на підвищення наче на глум. Про ніяке толерантне ставлення до таких дітей з особливими потребами в той час не могло бути й мови. Молода вчителька намагалася виправити цю жахливу ситуацію, пояснювала дітям, що «миłosердя повинно бути більше ніж нужда. Миłosердя повинно прогнати нужду з лица землі ...» [35, с. 251].

По закінченню кожного класу діти у Бібрській школі складали іспит, демонстрували, чого навчилися за рік. На екзамен приходили їхні родичі та шкільна інспекція. А проходив він так: спочатку діти відповідали на питання з релігії, далі було читання, граматики, рахування та історія, на закінчення – декламація та спів. Учні другого класу, яких навчала Уляна Кравченко, здобули похвалу на випускному іспиті, що було для неї найбільшою нагородою [35, с. 258, 260].

Незважаючи на негаразди в місцевій школі, саме під час свого проживання в Бібріці Уляна Кравченко активно розвинулася як письменниця та навіть зав'язала тісні відносини з І. Франком, яким вона так захоплювалася в семінарії. Він став для неї другом, радником, вчителем, провідником у творчий світ тогочасної української інтелігенції. Більш детально про їхні взаємини піде мова в окремому розділі.

У 1884 р. у Бібрській школі повинні були відбутися вибори сталого вчителя. На цю посаду претендувала Уляна Кравченко, яка на той час вже три роки пропрацювала тимчасовою вчителькою. Як відомо, випускники вчительських семінарій отримували право викладати в початкових школах всі предмети, але зараховувалися до категорії тимчасових вчителів. Через кілька років після закінчення семінарії вони повинні були здати кваліфікаційний іспит і аж тоді претендувати на посаду постійного вчителя. Тимчасові вчителі отримували оплату праці на 8,34 – 16,7 % меншу від постійних вчителів [98, с. 45]. Сучасна дослідниця О. Дрогобицька зауважує, що матеріальне становище тодішніх тимчасових вчителів було вкрай складним. Вони могли роками очікувати на сталі посади, а у випадку втрати працездатності не отримували жодних виплат чи пенсії [54, с. 153].

Проте в освітній сфері, як і в інших галузях тогочасного суспільного життя, все вирішувала політична доцільність з огляду на перетворення Галичини в останній третині XIX ст. фактично в польську автономну провінцію Габсбурзької монархії, домінування в краї поляків. Крайова шкільна рада, що складалася здебільшого з осіб польської національності, робила все можливе, щоб вакантні посади у школах Галичини займали виключно поляки. Так сталося і з Уляною Кравченко, незважаючи на її відмінну репутацію як успішного педагога, на виборах посаду сталого вчителя отримав поляк Криштан. Їй запропонували працювати в сусідньому селі Стоки (тепер Львівського району Львівської області). Такий несправедливий вчинок був відкритим виявом дискримінаційної політики в Галичині щодо українців.

Подібне усунення українських педагогів з посад було досить поширеним явищем в австрійський період 1860-х рр. – початку 1900-х рр., коли владу в краї отримали поляки. Зокрема, схожа ситуація трапилася з Ольгою Дучимінською, це була молода вчителька, яка також палко віддавала свої сили шкільній праці, розпочавши її 1902 р. в с. Залози (тепер це село у Львівському районі Львівської області). Невдовзі, у 1903 р., О. Дучимінську перевели в Бутини (в наш час – село Червоноградського району Львівської області) без вагомої на то причини [38, с. 215].

Звістка про переведення У. Кравченко сколихнула все місто, на її захист виступило багато таємних прихильників. Місцева інтелігенція розуміла, що це було не просто особисте звільнення, а приниження всього українського населення Бібрки [35, с. 281]. Чимало впливових людей звернулося до місцевої шкільної ради з проханням не переводити талановиту вчительку, але, на жаль, безрезультатно. Українські діячі старанно шукали для талановитої вчительки кращого місця роботи, серед них були І. Франко, Д. Телячків та ін., навіть деякі послі. У львівській газеті «Діло» було опубліковано статтю «для суду людського» про ситуацію, що трапилася з вчителькою Уляною Кравченко. У ній було розкритиковано несправедливе

рішення шкільної ради щодо вчительки: «... Дівчина, котра має до того на своїх плечах удержання своєї недужої матері, видиться наразі без пристановища, при розпочатих курсах, коли вже нема часу оглянутися за новою посадою, бо всі місця вже зайняті», – йшлося у статті [29, с. 2].

Звичайні селяни намагалися допомогти Улянці Кравченко, що опинилася в скрутному матеріальному становищі, всіма можливими силами. В одному з сіл на Рогатинщині під керівництвом отця Заячківського люди на весіллі зібрали 35 золотих і прислали нібито «провинившійся» вчительці на чоботи, щоб мала в чому долати шлях з Бібрки до с. Стоки (нині – село у Львівському районі Львівської області). Хоч як не хотіла Уляна Кравченко приймати такий дарунок, вона вирішила залишити гроші та використати їх пізніше на розвиток україномовної освіти [35, с. 300].

У. Кравченко була не тільки талановитим педагогом, але й дуже наполегливою особистістю. Вона вирішила мужньо прийняти ситуацію – погодилася організувати початкову школу та навчати селянських дітей в с. Стоки. Підходящого будинку, де могла б розміщуватися нова школа, в селі не було. На перший час громада села запропонувала розмістити навчальні класи у старій дяківці (невелика хата для дяка, біля церкви), яку зобов'язалася відремонтувати. «Низька хижа, дах колись був соломою накритий; від сторони цвинтаря пів стіни впало. Мале віконце заложене чорним папером. Пустка ....», – так описала Уляна Кравченко умови, в яких довелося розпочинати роботу. Доки селяни облаштовували приміщення, Уляна Кравченко збирала на заняття учнів біля церкви. Дітей до школи батьки на перших порах відправляли неохоче, бо хотіли, щоб вони більше допомагали по господарству. Водночас бракувало елементарного шкільного інвентаря, не було навіть шкільної дошки. На всіх учнів було тільки дві лавки, більшість дітей навчалися стоячи [35, с. 289, 295].

У. Кравченко, незважаючи на жахливі умови, в яких доводилося працювати, була сповнена сил та завзяття, прагнула допомогти громаді села в організації школи, докладала всіх зусиль для навчання дітвори. Важким

ударом для неї стала смерть найріднішої людини, її матері від серцевого нападу в жовтні 1884 р. З мамою У. Кравченко мала близькі та теплі відносини до кінця її життя [35, с. 303]. Самотність, матеріальна скрута, жахливі побутові умови змусили Уляну Кравченко погодитися на вакантну посаду вчительки у приватній школі для дівчат сестер Василянок у Львові [62, с. 66].

Школа, куди в лютому 1885 р на роботу взяли У. Кравченко, була під ідейним впливом українських народовців, тому зв'язки з І. Франком, прихильником соціалістично-радикальних поглядів, її відверті висловлювання, вільнодумна поезія викликали підозри, гостру критику та посилену увагу з боку влади до молодої вчительки. Через деякий час У. Кравченко навіть звинуватили в прихильності до фонетичного правопису (на той час більшість народовців старшого покоління і москвофіли користувалися етимологічним), тож молоду вчительку в жовтні 1885 р. звільнили. Не останню роль тут відіграли її контакти з молодим соціалістом-радикалом, прихильником драгоманівських ідей І. Франком, до якого консервативно налаштовані народовці ставилися з великою пересторогою. У черговий раз У. Кравченко опинилася в скрутному матеріальному становищі, не мала коштів для забезпечення більш-менш нормального життя у Львові, тому змушена була покинути місто восени 1885 р. [62, с. 70].

Невдовзі, вже в листопаді того ж року, Уляна Кравченко влаштувалася приватною вчителькою в одного польського поміщика у селі Руденка (нині Червоноградського району), що на Львівщині [75, с. 66]. Однак пропрацювала там менше року, бо не могла прижитися серед чужих для неї людей, знову була змушена залишити місце праці. «Серед поганої ляшні жити обридло мені, як ніколи ...», – відверто писала вона в листі до І. Франка 4 грудня 1885 р. [12, с. 178].

Після літніх канікул 1886 р. Уляна Кравченко переїхала в село Лужок Долішній (нині – Дрогобицького району Львівської області), де влаштувалася вчителькою початкової школи. 21 листопада 1886 р. вона виходить заміж за

сільського вчителя, поляка, шляхтича гербу Побуг Яна Нементовського. Про чоловіка Уляни Кравченко відомо небагато. Цікаві спогади про нього залишив односельчанин Є. Мінчик. За його словами, «Ян Нементовський був низького росту з рудим волоссям та вусами опущеними вниз, швидким та суворим поглядом, одягався скромно, часто аби як, вільно розмовляв українською мовою» [37, с. 6]. Що повпливало на її рішення пов'язати свою долю з поляком, так і дотепер залишається особистою таємницею У. Кравченко. Пропрацювала Уляна Кравченко на вчительській посаді в Лужку Долішньому до лютого 1888 р. [51, с. 22] (додаток Ж).

Останнім селом, у якому Уляна Кравченко оселилася та працювала на вчительській посаді з лютого 1888 р. до 1920 р. був Солець поблизу Трускавця, що на Дрогобиччині. З вересня 1900 р. до 1904 р. вона вчителювала разом із своїм чоловіком у Трускавці. У рідному Миколаєві в Музеї імені Уляни Кравченко зберігається дерев'яна чорнильниця-канделябр. Мабуть, її було виготовлено на замовлення. Цікаво, що на ній є підпис польською мовою «Трускавець» [50] (додаток Л).

У 1904 р. Уляна Кравченко повернулася з Трускавця у Солець та продовжила вчителювати. Початкова школа в селі була невеликою, в ній працювало лише три вчителі, враховуючи Уляну Кравченко та її чоловіка, який був управителем. Уляну Кравченко в селі поважали та любили як дівчора, так і старші. Часто батьки учнів приходили до неї за порадою або ліками, бо в неї була аптечка [37, с. 6] (додаток З).

У. Кравченко доклала чимало зусиль для освіти селянських дітей. Вона безкоштовно в позаурочний час навчала старших дітей, щоб вони могли продовжити свою освіту в містах, на університетському рівні. Завдяки її старанням багато з них стали відомими в різних сферах суспільного життя та досягли успіху. Навіть через багато років вони не забували про свою наставницю та навідувалися до неї в гості зі словами вдячності [32, с. 20] (додаток К).

У подружжя Нементовських народилося троє дітей – дві доньки Теодорія (1887 р. нар.) і Валерія (1899 р. нар.) та син Єжи (Юрій) (1889 р. нар.). Так склалося, що доньок похрестили в Греко-католицькій церкві, яку відвідувала матір, а сина таємно без її згоди – в батьківській Римокатолицькій. Конфесійна приналежність відіграла вирішальну роль в обранні життєвого шляху дітей письменниці. І це, по суті, не було чимось дивним, бо лінія розмежування між українцями і поляками в Галичині проходила, в основному, через різне віросповідання.

Єжи Нементовський був надією Уляни Кравченко, він перейняв чимало її таланту. Був вправним письменником і вже в юному віці писав перші вірші, деякі під псевдонімом Юрко Кравченко. Згодом опублікував їх у польських часописах «Szutka» та «Krytyka». Його перу належить роман «Про життя й славу смерть Францішка Гузика», повість «З клубу павуків» та ін. Є. Нементовському вдалося здобути дві вищі освіти. В Ягелонському університеті у Кракові він вивчав польську філологію, а в Краківській академії мистецтв отримав фах художника. Малював у стилі імпресіонізму. Напередодні розпаду Габсбурзької монархії було організовано у 1917 р. в Перемишлі та в 1918 р. у Львові виставку його картин [67, с. 37,39]

Коли в Галичині почалася кривава польсько-українська війна 1918–1919 рр., Є. Нементовський прагнув, щоб його мала батьківщина стала частиною новоствореної польської держави. Він дослужився до звання офіцера, брав активну участь у заснуванні польської адміністрації в містечку Яворів. Його сестри, навпаки, були палкими прихильницями української незалежності. Юлія Нементовська навіть працювала санітаркою в одному з легунських відділів Української галицької армії (далі – УГА) в м. Красне. Єжи Нементовський трагічно загинув у бою з вояками УГА 28 листопада 1918 р. під час спроби поляків захопити м. Яворів. Єдиний син Уляни Кравченко був її найбільшою опорою та надією на продовження письменницької справи, тому його смерть, ще й від пострілу українського вояка, стала для неї надзвичайно сильним ударом [67, с. 36, 38].

Сімейне життя Уляни Кравченко не було щасливим. Про це, зокрема, можна дізнатися з її поезій та листів до свого друга І. Франка. Ян Нементовський часто принижував талант письменниці, забороняв їй брати участь у громадському житті краю, зраджував. Після смерті сина в 1920 р. Уляна Кравченко переїхала з Сільця до Перемишля, де прожила аж до своєї смерті 1947 р.

Таким чином, майже все своє життя Уляна Кравченко присвятила вчительській роботі, яку вона дуже любила, дітям. Усі свої знання та вміння наполегливо передавала підростаючому поколінню, намагалася впроваджувати нові методи навчання, критикувала занедбаний стан тогочасної освіти, бралася за вчительську працю навіть там, де не було даху над головою. За це, власне, її любили і поважали діти та їхні батьки. За майже 40 років роботи на посаді вчителя Уляна Кравченко змінила сім шкіл, найдовше працювала в с. Солець, Трускавці та Бібрці та один рік була приватною вчителькою в родині польського поміщика.

РОЗДІЛ 3. ТВОРЧА СПАДЩИНА

3.1. Вплив І. Франка на життєвий шлях і творчість У. Кравченко, взаємини між ними

Безперечно, У. Кравченко була різносторонньо розвиненою і талановитою особистістю. Вона не тільки вправно навчала своїх учнів, а й чималу частину свого життя присвятила письменству. З-під її пера вийшло багато поезій для дітей та дорослих, оповідання, проза і навіть автобіографічні твори. Ще змалку вона проявляла здібності до поетичної творчості, пробувала писати власну автобіографію та історію рідного міста. Викладачі державної жіночої вчительської семінарії у Львові, в якій вона навчалася в 1877–1881 рр., відразу помітили її хист та намагалися допомогти їй у розвитку таланту [15, с. 27, 29].

Особливо довірливі, дружні відносини склалися в У. Кравченко з професором-мовознавцем Омеляном Партицьким. У 1880–1884 р. він за власні кошти видавав часопис «Зоря», в якому вирішив опублікувати твори тоді ще семінаристки У. Кравченко. На сторінках першої та другої частини «Зорі» за 1881 р. було надруковано оповідання «Калитка», однак воно не отримало бажаного захоплення серед читачів, «хоч не є воно твором слабим», – зауважив О. Огоновський [40, с. 698].

Під час навчання у Львові у 1877–1881 рр. У. Кравченко захоплюється читанням творів молодого соціаліста-революціонера драгоманівського зразка І. Франка. Дослідниця І. Книш зауважує, що вже в першому опублікованому оповіданні Уляни Кравченко «Калитка» (1881 р.) відчувається ознайомлення з його повістю «Петрії і Довбушуки» та наявні деякі спільні мотиви. Очевидно, творчість І. Франка не тільки мала великий вплив на формування національного світогляду юної дівчини в молодості, а й була орієнтиром для її власного письменства [62, с. 20].

Під час вчителювання в с. Бібрці поблизу Львова у 1881–1884 рр. У. Кравченко продовжує писати. У 1883 р. вона надсилає до редакції «Зорі» для публікування рукописи повісті «Марта» та декілька віршів. У 1885–1886 р.

до складу редакції цього часопису входив І. Франко. За збігом обставин, чи, можливо, навмисно (достеменно невідомо) О. Партицький передав надіслані Уляною Кравченко твори на перегляд саме І. Франкові. Серед рукописів він натрапив на вірш «Згадай мене, милий», який сильно запав йому в душу. І. Франко вирішив його відредагувати та опублікував у 21-ому номері «Зорі». Це стало великим здивуванням для самої У. Кравченко, яка швидше очікувала побачити у журналі свою повість, а не вірш. На початку листопада 1883 р. до Бібрки надійшов лист, написаний фіолетовим чорнилом на рожевому папері, адресований У. Кравченко. Писав їй такий омріяний І. Франко. Перший лист класика нової української літератури І. Франка до Уляни, на жаль, не зберігся, але саме з нього почалася, як писала Уляна Кравченко, «... потайна зв'язь між духами ...» [62, с. 28].

Після такого довгоочікуваного знайомства У. Кравченко у своєму щоденнику пише у 1883 р.: «Ти відгадав мої смілі скриті бажання ... Я ваша, ваша навіки! Твої теплі слова зогріли, заохотили ту, що на роздоріжжі з заложеними руками стояла та безнадійно споглядала ... О, до останнього віддиху я твоєю ідеєю живу» [8, с. 73]. З відповіддю Уляна не забарилася, і вже 11 листопада 1883 р. вона надсилає листа до І. Франка. У ньому, зокрема, дякує за редагування вірша, питає поради щодо літератури для саморозвитку та насмілюється похвалити його творчість. Підписує листа як «Доня Русі» та разом із ним надсилає свій новий вірш «Чия вина» [5, с. 436, 437].

У своїх спогадах на схилі літ письменниця згадувала про це знайомство, яке змінило її життя, з великою вдячністю та повагою. І. Франко додав їй потрібного стимулу для творчості, надихнув та вселив віру у власний таланти [12, с. 18]. Наступний лист від І. Франка прийшов досить швидко, 14 листопада того ж року. У ньому адресант засуджує компліменти щодо творчості, які насмілилася висловити в листі У. Кравченко, та відверто критикує її повість «Марта». Радить писати поезії, вчитися майстерності в інших поетів, «підглядати» їхні методи, форми, які вони використовують у віршах, звідки черпають натхнення. У кінці розмови на папері він висловлює

щире та нестримне бажання зустрітися при нагоді у Львові, хоче особисто познайомитися з людиною, яка, на його думку, є «оздобою і красою нашої рідної літератури». Називає себе в листі «щирим другом» та додає відредагований вірш Уляни [41, с. 193–196].

Зацікавленість постаттю У. Кравченко для І. Франка не була випадковістю. У 1880-х рр. І. Франко був широко відомий у суспільстві своїми творами та ідеями. Він хотів розвинути нову українську літературу та докладав до цього чимало зусиль, підшуковуючи серед молоді талановитих письменників, які словом надихали б суспільство до рішучої боротьби за свої національні та культурні права [60, с. 5]. При цьому У. Кравченко стала першою жінкою, з якою І. Франко вирішив зав'язати листування у відповідь на її творчість.

Роль І. Франка в життєвому шляху У. Кравченко досить значна та помітна. Він став для неї близьким другом та порадиником. І. Франко усвідомлював, що навчити когось писати поезії справа, по суті, нездійсненна. Людина, яка прагне творити вірші, повинна так би мовити їх прожити, у них вона виражає власні думки, емоції та переживання. Тому його зауваження щодо віршів поетеси не слід сприймати як переписування поезії на власний розсуд, це були просто дружні поради досвідченого митця [48, с. 45].

Вільнодумна У. Кравченко, хоч і охоче сприймала зауваження І. Франка, однак, не втрачала своєї самостійності в творчості. Зокрема, в листі до І. Франка, датованому 4 березня 1884 р., вона зазначає, що змушена виспівати все, що в неї на душі, а вже згодом звернеться до «малювання людської недолі», про яку пише Мирон (псевдонім І. Франка) [12, с. 151]. І. Франко, у свою чергу, проявляв неабияку терпеливість, тактовність та наполегливість у творчих взаєминах з У. Кравченко. У багатьох листах, надісланих до неї, він заохочує її до письма, постійної праці та самовдосконалення. Вдалі вірші похваляв, але і вмів і не боявся влучно покритикувати [52, с. 39].

З розвитком майстерності поетеси, яка наполегливо працювала над самовдосконаленням, зменшувалося втручання І. Франка в редагування її поезій. Якщо перша поезія «Згадай мене, милий» майже докорінно була переоформлена І. Франком, то вже у поезіях, написаних у 1898–1906 рр. («Спогад», «Поезія» та ін.), помітні тільки невеликі уточнення щодо стилістичної чи фонетичної побудови [68, с. 198, 199].

Дехто з представників тогочасної української інтелігенції дорікав У. Кравченко за таке втручання І. Франка в її поезію. Говорили навіть, що це він пише замість неї вірші [53, с.18]. На своє виправдання Уляна Кравченко зауважувала, що І. Франко не змінював основної думки вірша, а допомагав у виправленні та вдосконаленні самої форми. Вона наголошувала, що в її рідному Миколаєві населення розмовляло діалектом, який не підходив для написання мистецьких творів. Інтелігенція спілкувалася переважно польською або німецькою мовами, а в державній жіночій вчительській семінарії у Львові навчання проводилося виключно польською. Саме недосконале знання рідної мови було основною причиною неточностей у формі віршів [12, с. 79].

Досліджуючи епістолярій цих двох талановитих молодих людей у листах, написаних на початку їхнього знайомства, можна помітити певний флірт між ними. Та чи була Уляна Кравченко однією із жінок, у яку закохався І. Франко? У листі від 23 грудня 1883 р. він сам дає відповідь: «... я полюбив Вас, як сестру, як друга, – може, навіть і трошки більше – докладної міри поки що не маю ...». У пізніших листах І. Франко відкрито пише до У. Кравченко про своє сприйняття любові, вбачає в ній не суть життя, а лише її доповнення. Мабуть, у жодному листі до інших жінок, як вважають дослідники-франкознавці, він так обширно і правдиво не описував своє бачення любові, як до У. Кравченко. Він ділиться з нею моментами з особистих відносин з іншими жінками. Очевидно, І. Франко не розглядав її як жінку для особистих стосунків, а суто як близьку товаришку, з якою міг

поділитися власними думками та переживаннями без натяку на особисте [41, с. 198–201].

Зацікавлений І. Франко вирішує особисто приїхати в маленьке занедбане містечко Бібрку, щоб зустрітися з Уляною Кравченко. Їхня зустріч відбулася 14 грудня 1883 р. Це була дуже значна подія як для Уляни Кравченко, так і для всього містечка, де вона на той час працювала вчителькою. І. Франко був досить знаною людиною, українським національним діячем, улюбленцем молоді, тому його приїзд став темою для розмов серед міщан. Особливо гостро відреагувала пропольсько налаштована частина бібрської інтелігенції, яка вважала, що під небезпечним впливом І. Франка молода вчителька стане революціонером, «нігілісткою» [78, с. 21].

Бібрка, хоч і знаходиться недалеко біля Львова, та добратися туди було не так просто. І. Франко прибув залізницею до с. Великих Глібовичів, а звідти до міста доїхав кіньми [79, с. 2]. Класик нової української літератури завітав у гості до талановитої «Надбібрянки» (так він часто називав її у листах) не з порожніми руками. Привіз у дарунок багато різноманітних книг. День зустрічі промайнув непомітно з щирими розмовами і вже ввечері Іван від'їхав до Львова [62, с. 47].

Приїзд І. Франка до Уляни Кравченко так сколихнув місто та урядові структури, що за її листуванням було встановлено таємне спостереження на пошті в Бібріці, звідки вона відправляла свої листи. Тому в деяких листах надісланих Уляною, немає початкової звертальної форми. Також вона навіть просила, здогадуючись про стеження за собою, щоб І. Франко адресував до неї листи по-польськи і чужою рукою [52, с. 40].

Після цієї зустрічі Уляна Кравченко з нетерпінням чекала на кожний новий лист від І. Франка. Та отримала лист у відповідь із запізненням 18 грудня 1883 р. Цікаво, що вона зберегла його не повністю, а тільки той відрізок аркуша, в якому він запрошує її до Львова та кінцеву фразу: «Цілує Вас Ваш Іван», де два перших слова були перекреслені спіральною лінією

особисто відправником. До листа додав І. Франко «Прощальну пісню», вона згодом буде вміщена в його збірці «З вершин і низин» датована 14–18 грудня 1883 р., та просив: «... не прикладайте смислу тої пісні, а особливо її закінчення. Я надіюсь, що наші дороги не розійшлися, але противно, що ми довго ще будемо йти і працювати спільно для нашого краю..» [12, с. 125].

Мабуть, У. Кравченко очікувала листа з іншим змістом після першої особистої зустрічі з І. Франком, бо з її листів та спогадів можна припустити, що вона, на відміну від видатного письменника і свого кумира, відчувала до нього щось більше, аніж просто дружбу. Тому Уляна Кравченко вирішила дорікнути І. Франкові в нещирості, адже хотіла почути його реальні враження після поїздки.

У наступному листі І. Франко відверто пише до неї різке зізнання: «Ви мені зовсім не сподобались. Взріст зависокий, руки замалі, очі не блискучі ... але то правда, що кого пан-Біг обдарував гарною, золотою душею, той повинен тим одним вдовольнитися ....». Уляна Кравченко мовчки сприйняла таку критику, бо не хотіла втрачати свого співрозмовника [12, с. 123]. І. Франко став для У. Кравченко провідником у світ інтелігенції. Йому випала честь представити її широкому загалу. На його запрошення вона приїхала до Львова на вечір пам'яті Т. Шевченка 10 березня 1884 р., де мала честь познайомитися з багатьма відомими людьми того часу. Навідалася також і до редакції народовської газети «Діло», де тоді працював І. Франко [62, с. 55].

Загалом, І. Франко тричі приїздив до Бібрки, щоб зустрітися із своєю товаришкою: 14 грудня 1883 р., в березні 1884 р. та липні 1884 р. Весною 1884 р. вони, як відомо, разом вшанували пам'ять Т. Шевченка і провели громадське віче просто неба на горі за містом у Бібрці. І. Франкові сподобався вид з гори від каплички на Бібрку, і він попросив описати його у віршах. У. Кравченко напише на згадку про цю зустріч «Спогад» аж 14 років по тому [5, с. 127].

Літом 1884 р. І. Франко втретє навідався у Бібрку. Вони провели той день, гуляючи околицями міста. Місцевий митець С. Костирка, натхненний

історією про приїзд І. Франка в його рідне містечко, намалював картину «Іван Франко й Уляна Кравченко на бібрському узгір'ї біля каплиці» і передав її на зберігання у Бібрську школу, яка тепер носить ім'я Уляни Кравченко.

Від 1885 р., особливо після Франкового одруження з Ольгою Хоружинською, інтенсивність у їхньому листуванні помітно зменшилася. Зміст листів став більше діловим, замовчувалися особисті теми. У. Кравченко віддала себе вчителюванню та сім'ї (вийшла заміж за поляка в 21 листопада 1886 р.), І. Франко весь час займався видавничими справами. Та все-таки вони намагалися не втратити того цінного спілкування, яке налагодилося з роками. Заклопотана вчительською працею, У. Кравченко не забувала про свого друга. Вона разом з учнями читали його твори, розповідала про його життя та творчість. Її учні писали свої віршики, які вона передавала І. Франкові, а натомість привозила нові збірки байок та казок [12, с. 87].

І. Франко допомагав Улянці Кравченко чим міг, підшукував їй кращі місця для роботи, пропонував матеріальну допомогу, збирав вірші, які планував видати окремою збіркою. Він, як і обіцяв, дотримав слова. Під його наставництвом була надрукована перша збірка поезій Уляни Кравченко під назвою «Prima Vera» в січні 1885 р. Це було знаковою подією в Галичині, адже вперше від імені всього українського жіноцтва через поезію звернулася до читача досі незнана Уляна Кравченко [12, с. 83] (додаток О).

Останній лист від І. Франка був датований 9 січня 1916 р. незадовго до його смерті. У ньому, зокрема, він дякував за те, що його провідали дві дочки У. Кравченко. Писав про тяжкий фізичний стан, але наголошує, що натхненний та має багато планів на майбутню творчість [45, с. 44].

Знайомство з І. Франком повністю змінило життєвий шлях талановитої вчительки У. Кравченко. Теплі спогади про нього вона зберігала на протязі всього свого життя. Цікаво, що коли У. Кравченко переїхала до Перемишля в 1920 р. та оселилася у скромному помешканні на вулиці Парковій, в кімнаті «бабуні Уляни» над її ліжком поруч з особистим зображенням ще юної

поетеси в національному вбранні з букетом польових квітів, висів портрет її вірного друга та порадника, на той час уже покійного, Івана Франка. О. Дзядик у спогадах про У. Кравченко зауважує, що одного разу в її присутності Уляна в розмові з дочкою Нусею сказала: «Мені не пощастило вийти заміж за того, кого я любила – тут глянула на портрет І. Франка ...» [32, с. 24].

Листи, які до неї писав І. Франко, вона берегла як зіницю ока. Під час воєнних дій Першої світової війни 1914–1918 рр. У. Кравченко, щоб вберегти дорогі її серцю листи, закопала їх в землю в лісі біля Трускавця. Весною 1915 р., коли вона вирішила їх відкопати, то виявилось, що вони збереглися в жахливому стані, деякі були зовсім знищені [72, с. 16].

Часто до У. Кравченко зверталися з проханням передати на зберігання ці листи різні організації, але вона навідріз відмовлялася, зокрема на десяти роковини смерті І. Франка в 1926 р. до неї звернулося з подібним проханням НТШ у Львові, однак вона вирішила заховати їх подалі під матрац від сторонніх очей. Вдалося дібратися до них лише директору гімназії для дівчат в Перемишлі Денису Лук'яновичу. У цій гімназії вже під польською владою в міжвоєнний період навчалися внучки письменниці та мали певні проблеми в навчанні, тому вона на великі прохання погодилася показати йому ці листи. Однак, дозволила зробити тільки копії, категорично відмовившись від публікації, а опрацьовувати можна було їх тільки в особистій кімнаті У. Кравченко. Працювати над листами було важко, бо вони були в жалюгідному стані, деякі місця затерті або обрізані ножицями [53, с. 54].

Дослідник Р. Горак припускає, що У. Кравченко, мабуть, надіялася, що Д. Лук'янович напише на основі листів любовний роман про неї та І. Франка, але він цього не зробив, а написав згодом повість про кохання Ольги Рошкевич та Івана Франка. Це дуже образило Уляну Кравченко, і вона не могла йому пробачити цього до кінця життя. Оприлюднив Денис Лук'янович листи І. Франка до У. Кравченко лише в 1956 р. у збірнику «Іван Франко. Статті і матеріали», а листи Уляни до Івана аж у 1963 р. [53, с. 55–57]. На

жаль, листування між Уляною Кравченко та Іваном Франком на сьогоднішній день є ще недостатньо вивчене. Загалом відомо про 31 лист І. Франка та 70 – до нього, але можна припустити, що не вся інформація про листування збереглася. Воно є цінним джерелом для дослідження біографії митців, а також суспільно-політичного життя тодішньої Галичини [45, с. 29].

І. Франко став для У. Кравченко справжнім другом та радником по житті. Вона захоплювалася його талантом та навіть присвятила І. Франкові чимало своїх творів, зокрема «Пам'яті генія», «В роковини І. Франка», «Поклик», «Пісня та квіти для нього». На протязі всього свого життя вона пильно берегла всі листи і твори, щоб видати їх згодом окремою збіркою. Про свої наміри та проханням про допомогу в цій справі вона писала в листі до В. Гнатюка 12 травня 1926 р. [12, с. 13, 14].

У 1940-х рр. було опубліковано ряд статей У. Кравченко, присвячених І. Франку, зокрема у львівському журналі «Література та мистецтво» «Велика дружба», «Щирий друг і вчитель»; газеті «Вільна Україна» «Хвала тобі й шана!»; «Квіти на могилу» [12, с.15]. Згодом вона збрала та упорядкувала усі свої згадки, вірші, листи в одну збірку під назвою «Пам'яті друга», але вона так і не була опублікована за життя письменниці. І тільки в 1996 р., уже в період незалежності України, львівське видавництво «Каменярь» видало цю книгу. Вступну статтю до неї написала дослідниця Г. Огриза [12, с. 3 – 15].

Після смерті У. Кравченко в 1947 р. її дочка Юлія Неметовська, яка не тільки доглядала свою матір на схилі літ, але й була її особистою секретаркою, передала вцілілі листи у відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України в м. Києві. Юлія Неметовська так і не вийшла заміж, присвятивши своє життя впорядкуванню творчого доробку своєї талановитої мами. Вона деякий час працювала вчителькою, але через проблеми із здоров'ям змушена була покинути цю працю, тому не могла розраховувати навіть на пенсію від держави. Після смерті Уляни Кравченко її дочка опинилася в дуже скрутному матеріальному

становищі. Можливо, саме срута та прагнення зберегти мамині надбання підштовхнуло її до передачі на зберігання особистого архіву У. Кравченко. За це вона отримала 900 радянських рублів [65, с. 37]

Таким чином, знайомство Уляни Кравченко з Іваном Франком у 1883 р. змінило все її життя. І. Франко доклав чимало зусиль для розвитку її таланту: редагував вірші, допомагав у публікації, давав влучні поради та настанови. Він став для Уляни Кравченко вірним другом, вчителем та наставником. Їхнє спілкування тривало довгих 33 роки. Уляна Кравченко навіть після смерті І. Франка у 1916 р. завжди добрим словом згадувала про нього, зберігала листи, які він їй писав, складала на його честь поезії, писала статті.

3.2. Поетичні твори для дорослих, дітей та юнацтва

Творчий доробок У. Кравченко був різноманітний та багатогранний. Серед величезної кількості поезій, які написала авторка, є чимало орієнтованих суто для читання дорослою аудиторією. Зокрема, такою є збірка релігійної поезії «Caritas» [9]. Вихована в релігійній сім'ї, Улян Кравченко не могла оминати у своїй творчості християнську тематику. На думку дослідниці Г. Волошук, назва збірки походить від фрази «Бог є любов», що перекладається на латинську, як «Deus caritas est», сама авторка не зазначає, чому обрала таку назву. Збірку вперше було видано друкарнею «Бібльос» у Львові 1935 р., а у 1938 р. – в Коломиї видавництвом «Жіноча доля». До збірки, що вийшла в Коломиї, О. Кисілевська додала від себе вступну статтю, в якій акцентує увагу читача на ідеї, закладені авторкою у своїх віршах – тільки єдність краси та добра сприяє вдосконаленню та формуванню цілісної свідомості особистості, а релігійні цінності не повинні відходити в минуле [47, с. 201].

Вірші, що увійшли до «Caritas», авторка поділила на три цикли. Найбільший серед них – під назвою «Із глибини» – вміщує аж 17 віршів. Провідний мотив у них належить темі церковних свят. Послідовність свят,

які описує авторка, розміщено не за церковним календарем, а так, як відбувалися події в житті Христа, вона включає у вірші прямі цитати з Біблії. З цього можна зробити висновок, що У. Кравченко була добре обізнана із змістом Святого Письма, була релігійною людиною [49, с. 89].

Другий цикл оповідає про матір Ісуса Христа Марію. Він складається з восьми віршів та має назву «Ave Maria». Останній цикл – «Сівачі» – містить дві поезії про служителів церкви. Наприкінці зазначеної збірки віршів авторка подає твір, адресований до українського жіноцтва «Молімося сестри». Цікаво, що особливістю цієї релігійної збірки віршів було обрамлення її в національний колорит [49, с. 90, 92].

Із захопленням сприйняло тогочасне галицьке суспільство видання першої збірки поезій поетеси під назвою «Prima Vera», від латинської «перша або рання весна» у 1885 р. [14]. Вміщені у ній твори залишаються цікавими та актуальними і до сьогодні. Очевидно, що чимало зусиль для оприлюднення збірки доклав близький друг У. Кравченко Іван Франко. Збірка була відносно невеликою за змістом, до неї увійшли 38 невеликих поезій. Однак, її видання стало дуже важливою подією в літературному житті австрійської Галичини, адже до цього жінки не видавали власних книг. Програмовий вірш, який відкривав збірку, мав таку ж назву, як і вся збірка, був адресований українському жіноцтву, що наче перша квітка навесні розпускається після зимового сну, пробуджується до нового життя [62, с. 74, 76].

Заключний вірш збірки мав назву «Я ваша!». У ньому авторка окреслює свою чітку позицію – служіння на благо рідному народу. Цей вірш, на думку І. Франка, «... є найліпший зо всього, що Ви досі написали, і буде окрасою нашої лірики...», – відверто писав він у листі до Уляни Кравченко в лютому 1884 р. [12, с. 149].

Представники української культури того часу схвально відреагували на появу поетичної збірки У. Кравченко, що стала її літературним дебютом. Так, Н. Кобринська в «Першому вінку» віддала У. Кравченко заслужену першість

серед галицьких поетес. Позитивно висловився про збірку також професор Львівського університету, відомий громадський діяч Омелян Огоновський, хоча він на той час і не поділяв соціалістично-радикальні погляди І. Франка, а збірка, як відомо, була видана під його керівництвом [40, с.697].

У 1925 р. поетеса вирішила перевидати свою дебютну збірку «Prima Vera». У новому виданні вона помістила вдвічі більше віршів, які поділила на три цикли: «Гомін кохання», «Із глибини» та «З пісень болю». Цікавими для дорослих читачів, поціновувачів ліричних поезій, були додані до другого видання вірші «Забагато, забагато», «Співав соловейко», «Щось погасло у серденьку» [60, с. 12].

Наступна збірка поезій під назвою «На новий шлях» була опублікована в 1891 р. як 12-а книжка «Літературно-наукової бібліотеки» та перевидана в 1928 р. Її основний зміст адресований до свідомих жінок-українок із закликом на новий шлях боротьби за свої права та служіння батьківщині. У поезіях авторка формує власний ідеал жінки, яка має чітку життєву позицію, бере активну участь у визволенні свого народу від неправди. Заслужують на особливу увагу читача вміщені в збірці цикли сонетів, зокрема «Вагання», «Пробудженій», «За много», «Не квапся у майбутнє», а також цикл «Титани», написаний в честь І. Франка та М. Павлика [11].

Саме збірку «На новий шлях» авторка вперше видала під псевдонімом Уляна Кравченко. До цього всі твори підписувала, як Юлія Шнайдер. Обрала псевдонім не випадково, вирішила українізувати ім'я Юлія, змінивши на Уляна, а Кравченко тому, що Шнайдер перекладається з німецької на українську, як кравець. На думку дослідниці І. Книш, це було необхідно для того, щоб приховати свої захоплення і талант не тільки від влади, а й від власного чоловіка. Ян Нементовський, поляк за національністю, не поділяв літературні інтереси своєї дружини, а із загостренням польсько-українського протистояння в Галичині сімейні відносини ще більше ускладнювалися [62, с. 86,87].

Напередодні Першої світової війни У. Кравченко підготувала до друку ще одну збірку, яка отримала назву «В житті є щось», але вийшла вона аж у 1929 р. До неї увійшли поезії, написані в період між 1884–1914 рр. Провідною у збірці є думка про те, що окрім важкого повсякденного життя, є «щось» заради чого варто жити [4]. Збірка поділена на 12 циклів, кожен з яких присвячений певній тематиці. Так, у циклі «Літо» поетеса описує красу літніх барв природи, квітів. У циклі «Проміннячко» акцентує увагу читачів на великій материнській любові, яка підтримує свою дитину на протязі всього життя. У сонетах «Дрібниці» авторка описує різноманітні побутові справи та негаразди, що непомітно забирають у митця час, який він може присвятити творчості. Цикл «Фрагменти» є особливо цікавим для розуміння внутрішнього світу У. Кравченко, адже в ньому вона подає багато власних думок, спостережень тощо [12, с. 31, 45, 53].

Вражає своїм патріотичним духом ще одна збірка поезій У. Кравченко «Для Неї – все», видана в Коломиї у 1931 р. До неї увійшли вірші, написані поетесою на схилі літ, після 1905 р. Проживши довге і складне життя, У. Кравченко переосмислює його та описує у віршах любов до своєї батьківщини, яку зберегла протягом років. Вона намагалася жити, творити та працювати тільки на благо рідного народу та України [7]. Ця збірка є найменш відомою серед українських читачів, адже підпала під жорстоку цензуру та заборону радянської влади. У ній було вміщено вірші, присвячені українським січовим стрільцям – «На стрілецьку ноту», цикл «З пісень летунів», героям Крут – «Під Крутами» та ін. І це при тому, що чоловік У. Кравченко був поляком і виховав свого єдиного сина в польському дусі. На прикладі цієї сім'ї добре видно складність і суперечливість суспільного життя в Галичині досліджуваного періоду.

У. Кравченко бажала докластися і до розвитку української драматургії того часу. Однак, на жаль, тільки один твір цього жанру є в її доробку – драматична поема під назвою «На визвольному шляху». Написана вона була в 1921 р. під натхненням національно-визвольного руху в Україні на уламках

Російської та Австро-Угорської імперій. За сюжетом ця поема схожа до Шевченкової «Гайдамаки» та «Сон української ночі» В. Пачовського. В основі сюжету лежить історія колишніх двох закоханих – кобзаря та ворожки, які зустрілися на кону національних змагань і за допомогою особливих здібностей намагаються дізнатися, чим все закінчиться [46, с. 29, 33].

Загалом У. Кравченко зуміла в своїх творах відобразити всі національні риси українського народу: прагнення до свободи, чутливість, сентименталізм та індивідуалізм. Вони отримали широку популярність як серед тогочасної галицько-української інтелігенції, так і простих селян, бо кожен знаходив у них щось своє, близьке його серцю [47, с. 205].

Більшу частину свого життя Уляна Кравченко присвятила вчителюванню, тому й не дивно, що багато її творів адресовані саме підростаючому поколінню. Для дітей та юнацтва вона написала і видала в Перемишлі збірку «Проліски» (1921 р.) та Коломиї: «В дорогу» (1921 р.), «Шелести нам барвіночку» (1932 р.), «Лебедина пісня» (1924 р., вірші цієї збірки були перекладені на польську мову сином Уляни Кравченко Юрієм Нементовським ще до його трагічної загибелі в 1918 р.). Абсолютна більшість поезій, вміщених у збірках, авторка написала під час активної роботи у школах Галичини.

Головною особливістю цих збірок є те, що в них були закладені ідейні основи, якими, на думку авторки, повинна цікавитися молода освічена людина. Більшість віршів для дітей містять у собі характерний прийом звертання до душі й серця молодого покоління, яке найкраще сприймає нові передові ідеали та формує фундамент світогляду в майбутньому [49, с. 76]. У творах У. Кравченко порушує чимало важливих питань, необхідних для правильного виховання особистості. Наприклад, у поезії «Розмова», написаній у формі діалогу дівчинки Нусі з рідними, вона висвітлює важливість громадянського виховання [13, с. 88].

Продовжують тему патріотичного виховання дітей вірші з циклу «Рідний край», поміщені у збірці «Проліски» 1921 р.: «Мова без слів», «Чи знаєш рідний край», «Молись дитино», «Ой ся земляця», «Думка» та ін. [13, с. 61, 54].

Перу У. Кравченко належать кілька творів, написаних від імені дитини, тобто їх можна використовувати для декламації дітьми на святах у школах чи родинному колі. Найпопулярніші з них було опубліковано на сторінках тодішніх шкільних читанок: «Мамусю солодка!» та «Мамо, мамо сипле сніг!» [49, с. 80]. У віршах для дітей авторка використовує чимало образів природи, здебільшого це квіти, тварини чи птахи. Вони викликають у дітей почуття довіри, любові до навколишнього середовища. У. Кравченко часто навіть самих дітей порівнювала з квітами: фіалками, незабудками, пролісками тощо. Яскравим прикладом такої алегорії були поезії «Проліски», «Незабудки», «Конвалії» [13, с. 6, 10, 17].

До старшої аудиторії юнацтва адресована повчальна поезія «Пташка в клітці». У ній авторка застерігає на прикладі пташки, яка потрапила в клітку, що потрібно бути обачними на життєвій дорозі. Поетичне слово було для У. Кравченко засобом виховного впливу в шкільній практиці. Через вірші вона подавала дітям приклади, як слід діяти в тій чи іншій життєвій ситуації, навчала людяності, любові до ближнього та «братів наших менших» [13, с. 19].

Цікавий та цінний спогад про У. Кравченко залишила її палка прихильниця письменниця Іванна Блажкевич. Вона ще будучи дитиною дуже любила читати. Одного разу її батько, повертаючись із міста, привіз у подарунок для дитини дві книжечки Уляни Кравченко: «Prima Vera» та «На новий шлях». Із великим захопленням прочитала вона кожного віршика, деякі вивчила на пам'ять. Ті вірші, які були заскладними для розуміння, батько їй пояснював. Згодом, коли вже Уляна Кравченко розпочала друкувати свої вірші в журналі для дітей «Дзвінок», що виходив у Львові двічі на місяць з 1890 р. по 1914 р. під редакцією О. Барвінського та В.

Шухевича рр., І. Блажкевич наввипередки з товаришками заучували та переказували її дитячі поезії. В юному віці Іванна надихалася поезіями із збірки «На новий шлях». У зрілому віці вона стала вчителькою та одного разу вирішила відвідати тоді вже в похилому віці «бабуню Уляну». Від неї довідалася про складнощі з реалізацією примірників її творів і вирішила допомогти, чим зможе [31, с.108].

У 1931–1938 р. І. Блажкевич як активна організаторка українського жіноцтва на Західній Україні, що перебувала тоді у складі Другої Речі Посполитої, об'їздила з візитами багато міст та сіл краю, і всюди, де могла, розповідала про заслуги У. Кравченко, пропонувала продати її збірки віршів. Так зав'язалися відносини між двома жінками, що брали активну участь в українському національному русі – У. Кравченко та І. Блажкевич. Вони спілкувалися найчастіше в листах, які намагалася контролювати неофіційна цензура, тому листи часто не доходили до адресатів. У 1932 р. У. Кравченко в знак прихильності та вдячності надіслала Іванні Блажкевич збірку «Шелести нам барвіночку» з особистим автографом [31, с. 112, 113].

Будучи вже старенькою бабусею на схилі літ, У. Кравченко не покинула писати для української дітвори. Ще у 1942 р. вона публікувала свої твори у журналі для дітей «Малі друзі», що виходив у Львові. Зокрема, в № 5, що був виданий у травні 1942 р., було опубліковано вірші Уляни Кравченко «Дитяче стоголося – Іванові Франкові» [20] та «Поклін від дітвори» [26], а у № 9 за вересень 1942 р. – «Квіти для бабуні» [23].

Очевидно, Уляна Кравченко вміло поєднувала вчительську працю та письменство. Для дорослих читачів вона видала збірки: «Prima Vera» (1885 р.), «На новий шлях» (1891 р.), «В житті є щось» (1929 р.), «Для неї – все» (1931 р.), «На визвольному шляху» (1930 р.), «Caritas» (1935 р.). Уляна Кравченко була авторкою чотирьох поетичних збірок для дітей та молоді: «Проліски», «Шелести нам барвіночку», «Лебедина пісня», «В дорогу». За допомогою власних віршів У. Кравченко виховувала серед дітей ідейні

погляди і переконання, моральні принципи, необхідні їм у дорослому житті: любов до сім'ї, до Бога, до рідного народу та батьківщини.

3. 3. Проза і публіцистика

Уляна Кравченко була багатогранною письменницею, захоплювалася різними стилями і жанрами літератури. Вона пробувала писати як вірші, так і прозу, публіцистику, навіть перекладала твори з інших мов на українську. Власне, прозових творів у доробку письменниці було не так вже й багато. Дебютним прозовим твором У. Кравченко було оповідання «Калитка», написане ще під час її навчання в семінарії та опубліковане в народовському журналі «Зоря» у Львові 1881 р., але воно не принесло їй бажаного визнання.

На жаль, чимало прозових творів У. Кравченко було втрачено. Про них можна дізнатися з мемуарної спадщини чи архівних матеріалів. Зокрема, це було оповідання «Голос серця», повісті «Стефанія», «Марта», «Дві Юлії» та «Семінар» [62, с. 117]. Повість «Марта», яку вона надіслала О. Партицькому для публікації в 1883 р., потрапила до рук І. Франка, він на той час працював в редакції журналу «Зоря». Йому відверто не сподобався цей твір, тому його так і не було надруковано. У листі до У. Кравченко, датованому 14 листопада 1883 р., він радить їй не писати прозою, лишитися краще при поезії. Аргументував це тим, що для написання доброї повісті потрібно мати розвинену фантазію та «наглядність» [12, с. 98].

Уляна Кравченко, хоч і прислухалася до поради свого наставника, та задум написати власний прозовий твір не покидав її. Найбільшим прозовим твором стала повість «Хризантеми» [15]. Конкретної дати щодо написання повісті, на жаль, немає. Український письменник, редактор Р. Завадович, що написав передмову до перевидання повісті, припускає, що вона була завершена в 1938 р. [57, с. 8]. У свою чергу, дослідниця Р. Жаркова припускає, що писати «Хризантеми» авторка розпочала ще у 80-х роках XIX

ст. Мабуть, це були певні фрагменти, чернетки, короткі записи, які згодом стали основою повісті [55, с. 233].

Назва твору не випадкова, хризантеми – улюблені квіти авторки. Вона часто використовує ці квіти в тексті самої повісті не просто так, а як символ. У різних контекстах ці квіти символізують любов, плинність життя, смерть, вічність. Цікаво, що в повісті квіти хризантеми описані в білому кольорі. В українському світосприйнятті білий колір уособлює чистоту, прагнення до життя, мабуть, саме він яскраво відображає внутрішній стан поетеси [63, с. 65].

Головна героїня повісті, яка репрезентує авторку, має ім'я Марта. Така подвійність імені не є випадковою, на думку І. Констанкевич, письменниця використовує його для кращого самоаналізу, погляду на себе зі сторони [63, с. 65]. В образі Марти У. Кравченко персоніфікує себе, але, очевидно, в дещо ідеалізованому світлі. Вона наділяє головну героїню найкращими якостями характеру, талантом до мистецтва, відчуттям прекрасного та любов'ю до життя [59, с. 29].

«Хризантеми» – твір автобіографічного характеру, в якому авторка ділиться з читачами спогадами про найщасливіший період свого життя – дитинство. Вона описує родину, рідне містечко, друзів, звичаї та традиції. Усі події в повісті авторка висвітлює в контексті суспільно-політичного життя Галичини XIX століття, розкриває свої думки, переживання, захоплення, наболіле. «Хризантеми» – це, по суті, розповідь про становлення У. Кравченко як письменниці. Головне місце в повісті вона віддає слову, адже ніщо не має такої значущості та впливу на людину, як слово. Стиль письма твору дещо філософічний, багатий на різноманітні мовленнєві прийоми – метафору, порівняння тощо [111 с. 203, 204].

У 1920 р. У. Кравченко, як відомо, після трагічної смерті сина переїхала на постійне місце проживання до Перемишля. Там вона прожила аж до своєї смерті. Перемишльський період життя письменниці відзначався її найбільшою літературною діяльністю. Це був час, коли вона з критичної

точки зору переосмислювала весь свій пройдений життєвий шлях [67, с. 43]. Результатом рефлексії над минулим стала автобіографічна прозова збірка «Замість автобіографії», опублікована в 1934 р. До її складу увійшло вище згадане оповідання «Калитка», «Розгублені листочки», «Афоризми» та деякі ін. [8].

Збірка «Замість автобіографії» є особливо цінною для ознайомлення з життєвим шляхом У. Кравченко і тогочасною суспільно-політичною ситуацією в Галичині. Найбільшу частину книги займають «Розгублені листочки» – своєрідні записки, спогади, думки авторки, занотовані в різні періоди життя протягом 40 років на клаптиках паперу, чимало справді було втрачено, звідси, мабуть, і назва. Це своєрідна лірична біографія поетеси, в якій вона залишила можливість для міркування читачеві. Зокрема, серед «Розгублених листочків» є спогади про І. Франка, втрачені твори тощо [8, с. 26].

Як влучно зауважує дослідниця творчості Уляни Кравченко Г. Волощук, бажання занотовувати цікаві думки було зумовлено впливом І. Франка, який, пишучи до У. Кравченко в середині 1880-х рр., радив їй читати багато зарубіжної літератури для самовдосконалення та розширення світогляду і записувати окремі фрагменти [49, с. 137].

Великою любов'ю У. Кравченко були квіти та природа. Вона написала цілу збірку поезій у прозі під назвою «Мої квіти». Квіти були для неї найкращим подарунком, у кожній квітці вона закладала власний задум та значення. Вони були своєрідною візитівкою того, хто їх дарував. На схилі років письменниця неодноразово публікувала оповідання чи новели про квіти, зазвичай у журналі «Нова хата» у Львові під редакцією Лідії Бурачинської, де вони були символом певного етапу її життя. Редакція газети неохоче публікувала ці твори, бо, як правило, їхній зміст був не про буденні речі, які традиційно описувалися на сторінках журналу. Л. Бурачинська наполегливо вимагала від У. Кравченко писати щось автобіографічне про своє минуле. Однак авторка вперто відмовлялася, наголошуючи на тому, що

її більше цікавить теперішнє і майбутнє, ніж минуле. Це врешті-решт призвело до конфлікту з Л. Бурачинською, і більше квіткові новели не публікувалися в «Новій хаті». У 1933 р. вони вийшли в Коломиї окремою збіркою [10].

Цінним джерелом для дослідників, які цікавляться розвитком шкільництва в Галичині другої половині ХІХ – початку ХХ століття, є спогади У. Кравченко про період вчителювання [35]. У них вона висвітлює актуальні проблеми тогочасної школи, на власному досвіді розповідає про всі здобутки та прорахунки під час вчителювання у Бібрці та Стоках. Свої спогади вона написала за прямим проханням І. Франка для першого в Україні жіночого альманаху «Перший вінок», що вийшов друком 1887 р. у Львові зусиллями Н. Кобринської та Олени Пчілки. Для І. Франка було важливо, щоб справжні умови, в яких опинилося українське шкільництво, були добре висвітлені в літературі. А хто це міг зробити краще, ніж сама вчителька? Очевидно, що ніхто. «Спогади учительки» складаються з двох частин. Перша має назву «Перший рік практики», а друга – «Із записок учительки» [80, с.75, 76].

Дослідник Р. Горак зауважує, що спочатку ідея написати твір про вчительство належала Н. Кобринській. Вона його, власне, і написала, але І. Франко забракував працю, бо, на його думку, не могла добре і всеохопно написати про вчительське життя людина, яка була далекою від вчителювання. З осторогою, зважаючи на попередні невдалі спроби письма в прозі, звернувся він до У. Кравченко з проханням описати, як працювала вона у Бібрці та Стоках. Він попросив детально висвітлити відносини з дітьми, їх родичами і педагогічним колективом, писати так, як воно є, про всі переваги та недоліки шкільництва, а як щось буде не так, то обіцяв поправити [53, с. 42–44].

У. Кравченко на той час вчителювала у с. Лужку Долішньому на Дрогобиччині. Вона згідно відгукнулася на прохання І. Франка і похапцем написала спогади про свій перший рік роботи у Бібрці та Стоцьку історію

про організацію школи та важкі умови праці, та надіслала йому свій твір. Письменниця висловила бажання не підписувати його своїм ім'ям та не давати привертаючу увагу назву, щоб вона не мала неприємностей на роботі від влади, бо досить відверто описала все, як було. Однак, спогадам так і не судилося побачити світ у «Першому вінку». Перший том альманаху виходив за кошти наддніпрянської письменниці Олени Пчілки, тож Н. Кобринська вирішила оприлюднити її соціально-психологічну повість, присвячену проблемі прав жіноцтва в освіті, трудовій діяльності, під назвою «Товаришки», а напрацювання Уляни Кравченко друкувати вже у другому томі. На жаль, другому тому альманаха не судилося побачити світ [53, с. 46].

Врешті-решт письменниця наважилася видати свої спогади про вчителювання. Вони мали вийти в Коломиї, про це навіть писалося в тогочасній періодиці, але раптом Уляна Кравченко різко змінила свої плани щодо друку та забажала, щоб видали її окрему збірку під назвою «Замість автобіографії». Вона побачила світ у 1934 р. накладом 1000 примірників, що було на той час досить багато, бо в середньому друкували не більше 500. У передмові авторка зазначила, що це особлива збірка, в якій немає звичного біографізму, а висвітлена душа Уляни Кравченко – Юлій Шнайдер [53, с. 60, 61]. Стараннями Уляни Кравченко «Спогади учительки» було надруковано окремим виданням в Коломиї аж у 1936 р. [35].

Багато своїх творів У. Кравченко публікувала на сторінках українських періодичних видань Галичини. Як правило, це були вірші. Чимало постарався для цього І. Франко. За його сприянням її вірші виходили друком на сторінках львівських часописів «Зоря», «Діло», «Житє і слово», «Літературно-науковий вістник» [18, с. 92, 94] (додаток М), «Руслан», «Дзвінок», альманахів «Вік», «За красою» та ін. [68, с. 206]. Вони були здебільшого патріотичного характеру, надихали та мали вплив на піднесення патріотичного духу серед сучасників У. Кравченко. Значна кількість поезій авторки були написані в честь пам'ятних дат, зокрема до Дня матері, роковин

народження і смерті Т. Шевченка, для вшанування пам'яті українських січових стрільців тощо [49, с. 33].

Уляна Кравченко добре володіла польською та німецькою мовами, що є цілком зрозумілим, бо мала німецьке походження по батьковій лінії і мала чоловіка поляка. Серед її доробку є переклади та переспіви творів іноземних авторів Н. Ленау, С. Пшесмицького, Я. Каспровича, А. Немоєвського, А. Урбанського та ін. Праця над перекладами сприяла покращенню і вдосконаленню художньої майстерності самої авторки. Траплялося так, що сам І. Франко звертався до У. Кравченко з проханням про переклад іншомовних творів, які хотів помістити у своїх книгах. У листі, що датований 4 серпня 1894 р. І. Франко писав до Уляни Кравченко: «... Ви не переклали б дещо із Ленау? Я хотів би на чолі книжки б подати в'язанку перекладів з різних поетів європейських ...». У відповідь вона написала з Трускавця у листі 7 серпня 1894 р.: «З Ленау не маю нічого готового і тут не маю книжки з собою, сли не буде пізно, то пошлю на другий місяць ...». З листування можна довідатися, що Уляна Кравченко таки виконала прохання І. Франка, за що він їй щиро подякував [12, с. 195, 197, 199].

Таким чином, Уляна Кравченко була талановитою і багатогранною письменницею, в творчому доробку якої були різноманітні за жанром твори, призначені як для найменших, так і для дорослих читачів. До творчої спадщини письменниці належить дев'ять збірок поетичних творів, драма («На визвольному шляху»), проза («Хризантеми»), поезія в прозі («Мої цвіти», «Замість автобіографії»), оповідання («Калитка», «Голос серця»), мемуари («Спогади учительки»). Окрім того, відомо, що Уляна Кравченко перекладала твори іноземних авторів (Н. Ленау, С. Пшесмицького, Я. Каспровича та ін.), публікувалася на сторінках передових часописів Галичини («Зоря», «Діло», «Літературно-науковий вістник» та ін.) Авторка вкладала у свою творчість всю душу, її поезії, драма та прозові твори повчають, зацікавлюють та надихають на рішучі дії.

РОЗДІЛ 4. ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Галичина в другій половині XIX – на початку XX ст. поступово перетворилася на осередок культурного життя всієї поневоленої України, що перебувала під владою двох імперій – Російської та Австрійської (Австро-Угорської). В умовах жорстких антиукраїнських репресій російського царизму, з одного боку, та поступової демократизації суспільного життя в Габсбурзькій монархії із середини XIX ст., що створила можливості для розвитку національного руху в Галичині, з другого, край став місцем для діяльності видатних українських діячів. Зусиллями передової української інтелігенції, що розгорнула культурно-просвітницьку роботу серед простолюду, утверджувалася українська національна самосвідомість, набуло розвитку громадське життя – культурно-освітні, економічні, політичні та ін. осередки. Не випадково саме в австрійській Галичині українське жіноцтво в останній третині XIX ст. вперше публічно заговорило про свої права у суспільстві нарівні з чоловіками, що раніше зневажалися.

Для поширення українського жіночого руху на підвладних Австрії етнічних землях було декілька причин. Австрійська влада, що поширила свою юрисдикцію на західноукраїнські землі ще в кінці XVIII ст., не перешкоджала створенню тут різноманітних громадських організацій в умовах конституційних і децентралізаторських реформ 1860–1870-х рр., тоді як Російська імперія залишалася «тюрмою народів». У 1872 р. було запроваджено закон, що зобов'язував усіх представниць жіночої статі відвідувати навчальні заклади три роки [43, с. 40, 43]. В усій Європі Французька революція ще у 1789 р. дала поштовх до розвитку жіночого руху проти дискримінації жінок в освітній, правовій та політичній сфері. Цей рух прийнято називати «фемінізмом» від латинського слова *femina* – жінка. У другій половині XIX ст. жінки починають об'єднуватися в організації з метою спільного домагання своїх прав, наприклад у 1865 р. в Німеччині було створено Загальний німецький союз з метою розвитку жіночої освіти тощо. В Англії у другій половині XIX століття значного поширення набув суфражизм

– правозахисний рух, що вимагав надати жінками виборче право [94, с. 199, 213]. Закономірно, що нові ідеї, які активно поширювалися в європейському середовищі, все більше зацікавлювали галицьку молодь.

Незважаючи на сприятливі умови, що склалися в Галичині для розвитку жіночого руху в умовах демократизації і конституціоналізації суспільного устрою останньої третини ХІХ ст., бути феміністкою було досить важко. По суті, звичаї та традиції, що глибоко вкорінилися в свідомості всього суспільства, надавали першість у всьому чоловіку, жінка вважалася особою нижчою, без права голосу. Здавна було прийнято, що основна роль жінки – бути хорошою матір'ю та берегинею домашнього вогнища. Тому вільна у виборі власної долі та життєвого шляху жінка, яка не йде за шаблонами суспільства, тільки починала формуватися. Уляна Кравченко належала до першого числа таких жінок в австрійській Галичині. Вона дотримувалася феміністичних поглядів і впродовж усього свого життя поступала згідно з ними.

Втративши в ранньому дитинстві батька, Уляна Кравченко була змушена власними силами влаштовувати собі майбутнє, а згодом – опікувалася хворою матір'ю до кінця її днів. Це зробило її сильною характером жінкою, яка вміла постояти за себе. Ще з раннього дитинства самостійно вивчаючи історію, Юлія Шнайдер, яка взяла собі за псевдонім Уляна Кравченко, дізналася, що не завжди жінки були в пригнобленому становищі. Історія нараховує чимало видатних жінок свого часу, серед них були амазонки, славнозвісна Жанна д'Арк, мудра Мінерва, поетеса Аспазія та ін. Юлія прагнула розвиватися, здобувати знання, бути вільною, свідомою та самостійною особистістю. За словами Ю. Шнайдер, в майбутньому У. Кравченко, усі жінки в її роді були сильними індивідуалістками, прикладом для наслідування [15, с. 82, 84].

Ю. Шнайдер посилено вивчала право, спілкувалася та дискутувала про юридичні речі з чоловіками. У тогочасному галицькому суспільстві жінка була без права голосу, а успішне майбутнє вбачалося тільки в заміжжі. Дуже

часто траплялося так, що навіть чоловіка обирали родичі й тільки на весіллі дівчина з ним знайомилася. Наскільки відомо, У. Кравченко свого часу отримувала пропозицію руки та серця від декількох дуже заavidних кавалерів, але всім відмовляла. Юну дівчину захоплювали передові ідейні течії та гасла, які все більше поширювалися в українське середовище з емансипованої Європи. Щоб зайняти своє місце в суспільстві, вона вирішує здобути освіту. Вступивши до Львівської вчительської семінарії в 1877 р., дівчина починає писати патріотичні відозви до жінок, у яких дає відповідь на питання: «як і що ділати, щоб воскресла наша Мати!» мається на увазі відродження неньки-України. До цього з подібними закликами, адресованими жіноцтву, ще ніхто не звертався. Це було ще до заснування перших жіночих організацій у Галичині [71, с. 254].

На світогляд і подальшу долю У. Кравченко мало значний вплив знайомство з творчістю та діяльністю радикала-соціаліста, прихильника драгоманівського соціалізму І. Франка. Вона твердо вирішила стати на новий шлях змін, демократизації суспільного життя, захисту прав українського жіноцтва в Галичині. «Дивний мій цілий світогляд, дивний та інший, як у тих, що мене оточують ...», – писала згодом про себе Уляна Кравченко [15, с. 22]. Романтична ідеалістка стала на службу громадської діяльності на благо пригнобленого українського народу, з яким себе ідентифікувала, намагалася захищати національні й соціальні інтереси народних мас. У її творах, окрім особистих переживань, знайшли місце громадянські мотиви, які спонукають суспільство до національно-визвольної боротьби, що поєднується в її розумінні з вимогами соціальної справедливості, справжнього народовладдя [39, с. 65]. Уляна Кравченко поєднує в своїй діяльності вимоги жіночого визволення, здобуття рівноправності жінок із чоловіками з більш широкими темами, зокрема апелює до українського народу з патріотичними закликами, особливо в поезії [74, с. 22].

З ініціативи І. Франка, з яким нав'язала тісні стосунки з 1883 р., Уляна Кравченко відвідувала у Львові різноманітні патріотичні вечори та концерти,

де особисто познайомилася з багатьма передовими жінками свого часу. Зокрема, вона близько зійшлася з Наталею Кобринською, за словами Уляни Кравченко, з «тією, що свою діяльність та письменницький хист рішилася посвятити виробленні для жіноцтва кращої долі», з сестрою М. Павлика Анною Павлик, Климентією Попович та ін. [61, с. 51]. Це були перші українські діячки на ниві європейського фемінізму, що передбачав рівність у правах жінок та чоловіків.

Першою жінкою в Галичині, що змогла організувати українське жіноцтво для боротьби за свої права, стала Н. Кобринська. У жовтні 1884 р. вона заснувала у Станіславові (тепер – м. Івано-Франківськ) «Товариство руських жінок». Щоб доносити свої ідеї та переконання до тогочасного українського суспільства, виникла потреба у виданні жіночої періодики, тож було прийнято рішення видати альманах. У жовтні 1887 р. у Львові стараннями Н. Кобринської та О. Пчілки, за активного сприяння І. Франка, було видано перший жіночий альманах під назвою «Перший вінок». Це була перша в Україні антологія жіночої творчості, яку зібрали, відредагували та видали самі жінки. На початку організаційної роботи над виданням Н. Кобринська звернулася до відомих і діяльних жінок для допомоги в роботі над альманахом. Всього їх було залучено 17, серед них значилася й Уляна Кравченко. Вона як талановита письменниця згодилася надсилати свої твори для публікації. Отже, настав кінець чоловічої монополії в літературі, жінки вперше представили свій поетичний талант читачам [80, с.75].

На сторінках жіночого альманаху «Перший вінок» було надруковано декілька творів Уляни Кравченко, зокрема сонети «Я не жалюся» [28], «За много» [22], «Не рвись в будуще» [25], вірш «На новий шлях!» [24] та «Думки I–III» [21], що мали успіх у читачів.

У своїй творчості У. Кравченко часто пропагувала ідею суспільної рівності чоловіка та жінки. Перша поетична збірка письменниці «Prima vera» (1885 р.) стала своєрідною заявою української жінки про свої права на творчість на рівні з чоловіками. По суті, У. Кравченко була єдиною серед

тогочасних українських письменниць, яка у своїх творах наприкінці XIX – на початку XX ст. використовувала словосполучення «права людини». Помітно, що вона не закликає жінок до оплакування своєї тяжкої долі, а, навпаки, надихає на активні дії. Наступна її збірка «На новий шлях» (1928 р.) тільки підтвердила рішучість ідей авторки та стала яскравим доказом того, що незважаючи на тяжкі умови життя, жінки в Галичині почали активно включатися у національно-культурне та політичне життя краю [71, с. 254].

Заклик «На новий шлях!», який проголосила Уляна Кравченко, став поетичним девізом та дороговказом для жіночого руху ще на початках його зародження і становлення. Нове покоління молодих та активних жінок захоплювалося її поезіями. Українська громадська діячка, активна учасниця жіночого руху О. Залізняк у своїх спогадах писала про те, що поезії Уляни Кравченко викликали в неї «... душевний підйом, хотіла бути ліпшою, потрібною в житті ...» [34, с. 154]. Жінки надихалися творчістю У. Кравченко та прислухалися до її палких закликів у громадському житті, називали її «наша барвінкова поетка» [31, с. 117].

Педагог, громадсько-культурний діяч П. Волянський зараховує Уляну Кравченко до числа «перших феміністок і піонерок жіночого руху в тодішній австрійській займанщині». Її поезія гучним закликом пронеслася по всій Галичині. «На новий шлях» Уляна Кравченко заохочувала ставати жінок, які сконцентрували все своє життя навколо господарства та сім'ї. Передові демократичні ідеї, що знайшли відгук серед європейського жіноцтва, поширювалися і на українські землі під австрійською владою, де для цього були легальні можливості. Знайшовши прихильність в серці поетеси, заклики до гендерної рівноправності зазвучали в її віршах: «Минув той час», «Жіноче призначення», «Куди ти сестро» [30, с. 2].

Найбільше поетеса заглиблюється у феміністичну тематику в міжвоєнний період, коли вона проживала у Перемишлі. Свої роздуми про роль і місце жінки в сім'ї та тогочасному суспільстві У. Кравченко висвітлює у власних творах. Популярні ідеї фемінізму були близькими для неї, знайшли

місце в її творчості. Так, автобіографічна повість «Хризантеми» завершена у 1938 р. була чітким відображенням поглядів авторки щодо жіночого питання. У ній авторка зазначає: «... Мене захоплюють нові течії, напрямки, гасла – та, щоб не бути смішною, треба здобути знання, треба любити, цінити науку чи мистецтво і присвятитися вибраній галузі в цілості, як присвячуються чоловіки.... Хочу розвитку духа, хочу знання, щоб стати свідомою і вповні самостійною людиною, Піду вперед, випереджу час!...» [15, с. 83].

Письменниці модерністки, до яких належала Уляна Кравченко, часто вдавалися в своїй творчості до автобіографізму. Це було зумовлено прагненням до самовираження, бажанням поділитися з широким загалом своїм емоційним і духовним станом, про який у розумінні тогочасного консервативного суспільства було прийнято мовчати [42, с. 13]. Головна героїня «Хризантем» – жінка нового покоління (*femina nova*), була прототипом самої авторки Уляни Кравченко [67, с. 43]. Письменниця свідомо відокремлює героїню твору від типового провінційного жіноцтва, яке цікавиться переважно тільки плітками. Натомість у повісті наголошувалося на важливості освіти та здобуття знань для успішного майбутнього.

Уляна Кравченко була не тільки вчителькою, талановитою поетесою, але й активною громадською діячкою в Галичині. Громадська діяльність знайшла відображення в її участі у феміністичному русі, написанні численних статей публіцистичного характеру до різноманітних газет, альманахів та журналів («Нова хата», «Жіноча доля», «Жінка», «Мета» та ін.). В основному, вони були адресовані жінкам.

У свою чергу, редакції газет та журналів публікували привітання з визначними датами в житті їхньої активної дописувачки У. Кравченко. Наприклад, львівська газета «Діло» в 1930 р. опублікувала привітання, адресоване У. Кравченко в честь 50-ліття її літературної творчості, а також писала про святковий концерт, організований в честь пам'ятної дати «Союзом українок» у Перемишлі. У. Кравченко, якій на той час було 70 років, особисто була присутньою на святкуванні, під час концерту вийшла на

сцену, де виголосила коротку промову, отримувала привітання від різних осіб та представників від організацій. Показово, що було зачитано аж 63 писемні привіти, зокрема від «Просвіти» та «Союзу письменників і журналістів ім. І.Франка». Серед присутніх з особистими привітаннями ювілярці виступили авторитетні громадські діячі М. Рудницька, О. Кисілевська, О. Ціпановська, П. Волянський, Д. Николишин та ін. [17, с. 3].

У. Кравченко була авторкою текстів гімнів деяких громадських організацій та пісень, написаних з нагоди певного свята чи пам'ятної дати. Дослідниця Р. Крамар підрахувала, що таких творів було більше 20-ти. Зокрема, перу У. Кравченко належать слова гімну «Союзу українок» – найбільшої організації українського жіноцтва на Західній Україні, написаний в 1934 р. на прохання Мілени Рудницької, яка на той час очолювала організацію. Це був текст із закликом віри в майбутнє та власні сили: «... Жіноцтво українське! Нас жде нова доба! Ми віримо в майбутнє без кривд і нужди і раба ...» [19, с. 1].

У. Кравченко активно листувалася з відомими культурними діячами того часу. Серед них були письменники К. Попович, Н. Королева, Б. Лепкий, К. Гриневичева, громадська дівка М. Рудницька, редактор О. Назарук, теолог І. Назарко, вчителька І. Блажкевич, літератор В. Щурат, філософ В. Шаян та ін. У. Кравченко в міжвоєнний період проживала в м. Перемишль, на крайньому заході української етнічної території, аж до своєї смерті в 1947 р., де її нерідко відвідували співвітчизники з Галичини [33, с. 8].

Місцем проживання письменниці в Перемишлі була вул. Паркова № 9, де до неї заходила відома художниця О. Кульчицька. Одного разу вона подарувала У. Кравченко альбом з шкіряною палітуркою та замочком з боку. Він став своєрідним записником, у якому різні відомі люди, що приходили з візитом до У. Кравченко, записували свої побажання, вислови, вірші про себе на згадку. Письменниця записала в ньому власного вірша, що так і не увійшов до складу жодної з її збірок. Зараз цей альбом можна побачити в Музеї ім. Уляни Кравченко в м. Миколаїв. Серед автографів та побажань

своє слово залишив відомий український письменник Улас Самчук (додаток Н).

До пенсіонерки У. Кравченко в скромне перемишльське помешкання періодично навідувалися викладачі та учні місцевої української гімназії. Так, із нею любив проводити час професор В. Загайкевич, що часто приносив письменниці німецькомовні книги. З Коломиї до Перемишля для зустрічі з письменницею спеціально приїжджав Д. Николишин, що допомагав їй у видавництві книжок, писав вступні статті у збірках. Не раз навідувалися до У. Кравченко і давні знайомі – Наталія Кобринська, письменник та поет Б. Лепкий, Михайло та Мілена Рудницькі та ін. Майже кожного дня до помешкання талановитої письменниці приходили друзі, знайомі та просто поціновувачі її творчості, щоб почути мудре слово, спогади і поради [32, с. 23, 24].

На початку Другої світової війни у вересні 1939 р. за пактом Молотова-Ріббентропа Червона армія захопила Перемишль, де на той час проживала письменниця вже в похилому віці. Радянська влада зацікавилася У. Кравченко та намагалася використати її талант та суспільний авторитет для пропаганди власних ідей. Її було обрано депутатом Перемишльської міської ради 16 грудня 1940 р. у віці 80 років. У депутатській посвідці, яку видали Уляні Кравченко, навіть невірно вказали її справжнє ім'я та прізвище, назвавши її «товариш Кравченко Уляна Юлівна». Це було просто умовне «депутатство», реального права голосу чи якогось впливу на політику тодшньої партійно-комуністичної влади письменниця не мала. Рішенням Перемишльського міськвиконкому у будинку депутата, тяжкохворої, прикутої до ліжка У. Кравченко встановили телефон для більш оперативного зв'язку [67].

Водночас Уляну Кравченко було включено до Спілки радянських письменників та встановлено щомісячну пенсію в розмірі 300 рублів та одноразову виплату 500 рублів (для порівняння, середньостатистична заробітня плата радянського робітника в 1940 р. становила 339 рублів).

Нібито «радянську» письменницю вшановували, як годиться. Зокрема, в честь відзначення «Міжнародного Комуністичного Жіночого Дня» 8 березня її відвідували навіть діти з перемишльських дитсадків. Розпорядженням партійно-комуністичної влади видано том поезій У. Кравченко в Києві 1941 р. Звичайно, що твори, які не пройшли радянську цензуру, не потрапили до цього видання. У передмові до цієї збірки поезій У. Кравченко представили як активного борця з капіталізмом та прихильницю Червоної армії [64].

Прологом до збірки став вірш-привітання Уляни Кравченко, написаний під враженням від приходу радянської армії, адресований буковинській письменниці Ользі Кобилянській в честь святкування дня народження. Її ім'ям радянська влада також вмiло маніпулювала для утвердження своєї влади на Буковині. У цьому вірші були рядки, які вихваляють радянську владу: «... Де бачу я тебе ясну в оточенні братів з Радбатьківщини... О сестро, сестро – це ж не сон – не ділить більше нас кордон... » [5, с. 287]. Зважаючи на життєвий шлях, національно-патріотичні ідейні погляди, притаманні У. Кравченко упродовж тривалого часу, дослідниця Р. Крамар висловила припущення, що, можливо, цей вірш не був автентичним, адже він за стилістикою значно відрізняється від усього творчого доробку письменниці, класика української літератури [66, с. 46].

Очевидно, радянська пропаганда докладала чимало зусиль, щоб створити міфічну дійсність, у якій літні, авторитетні українські письменниці – Уляна Кравченко і Н. Кобринська – щиро радіють приходу СРСР на їхню батьківщину. По суті, це робилося з метою легітимізації агресивної політики сталінської влади.

На схилі літ довелось Уляні Кравченко пережити ще й німецьку окупацію в 1941–1944 рр., під час якої вона опинилася в дуже скрутному матеріальному становищі [36]. На допомогу їй відгукнулися давні друзі-літератори. Зокрема, Спілка українських письменників у Львові 6 жовтня 1941 р. звернулася до німецької окупаційної влади з проханням надати письменниці допомогу та видала спеціальне посвідчення, написане

німецькою мовою. У ньому, зокрема, наголошувалося, що У. Кравченко є званою українською письменницею, щоб отримати невелику грошову допомогу від німецького «уряду праці» [64].

Після Другої світової війни в повоєнній Польщі почалося переселення населення в результаті договорів, укладених з урядом СРСР, що передбачали депортацію українців з території Польської держави і відповідно поляків – із Західної України у складі СРСР. Польська влада серйозно розглядала можливість депортувати назад в СРСР Уляну Кравченко та її доньку Юлію, яка опікувалася старою матір'ю, так і не вийшла заміж. На захист знедолених українських жінок виступила польська громадська діячка, приятелька У. Кравченко Гелена Гординська-Стіберова. Вона була досить авторитетною особою в польському суспільстві, очолювала перемишльське міське відділення організації Товариство приятелів солдата. До її впливової думки дослухалися члени комісії, які складали списки для депортації. Гелена цілком поручилася за сім'ю Уляни Кравченко, чоловік якої був поляком, а єдиний син – поклав своє життя в боротьбі за незалежність Польщі в 1918 р. та видала два посвідчення для Уляни Кравченко та Юлії Нементовської, наголошуючи на значних заслугах українок перед Польщею. Старання польки Г. Гординської-Стіберової мали успіх, і вже у серпні 1941 р. Уляні Кравченко видали польське пенсійне посвідчення, що надавало їй пільги та право на виплати від держави.

У. Кравченко не дожила всього один місяць до сумнозвісної операції «Вісла», під час якої було примусово депортовано сотні тисяч українців, які здавна проживали на території Лемківщини, Підляшшя, Надсяння та Холмщини. Померла вона 5 березня 1947 р. у Перемишлі в будинку на вулиці Паркова 5 (будівля не збереглася). Поховано її також у Перемишлі. Поціновувачі творчості письменниці дбайливо зберігають пам'ять про неї. Так, Українське вчительське товариство в Польщі подбало про відновлення її гробниці 2016 р. На честь У. Кравченко названо вулиці у Львові, Миколаєві, Перемишлі, Коломиї, Івано-Франківську та деяких інших містах України.

Бібрська школа, в якій їй довелося працювати в 1881–1884 рр., з 2010 р. носить ім'я Уляни Кравченко, з 2012 р. у ній було створено невелику пам'ятну кімнату-музей.

Таким чином, Уляна Кравченко була феміністкою до глибини душі. Вона утверджувала передові ідеї жіночого самовираження та дотримувалася їх. У своїй творчості пропагувала фемінізм та не йшла за консервативними шаблонами тогочасного суспільства. Найповніше феміністичні погляди Уляни Кравченко відображено в її автобіографічній повісті «Хризантеми» та поезіях, які увійшли до збірки «На новий шлях». Її громадська діяльність проявлялася в підтримці феміністичного руху, публікації творів на сторінках жіночих періодичних та неперіодичних видань, написанні гімнів та пісень. Уляна Кравченко підтримувала зв'язки з багатьма культурними діячами того часу: М. Рудницькою, Б. Лепким, Н. Кобринською, О. Кульчицькою та ін. Загалом, життєвий шлях Уляни Кравченко є яскравим прикладом того, як потрібно жити, щоб приносити користь своєю діяльністю не тільки близьким та рідним, а й всьому народові, Батьківщині.

РОЗДІЛ 5. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

Наукове дослідження тільки тоді має справжню цінність, якщо отримані результати і напрацювання можна використати на практиці. Вивчення біографії відомих та маловідомих особистостей є важливим елементом шкільного навчання. На уроках з історії України учні мають змогу багато дізнатися про особистостей, які творили історію. Чимало методистів-дидактів зауважують, що вивчення життєвого досвіду історичних персоналій допомагає урізноманітнити сухий фактичний матеріал, заглибити учня в реальність того часу, дає змогу побачити історичний період очима сучасника тих подій, а також формує в свідомості сучасного школяра модель суспільно значимої поведінки [88, с. 127]. Ознайомлення учнів з інформацією про життя та діяльність історичної постаті в контексті певних суспільно-політичних процесів сприяє розвитку критичного мислення, розвиває інтерес до історії як предмета [89, с. 6].

Безперечно, Уляна Кравченко – неординарна особистість, яка залишила помітний слід в культурному житті Галичини на зламі століть. Більшу частину свого життя ця жінка присвятила педагогічній праці, вона значно вирізнялася на фоні всього тогочасного вчительства, адже не йшла за уставленими шаблонами, була наполегливою, рішучою, прагнула до змін. Окрім того, написала величезну кількість віршів для дітей та молоді.

Вивчати біографію педагога та письменниці У. Кравченко слід у дев'ятому класі ЗЗСО під час засвоєння розділу «Повсякденне життя та культура України в середині ХІХ – на початку ХХ століття», а також на уроках «Розвиток освіти і науки», «Українська література, театр, музика у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.» та «Наш край на початку ХХ ст.» [2, с. 127].

У. Кравченко понад 40 років пропрацювала вчителькою у школах Галичини, тож її життєвий шлях є чудовим прикладом для вивчення розвитку освіти в краї досліджуваного періоду. Вона записала та видала власні спогади

про нелегке вчительське життя «Спогади учительки», що складаються із двох нарисів: «Перший рік практики» та «Із записок учительки». Ці напрацювання є цінним джерелом, який можна використати у школі під час проведення уроків.

Мемуари або спогади є одним із різновидів історичних джерел. Вони допомагають конкретизувати певний історичний матеріал, дають змогу дітям відчувати дух епохи, коли жила і творила дана особистість, сприяють розвитку уваги, мислення та уяви [103, с. 147]. Перевага таких історичних джерел полягає в тому, що їх можна використовувати на різних етапах уроку:

- на етапі мотивації діяльності учнів на початку уроку;
- під час засвоєння нових знань з певної теми;
- для активізації розумової діяльності, створення дискусійної ситуації, проблемного питання;
- для вдосконалення дослідницьких навичок;
- для розвитку критичного мислення.

Методисти розробили різні алгоритми роботи з історичними письмовими джерелами, зокрема О. Пометун пропонує:

- 1) встановити походження тексту:
  - хто автор тексту?;
  - коли він був написаний?
- 2) зміст тексту:
  - яким є зміст тексту?;
  - які факти описуються?
- 3) Достовірність:
  - чи був автор очевидцем або учасником події яку описує;
  - коли написано документ: відразу чи набагато пізніше від події, що відбулася.
- 4) Упередженість у тексті документа:
  - яким є особисте ставлення автора до поданої інформації;

- до чого закликає автор, що засуджує, чиї інтереси виражає? [103, с. 155].

Наприклад, під час проведення уроку на тему «Розвиток освіти і науки» в дев'ятому класі на етапі вивчення нового матеріалу про стан освіти в австрійській Галичині можна запропонувати учням таке завдання на основі роботи з уривками із спогадів Уляни Кравченко:

- прочитайте уривки із спогадів;
- визначте їхнього автора, дату та місце написання;
- про що йдеться в уривках?;
- дослідіть, які переваги та недоліки тогочасного шкільництва описує автор?;
- проаналізуйте на основі історичних джерел загальний стан освіти в Галичині в кінці ХІХ – на початку ХХ століття;
- поміркуйте, як можна було б покращити матеріальне становище звичайного вчителя?

Водночас можна запропонувати дітям скласти таблицю на основі опрацьованих джерел під назвою: «Шкільництво Галичини в кінці ХІХ – на початку ХХ століття: переваги та недоліки».

На домашнє завдання цікавим буде дослідно-пошукове завдання, наприклад:

- знайдіть в мережі інтернет чи літературі інформацію про відомого педагога Уляну Кравченко, складіть її візитівку.
- створіть у соціальних мережах особисту сторінку У. Кравченко, наповніть її цікавою інформацією.

Уляна Кравченко написала чималу кількість віршів (дев'ять збірок поезій) на різні мотиви. Серед поезій, зокрема, є вірші патріотичної лірики, які можна використати як засоби мотивації, посилення емоційного сприйняття фактичного матеріалу та зацікавлення на різних уроках історії. Наприклад, її вірш «Під Крутами» можна запропонувати для ознайомлення учням у 10 класі під час уроку на тему: «Початок і перебіг першої російсько-

української війни. Бій під Крутами». Або в тому ж 10 класі під час вивчення подій Першої світової війни на уроці за темою: «Воєнні дії на території України в 1914–1917 рр.» у навчальний матеріал включити вірш «Маківка», в якому письменниця оповідає про героїчну битву січових стрільців.

Таке використання елементів поетичної творчості на уроках історії сприяє емоційному насиченню уроку. Вчитель може використати елемент поезії як на початку своєї розповіді (тоді вона буде своєрідним прологом до розповіді) або в кінці, як підсумок вивченого матеріалу. Можна застосувати на уроці метод аналізу літературного тексту. Його може зробити сам вчитель або разом з учнями. У другому варіанті вчитель зачитує поезію, після чого ставить учням питання, що стосуються прочитаного [89, с. 27].

Хотілося б навести приклади можливих запитань до учнів після прочитання поеми «Маківка» (1915 р.):

- про яку подію йдеться в поемі?
- у чому її історичне значення?
- коли відбулися описані події?
- чи був автор очевидцем подій?
- хто брав участь у боях за гору Маківка?
- який результат цієї битви?
- як Ви ставитеся до такого сприйняття автора подій битви?

У дев'ятому класі під час вивчення розділу «Західноукраїнські землі у складі Австро-Угорської імперії в другій половині XIX століття» на уроці за темою «Соціально-економічний розвиток Галичини» можна використати уривки з найбільшого автобіографічного твору авторства Уляни Кравченко «Хризантеми» (1938 р.), в якому вона детально розповідає про життя простих міщан, що проживали в її рідному містечку Миколаїв, описує ремесла, якими вони займалися, будівництво залізниці, родинно-побутові звичаї і традиції тощо. Цю інформацію можна подати учням як на етапі мотивації, зацікавивши та мотивувавши до подальшої праці, так і під час вивчення нового матеріалу з даної теми. Наприклад, доцільно запропонувати дітям

групову чи індивідуальну роботу з роздатковим матеріалом – уривками із твору «Хризантеми» У. Кравченко.

Групова робота – це така форма організації діяльності, де учні об'єднуються задля вирішення певної навчальної мети. Групове навчання є важливим тим, що воно дає учням можливість розвивати навички комунікації, спілкування, допомагає досягти високого рівня засвоєння нових знань [101, с. 146].

Для роботи в групах на уроці можна використати прийом «Пошук інформації». Наприклад, розподілити клас на дві групи (за бажанням учнів, або на вибір вчителя). Для кожної групи скласти ряд запитань, відповіді на які вони можуть знайти тільки опрацювавши певне джерело інформації. У даному варіанті це будуть уривки із твору У. Кравченко «Хризантеми» [101, с. 149]

Можливі варіанти запитань для групи:

- 1) який був етнічний склад населення міста?
- 2) якими ремеслами займалися міщани?
- 3) чому гончарство стало основним заняттям населення міста?
- 4) яка відома родина розвивала національно-громадську діяльність у місті?
- 5) яка була архітектура у місті?
- 6) чим займалися міщани у вільний від роботи час?
- 7) який одяг носили міщани?
- 8) у чому полягає історична цінність даної інформації?
- 9) що нового Вам вдалося дізнатися для себе?

На пошук відповідей дається відносно невеликий проміжок часу – до 7 хвилин. Після опрацювання матеріалу та знаходження відповідей на запитання учні діляться отриманими знаннями із своїми однокласниками, обмінюються інформацією, обговорюють дискусійні питання тощо.

У методиці викладання історії основне місце займають методи навчання. Зважаючи на важливість методів у навчанні історії, варто

детальніше застановитися над можливостями використання напрацьовань дослідження в школі під кутом зору методів навчання.

Метод – це певний спосіб, за яким реалізується процес навчання задля досягнення поставленої мети. Класифікація методів склалася ще на початку ХХ ст. Їх прийнято класифікувати за різними критеріями: за джерелом знань, характером пізнавальної діяльності, метою та змістом навчання, особливостями формування історичних знань, ступенем активності тощо. Так, відповідно до класифікацій виділяють словесні, практичні, наочні; дослідницькі, пояснювально-ілюстративні, проблемні, евристичні, репродуктивні; активні, пасивні, інтерактивні та інші методи навчання [106, с. 100].

Зокрема, до словесних методів відносять: розповідь, пояснення, бесіду, роботу з книгою. Основним елементом цих методів є слово. Зокрема, бесіда – це форма усного викладу чи обговорення навчального матеріалу. Вона буває вступною, аналітичною, контрольною або евристичною. Наприклад, на початку уроку за темою «Розвиток освіти і науки» варто провести вступну бесіду для актуалізації опорних знань учнів. Можливі варіанти запитань:

- яку епоху ми з вами вивчаємо?
- які характерні риси цієї епохи?
- до яких держав належали українські землі в другій половині ХІХ ст.?
- пригадайте, що таке культура?
- яким був стан освіти і науки в Україні в першій половині ХІХ ст.?

Під час вивчення даної теми в ході уроку вчитель може урізноманітнити навчальний матеріал розповіддю цікавої інформації, якої немає на сторінках навчального підручника. Наприклад, на основі спогадів У. Кравченко про вчителювання можна цікаво розказати учням про те, як проходили випускні іспити в тогочасній школі, або про нелегку організацію школи в селі, де її раніше не було.

У ході даного уроку доречним буде використання словесного методу, що полягає в роботі з текстом підручника, книги чи наукової статті. Можна

запропонувати учням самостійно опрацювати текст підручника і на основі прочитаного створити та заповнити порівняльну таблицю «Розвиток освіти в Галичині та Наддніпрянщині», або прочитати невелику статтю, що стосується даної теми та написати рецензію.

До наочних методів навчання належать: демонстрація, ілюстрація та спостереження. Сьогодні в умовах війни багато дітей навчаються в онлайн форматі, тому використання наочності є, як ніколи, актуальним. Доведено, що учні набагато краще запам'ятовують та засвоюють навчальний матеріал за допомогою зорового контакту. Засобами наочності, якими послуговується вчитель на уроках історії, є портрети історичних діячів, таблиці, макети, муляжі, картини, фото та відеоматеріали тощо. На уроці про розвиток освіти доцільно зацікавити та мотивувати учнів до вивчення нового матеріалу демонстрацією фотографіями шкіл Галичини того періоду, що вивчається, або особистою фотографією народної вчительки У. Кравченко серед її учнів у селі Солець (1895 р.). А на уроці на тему «Українська література, театр, музика у другій половині XIX – на початку XX ст.» продемонструвати примірник «Prima vera» (1885 р.) – першої збірки поезії, автором якої була жінка – Уляна Кравченко, переглянути відеоролик «Трагічна любов Уляни Кравченко до Івана Франка» [95, с. 29] (додаток Р).

Практичні методи – це робота з контурною картою, створення таблиць, схем, інтелект-карт, виконання творчих завдань тощо. Для прикладу, на уроці з вивчення розвитку української літератури можна запропонувати учням скласти таблицю «Автори та їхні твори», що дасть змогу систематизувати та узагальнити важливу інформацію, а на домашнє завдання – створити онлайн-гру на різних платформах та представити її на наступному уроці.

У методиці навчання історії відповідно до характеру взаємодії вчителя та учнів виокремлюють пасивні, активні та інтерактивні методи. При застосуванні пасивних методів учні виступають «об'єктами навчання», що суто засвоюють матеріал, який викладає їм вчитель, та зовсім не взаємодіють між собою. Якщо говорити про активні методи, то тут учні – «суб'єкти»,

вони активно спілкуються з вчителем, виконують поставлені перед ними завдання. Найпродуктивнішими в результатах навчання є інтерактивні методи, які базуються на взаємодії учнів між собою, а вчитель виступає лише в ролі організатора чи координатора навчального процесу [90, с. 6].

Дослідниця В. Курилів у своїй праці помістила цікаву піраміду сприйняття учнями різних методів навчання. Аналізуючи її, можна зробити висновок про те, що саме інтерактивні методи (практичне навчання інших) дає найбільший результат сприйняття – 90 %, тоді як пасивна лекція – всього 5 % [91, с. 98].

Під час проведення уроку про розвиток освіти в Україні в кінці ХІХ на початку ХХ ст. вчитель може застосувати пасивний метод – викласти коротку розповідь про переваги та недоліки вчительського життя в досліджуваній період; активний метод – провести «Круглий стіл». Орієнтовні питання для дискусії: «Порівняйте розвиток освіти в Наддніпрянській та Західній Україні»; «Роль відомих педагогів у розвитку освіти в Галичині на прикладі діяльності Уляни Кравченко», «Вплив влади на розвиток освіти в Україні» тощо.

У свою чергу, інтерактивними методами виступає групова, колективна та колективно-групова робота. Ключову роль тут відіграє співпраця учнів між собою. Учнівські групи можуть бути гомогенними або гетерогенними. Найбільш правильно об'єднувати в одну групу учнів з різним рівнем знань. Це дасть змогу розвивати творче мислення та інтенсивно обмінюватися особистими думками чи ідеями [104, с. 124]. Наприклад, під час уроку на тему «Українська література, театр, музика у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст» можна використати такі інтерактивні методи навчання: рольова гра – розіграти сценку про відносини Івана Франка та Уляни Кравченко (перший приїзд І. Франка до талановитої «Надбібрянки», або розмова У. Кравченко та її друга І. Франка про тогочасне літературне життя); «Коло думок» – висловіть свої думки щодо того, чому Уляни Кравченко не настільки відома широкому загалу, як наприклад, Леся Українка?.

При колективно-груповій роботі будуть окремо працювати декілька малих груп, а згодом вони будуть взаємодіяти між собою. Наприклад, слід поділити клас на три групи, які повинні на основі роздаткового матеріалу (уривки з наукової літератури, в яких йдеться про літературне життя, музику та театр) підготувати коротке повідомлення про досліджувану тему та скласти декілька запитань для учасників інших груп. На виконання завдання дається 10 хвилин, після чого капітан групи виступає з розповіддю, всі інші учні уважно слухають інформацію, а потім відповідають на питання. Можна також обрати по одному учню з кожної групи, який буде записувати переваги та недоліки виступів представників інших груп, а потім спільно їх обговорити. Окрім того на уроці можна застосувати такі інтерактивні методи: «Два – чотири – всі разом», «Карусель», «Ротаційні трійки», «Громадські слухання», «Мікрофон», «Акваріум», «Ажурна пилка» тощо [82, с. 119-121].

У ХХІ столітті у світі важливе місце займають інформаційні технології, інтернет, соціальні мережі. Сучасні педагоги їх активно застосовують у навчальному процесі, не виключенням є уроки з історії України. Так, вчитель може створювати дидактичні онлайн-ігри на сайтах: LearningApps.org, KlasTools, Flippity; стрічки часу – time.graphics, myHistro. Доцільно розробити онлайн тестування в додатках: Kahoot, ClassMarker, Socrative, На Урок; ребуси – rebus1.ua; кросворди – cross.highcat.org тощо. На уроці на тему «Українська література, театр, музика у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.» як джерело наочності можна використати популярну мережу «ТікТок» – продемонструвати короткий цікавий відеозапис про Уляну Кравченко, або запропонувати створити його учням самостійно, це однозначно сприятиме розвитку творчих здібностей школярів. Учитель може самостійно створити Telegram-канал, або сторінку в Instagram та наповнити його цікавим історичним контентом [110].

У сучасній системі освіти в Україні існує три підходи до навчання дітей: діяльнісний, компетентнісний та особистісно-орієнтований. Зокрема,

особистісно-орієнтоване навчання – це взаємодія вчителя та учнів, при якій всі методи, прийоми, засоби і форми навчання спрямовані на створення необхідних умов для розвитку, самовизначення, самореалізації кожного учня зокрема [96, с. 164]. Реалізувати на практиці особистісно-орієнтований підхід на уроці за темою «Українська література, театр, музика у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.» можна завдяки самотійному виконанню інформаційно-пошукових завдань (знайти на просторах інтернету та в літературі інформацію про маловідомих у наш час письменниць Галичини – Уляну Кравченко та Іванну Блажкевич); підготовці мультимедійних презентацій на тему уроку; застосування методу самоконтролю (створіть онлайн тестування на довільній онлайн платформі). Для розвитку уяви варто запропонувати учням виконати індивідуальні творчі завдання (уявіть себе письменником чи письменницею, що жила і творила на зламі століть, напишіть власний вірш чи оповідання; уявіть себе композитором того часу, складіть розповідь про музичні тренди того часу) [105, с. 117].

Діяльнісний підхід передбачає спрямованість навчального процесу на самотійну, наскільки це можливо, діяльність учнів. Звичайно, він має свої переваги та недоліки. Зокрема, до переваг діяльнісного підходу належать:

- всебічний та гармонійний розвиток особистості;
- можливість опрацьовувати більшу кількість інформації;
- розвиток комунікативних навичок, соціальної взаємодії;
- забезпечення розвитку індивідуальних здібностей кожного учня;
- мотивація до пошуку різноманітних варіантів вирішення

поставлених завдань.

Недоліки діяльнісного підходу:

- витрата великої кількості часу на підготовку до уроку;
- педагог повинен володіти вмінням підтримувати дисципліну;
- вчитель має бути добре обізнаним у навчальній інформації;
- складно організувати такий вид діяльності в класно-урочному

форматі.

○ вчитель повинен бути готовим до взаємодії з іншими вчителями-предметниками [81, с. 8].

Як і інші підходи до навчання, діяльнісний підхід реалізується на практиці за допомогою методів та прийомів навчання. Цікавим для учнів буде, зокрема, прийом «Дискусійне кафе»? що реалізується таким чином:

- вчитель визначає тему для обговорення (наприклад, поширення фемінізму в Україні);
- далі обирає 5 або 10 історичних чи політичних постатей, якими будуть учні, важливо, щоб вони представляли різні погляди та умови життя в тому періоді часу, що вивчається на уроці.
- кожен учасник дискусії сам має змогу обрати команду своїх прихильників, однодумців. Їхнє завдання підготувати таблицю, в якій будуть поміщені короткі відомості про героя, можливі варіанти його поведінки щодо певної проблеми.
- завершується робота дискусією, де кожен персонаж висловлює своє бачення та ставлення до тої чи іншої події чи проблеми [81, с. 15–16]

Діяльнісне навчання можна з успіхом реалізувати завдяки роботі над навчальним проєктом, наприклад, про Уляну Кравченко – під назвами: «Я ваша!... Сеї ж я землі дитина» або «Уляна Кравченко – вірний друг Каменяра». Такий проєкт забезпечить широке використання різноманітних інформаційних джерел, сприятиме розвитку здібностей запам'ятовування, підбору та узагальнення потрібної інформації.

Досить цікавими та захоплюючими є творчі проєкти. Вони не мають чіткої структури діяльності учасників, але здатні розвивати творче мислення та уяву. Наприклад, можна організувати зйомки невеликого відеофільму про відносини Уляни Кравченко та Івана Франка чи підготувати виставу під назвою «Один день із життя сільської вчительки».

Компетентнісний підхід в освіті базується на формуванні та розвитку компетентностей учня. Головний акцент при компетентнісному підході робиться на результатах навчання. Що ж таке компетентність? Це певні

знання, уміння та навички, які отримав учень під час навчання [112, с. 86]. У педагогічній науці розрізняють загальнопредметні, міжпредметні та спеціально-предметні компетентності. Загальнопредметні – набуваються дітьми впродовж вивчення того чи іншого предмета у всіх класах. Спеціально-предметні компетентності формуються під час вивчення конкретного навчального предмета на протязі конкретного року, тоді як надпредметні не прив’язані до певного предмета, а набуваються в результаті засвоєння всього змісту освіти [103, с. 13–15].

Спеціальними предметними історичними компетентностями є:

1) хронологічна – вміння учнів орієнтуватися в історичному часі [85]. Наприклад, під час уроку «Українська література, театр, музика у другій половині XIX – на початку XX ст.» дану компетентність можна розвивати за допомогою створення зведеної хронологічної таблиці, в якій вміщено найважливіші події з культурного життя України, або хронологічних задач: «Порахуйте скільки років минуло між виходом у світ «Русалки Дністрової» «Руської трійці» та збірки «Prima vera» Уляни Кравченко»; завдань «Встановіть відповідність між назвою літературного твору та датою його оприлюднення» тощо;

2) просторова компетентність передбачає вміння орієнтуватися в історичному просторі, працювати з історичними картами тощо [102]. Вона може бути реалізована на уроці внаслідок виконання таких завдань: «Позначте на контурній карті найбільші міста-осередки культурного життя в Україні в кінці XIX – на початку XX ст.», «Користуючись картою поясніть, чому Галичина стала «українським П’ємонтом»;

3) логічна компетентність полягає у здатності учнів застосовувати теоретичні поняття та знання для пояснення певних явищ чи подій, аналізувати, узагальнювати різноманітні історичні факти, визначати причинно-наслідкові зв’язки [102, с. 106]. Логічні вміння та навички на уроках історії можуть бути розвинуті за допомогою певних завдань, наприклад: «Складіть розповідь про розвиток української літератури,

використовуючи прізвища відомих осіб (Г. Барвінок, У. Кравченко, І. Франко, Л. Українка. М. Коцюбинський та ін.)), «Складіть історичний портрет Уляни Кравченко або Лесі Українки», «Поредагуйте текст, у якому допущено помилки» тощо;

4) інформаційна компетентність передбачає здатність дітей працювати з різними джерелами інформації, аналізувати, характеризувати та оцінювати їх. Наприклад, можна запропонувати для виконання учням таке завдання: «Ознайомтеся з фрагментами листування Уляни Кравченко та Івана Франка. З'ясуйте, які основні теми вони обговорювали між собою в листах, що цікавого та нового Ви дізналися?» ;

5) аксіологічна компетентність передбачає розвиток в учнів умінь формулювати власну оцінку та ставлення до певних історичних подій чи явищ [91, с. 213]. Реалізовується за допомогою таких завдань: «Порівняйте розвиток літератури в Галичині та Наддніпрянщині», «Чому, на Вашу думку, письменниця Уляна Кравченко маловідома широкому загалу сучасних читачів?»

Тема пропонованого наукового дослідження «Уляна Кравченко – вчителька, українська письменниця і громадська діячка в Галичині (1860–1947 рр.)» може бути запропонована дев'ятикласникам для проведення навчально-дослідницької діяльності в позаурочний час. Позаурочна робота – це різноманітна освітня і виховна діяльність учнів, націлена на задоволення інтересів та запитів учнів. Основна її мета – поглибити знання та розширити кругозір дитини. Позаурочна робота має добровільний характер, тому дає можливість залучити до неї справді зацікавлених і вмотивованих учнів, а для педагога відкриває широке коло можливостей для застосування різноманітних форм та методів роботи, пов'язати досліджуваний матеріал з місцевою регіональною історією [97, с. 100].

Методистка С. Моцак виділяє три форми позаурочної роботи з історії:

– масова (історичні вечори, лекції та бесіди, екскурсії, вікторини і змагання);

– індивідуальна (опрацювання історичної літератури, складання доповідей, написання рефератів чи творчих завдань тощо);

– групова (історичний гурток, робота над проектами, діяльність в історичних клубах чи музеях і т. п.) [100, с. 22].

Наприклад, відповідно до теми можна запропонувати учням таку позаурочну роботу:

1) провести історичний вечір на тему: «Уляна Кравченко – українська «Prima vera»;

2) організувати поїздку та екскурсію в музей Уляни Кравченко та Миколи Устияновича, що знаходиться в м. Миколаїв Львівської області.

3) запропонувати учням випереджувальне завдання: прочитати мемуари У. Кравченко «Спогади учительки», в яких міститься цікавий історичний матеріал про розвиток освіти в Галичині, а згодом, вже під час уроку, поділитися своїми враженнями з однокласниками, підготувати коротку рецензію.

4) цікавою для учнів буде робота над створенням шкільного музею, музейної кімнати, світлиці. Наприклад, у містечку Бібрка на Львівщині до сьогодні діє школа, в якій довелося працювати Уляні Кравченко, вона з гордістю носить її ім'я, а також учні цієї школи разом з вчителем змогли організувати пам'ятну кімнату- музей. Можна запропонувати учням дізнатися, які видатні особистості навчалися у стінах їхньої рідної школи та за взірцем створити невеличкий шкільний музей.

Знайомство з життям та творчістю місцевих талановитих осіб сприятиме формуванню в дітей громадсько-патріотичних якостей, відчуття приналежності до своєї рідної землі, підвищенню інтересу до локальної історії, прививатиме любов до своєї малої батьківщини, викликатиме почуття гордості за своїх земляків. Робота щодо організації музею розвиватиме в дітей самостійність, самоорганізованість, ініціативність, а музей стане творчим осередком, де діти зможуть організовувати цікаві заходи чи екскурсії [93, с. 65].

Матеріал про життя та творчий шлях У. Кравченко можна використати на уроці, що присвячений вивченню історії рідного краю. Зазвичай такі уроки проводяться після вивчення певного історичного періоду. Їхньою головною метою є розвиток пізнавального інтересу до регіональної історії. Наприклад, після вивчення розділу «Повсякденне життя та культура України в середині XIX – на початку XX ст.» можна провести урок на тему «Роль Уляни Кравченко у феміністичному русі Галичини», «Талановита Надбібр'янка» і т. п.

Якщо є така можливість, то варто уроки з вивчення історії рідного краю проводити в місцевому краєзнавчому музеї. Це дасть змогу учням краще засвоїти навчальний матеріал, адже навколишня атмосфера, велика кількість наочності сприятиме зацікавленості та розвитку уяви. Сьогодні, в умовах війни, багато дітей навчаються дистанційно. У такому разі можна провести віртуальну екскурсію. Для цього корисними будуть такі сервіси: Google Art Project – одна з найбільших онлайн-платформ дає змогу віртуально відвідати 184 музеї світу; Україна Incognita – презентує віртуальні зали 27 кращих музеїв України. Музей Уляни Кравченко та Миколи Устияновича, що знаходиться в м. Миколаїв, віртуально можна оглянути завдяки додатку Google Maps, у якому містяться панорамні знімки на 360°. Звичайно, віртуальна екскурсія не може замінити особистої присутності, але дозволить отримати нові знання та враження з мінімальними витратами (додаток II).

Цікавою формою організації навчання є факультативні заняття. Вони проводяться в позаурочний час, учні залучаються до факультативів на добровільних засадах. На таких заняттях школярі мають змогу поглиблено вивчати тему, яка їх дійсно захоплює, а для вчителя це широке поле можливостей для використання на практиці різноманітних форм та методів роботи. Факультативи є надзвичайно важливими в загальній структурі шкільної освіти, адже сприяють максимальній індивідуалізації навчання, враховуючи здібності кожної дитини [92].

Факультативні заняття організують та проводять за спеціальними програмами, які пропонує Міністерство освіти і науки України, або авторськими напрацюваннями досвідчених вчителів. Так, на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України розміщено програму факультативного курсу для 10–11 класів, що має назву «Сучасне франкознавство» [84]. Завдання цього факультативу полягає в детальному розкритті постаті І. Франка з різних сторін. Перший розділ цієї програми під назвою «Я єсть пролог, не епілог (Життєвий шлях Івана Франка)» передбачає проведення заняття на тему: «Іван Франко в сузір'ї соратниць – поетес Галичини», тому тут також будуть корисними для використання матеріали нашого наукового дослідження на тему «Уляна Кравченко – вчителька, українська письменниця і громадська діячка в Галичині (1860–1947 рр.)», а особливо другий розділ, у якому детально висвітлено взаємини І. Франка та У. Кравченко, проаналізовано вплив Каменяра на життя та творчість письменниці.

При можливості можна організувати факультативний курс під назвою «Видатні постаті України», включивши в перелік осіб для вивчення маловідомих діячів Уляну Кравченко. Такі факультативні заняття поглиблюють знання учнів про історичних діячів, діти зможуть подивитися на історію певного періоду очима її сучасників.

Таким чином, напрацювання з теми дослідження є важливим та необхідним доповненням для кращого розуміння розвитку освіти і культури України в другій половині XIX – на початку XX ст. та в міжвоєнний період, ролі та місця в культурному житті країни відомих особистостей. Безперечно, учням 9 та 10 класів буде цікаво дізнатися про Уляну Кравченко – жінку, яка випереджала свій час, її вірного товариша І. Франка, проаналізувати стан освіти в Західній Україні та ін. з перших уст, на основі спогадів самої діячки. Подати школярам інформацію про цю цікаву особистість можна на уроках або факультативних заняттях, використовуючи різноманітні методи, прийоми та засоби навчання, залежно від обраного підходу. Зважаючи на вимоги

сучасного світу, слід надавати перевагу компетентнісному підходу та інтерактивним методам навчання, які сприятимуть всебічному розвитку самостійної особистості, яка володіє високим рівнем знань, умінь і навичок.

ВИСНОВКИ

Уляна Кравченко, справжнє її ім'я та прізвище Юлія Юліївна Шнайдер (1860–1947 рр.) – уродженка міста Миколаїв сучасної Львівської області. На сьогодні це порівняно маловідома, але водночас різностороння, талановита та дещо неоднозначна особистість в українській історії. Вчителька за професією та письменниця за покликанням, вона залишила помітний слід в історії Галичини в кінці XIX – на початку XX ст.

Джерельну базу, з якої можна почерпнути інформацію про цю непересічну особистість, складають опубліковані збірки творів письменниці, джерела особового походження, тогочасна преса, праці діячів, які жили і творили в той час, коли й Уляна Кравченко. На особливу увагу заслуговує листування Уляни Кравченко з її багатолітнім другом, вчителем і наставником І. Франком. Не беручи до уваги той факт, що листи збереглися до наших днів не в повному обсязі, в них міститься цінний матеріал, необхідний для вивчення та кращого розуміння світогляду цих двох талановитих особистостей. У листах відображено національно-культурне життя тогочасної галицької інтелігенції. Цікавим і колоритним джерельним матеріалом є спогади людей, які були особисто знайомі з Уляною Кравченко, зокрема О. Дзядик, І. Блажкевич, М. Дубляниці, Є. Мінчика та ін. Особлива заслуга Уляни Кравченко в тому, що вона записала і видала спогади про своє вчителювання в Бібрці та Стоках. Ці напрацювання – важливе джерело для вивчення становища шкільництва в Галичині на зламі XIX–XX ст.

Проаналізувавши історіографію з досліджуваної теми, слід зазначити, що постать Уляни Кравченко недостатньо висвітлена у працях українських науковців. Зумовлено це було, насамперед, замовчуванням чималого доробку письменниці в радянський період. Тільки із здобуттям незалежності України після 1991 р. зріс інтерес до її діяльності. Серед сучасних науковців, які зробили значний внесок у дослідження життєвого шляху та творчого доробку Уляни Кравченко, першість, безперечно, належить Г. Волощук та Р. Крамар. Статті, присвячені окремим аспектам життя і творчості письменниці,

опублікували С. Жаркова, В. Кандинська, І. Констанкевич, О. Литвин та ін. Зважаючи на наявність відносно невеликої кількості праць з досліджуваної теми, існує потреба поглибленого та докладного вивчення життєпису Уляни Кравченко.

Уляна Кравченко народилася в сім'ї німця Юлія Шнайдера та українки Юлії Лопушанської. На формування її світогляду в дитинстві та юності значний вплив мала творча атмосфера, яка панувала в сім'ї Шнайдерів: її батько, комісар Жидачівського повіту, Юлій мав талант до поезії, прививав дитині прагнення до науки; мати, донька греко-католицького священника, вміло розповідала історії, виховувала в доньки любов до своєї батьківщини та народу. Водночас молода дівчина зазнала впливу поезії письменника і громадського діяча, послідовника «Руської трійці» о. Миколи Устияновича, в його колишньому домі в Миколаєві вона прожила десять років. Юлія Шнайдер мала потяг до освіти, із захопленням перечитувала книги українських та зарубіжних класиків, після передчасної смерті батька сім'я відчувала матеріальні нестатки, що вплинуло на вибір фаху дівчини. Уляна Кравченко навчалася у вчительській семінарії у Львові впродовж 1877–1881 рр., де скристалізувалися її ідейні погляди. Вона вирішила бути вірною своїй батьківщині, наполегливою працею приносити користь народу, поширювати українські звичаї, традиції та мову.

Здобувши професію вчителя, Уляна Кравченко присвятила навчанню дітей майже 40 років свого життя. Їй довелося працювати в різних школах міст та сіл Галичини, зокрема в: Бібрці (1881–1884 рр.), Стоках (вересень 1884 р. – лютий 1885 р.), Львові (лютий – жовтень 1885 рр.), Руденках (жовтень 1885 р. – липень 1886 р.), Лужку Долішньому (вересень 1886 р. – лютий 1888 р.), Сільці (лютий 1888 р. – вересень 1900 р. та вересень 1904 р. – 1920 р., до виходу на пенсію) та Трускавці (вересень 1900 р. – 1904 р.). Уляна Кравченко у своїй праці «Спогади учительки» (1936 р.) описує реальні проблеми та недоліки тодішнього шкільництва, з якими їй довелося зіштовхнутися: 1) застаріла методика викладання; 2) низький рівень знань в

більшості учнів; 3) погане матеріальне забезпечення шкіл у селах; 4) легковажне ставлення педагогів до своєї праці; 5) дискримінація українських вчителів з боку поляків та ін.

Окремою важливою складовою життя Уляни Кравченко була її творчість. Талант до письма проявлявся в неї ще з раннього дитинства. У семінарії викладачі помітили її здібності та доклали зусиль для їх розвитку. Знайомство в 1883 р. та спілкування з відомим письменником і громадським діячем І. Франком відіграло вирішальну роль в її становленні як письменниці. Під вмілим наставництвом І. Франка Уляна Кравченко в 1885 р. видала свою першу збірку «Prima Vera», до якої увійшло 38 поезій. Це була резонансна подія в австрійській Галичині, що засвідчила про нові тенденції в українській літературі, адже вперше свої твори опублікувала жінка, а не чоловік.

У творчому доробку Уляни Кравченко було дев'ять збірок поезій: «Prima Vera» (1885 р.), «На новий шлях» (1891 р.), «Проліски» (1921 р.), «В дорогу» (1921 р.), «Лебедина пісня» (1924 р.), «В житті є щось» (1929 р.), «Для неї – все» (1931 р.), «Шелести нам барвіночку» (1932 р.), «Caritas» (1935 р.) та дві збірки поезій у прозі: «Мої цвіти» (1933 р.), «Замість автобіографії» (1934 р.). Характерно, що більшість книг були видані після виходу Уляни Кравченко на пенсію та переїзду в Перемишль у 1920 р. Цей період її життя був справжньою «золотою осінню» в творчості письменниці.

Уляна Кравченко писала на різну тематику, зокрема збірки «Проліски», «Шелести нам барвіночку», «В дорогу», «Лебедина пісня» були адресовані молодому, підростаючому поколінню. Здебільшого поезії, які увійшли до цих збірок, були написані Уляною Кравченко під час її вчителювання і містять повчальний підтекст. Водночас дорослій аудиторії своїх читачів письменниця присвятила збірки патріотичної лірики «Для неї – все», «На новий шлях», «В житті є щось» та релігійної «Caritas». Збірку «На новий шлях» 1891 р. Юлія Шнайдер вперше підписала псевдонімом Уляна Кравченко.

У доробку письменниці є також прозові твори. Зокрема, це автобіографічна повість «Хризантеми» (1938 р.), у якій авторка описала своє дитинство та юнацькі роки. Збірка «Замість автобіографії» (1934 р.) містить цінні записи думок авторки, спогади, афоризми тощо. Маловідома збірка «Мої цвіти» (1933 р.) оповідає про найбільшу любов Уляни Кравченко – квіти. Деякі оригінали творів Уляни Кравченко було втрачено («Стефанія», «Дві Юлії», «Марта», «Семінар»), про їхнє існування можна довідатися із спогадів авторки.

Галичина в другій половині XIX – на початку XX ст. стала культурним центром всієї України, що перебувала під владою Російської та Австро-Угорської імперій. Завдяки більш ліберальній політиці австрійської влади щодо форм і методів культурного самовираження національних меншин, які населяли імперію, введення в дію закону 1872 р., що зобов'язав жінок здобувати освіту, склалися сприятливі умови для поширення із Заходу популярних на той час ідей фемінізму. Уляна Кравченко не залишилася осторонь жіночого руху, що передбачав досягнення рівноправності політичних, економічних, особистих і соціальних прав жінок нарівні з чоловіками, виступала за демократизацію суспільного життя. Вона була однією з перших жінок, які всіляко підтримували та пропагували феміністичні погляди, що знайшли своє вираження в її творчості. Для українських жінок Уляна Кравченко адресує поезії «На новий шлях», «Жіноче призначення», «Вагання» та ін.

Уляна Кравченко підтримувала дружні відносини з відомою феміністкою Наталею Кобринською, культурними і громадськими діячами М. Рудницькою, К. Попович, І. Блажкевич та ін. Вона брала участь у виданні першого жіночого альманаху українською мовою «Перший вінок» у 1887 р. У ньому, зокрема, були представлені чотири її сонети «Я не жалюсь», «Не рвись в будуще», «За много», «Думки I-III» та вірш «На новий шлях». Уляна Кравченко написала більше 20-ти гімнів та пісень для громадських

організацій. Найбільш знаковим був гімн жіночого товариства «Союз українок» у Львові, написаний у 1934 р.

Уляні Кравченко довелося пережити трагічні події в історії Галичини і всієї України, що забрали мільйони життів абсолютно невинних людей, в т. ч. жінок і дітей, – Першу світову війну 1914–1918 рр., Другу світову війну, включаючи радянізацію (з 1939 р.) та німецьку окупацію краю в 1941–1944 рр. Радянська влада намагалася використати авторитет та популярність письменниці Уляни Кравченко на власну користь, представивши її палкою прихильницею нової влади. Їй було надано депутатський статус, призначено пенсію, видано вибрані поезії. Звичайно, це була своєрідна ілюзія створена радянською владою для пропаганди власних ідей.

Повоєнна комуністична влада збиралася депортувати Уляну Кравченко та її доньку Нусю в СРСР та завдяки старанням польської громадської діячки, подруги Уляни Кравченко – Гелени Гординської-Стіберової – вони залишилися в Перемишлі. Незважаючи на нелегке життя, Уляна Кравченко зуміла не втратити свого оптимізму, віри в краще майбутнє, залишилася патріоткою своєї батьківщини та народу аж до своєї смерті 5 березня 1947 р.

Уляна Кравченко – письменниця, педагог, активна учасниця жіночого руху – заслуговує на те, щоб про неї знали та пам'ятали. З інформацією про її життя та творчість учні ЗЗСО мають змогу ознайомитися в дев'ятому та десятому класах на уроках історії України, в позаурочний під час проведення гурткових занять, факультативів. Її спогади про вчителювання є цікавим джерелом для вивчення освітньої системи Галичини та можуть бути запропоновані учням для аналізу та опрацювання. Патріотичні вірші «Під Крутами», «Маківка» та ін. вчитель історії може використати під час навчання як засіб посилення емоційного сприйняття, зацікавлення, урізноманітнення навчального матеріалу.

Інформація про Уляну Кравченко буде цікавою учням для самостійного опрацювання шляхом підготовки проєктів, написання есе, створення презентацій тощо. На уроках історії України матеріал про Уляну Кравченко

можна подати учням, використовуючи пасивні (зокрема, розповідь), активні («Круглий стіл») та інтерактивні (рольові ігри, колективно-групова робота, «Карусель», «Мікрофон», «Акваріум» тощо) методи і прийоми, при цьому надаючи перевагу останнім як найефективнішим для розвитку вмінь та навичок учнів. Загалом вивчення особистості Уляни Кравченко є необхідним для розширення кругозору учнів, забезпечення їхнього всебічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Нормативні документи в галузі освіти

1. Концепція Нової української школи. URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Навчальна програма з історії України 9 клас. URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.WH.HU.6-11.pdf>

II. Твори Уляни Кравченко (Юлії Шнайдер)

3. Кравченко У. В Дорогу. Перемишль: Накладом Народного Базару, 1921. 48 с.
4. Кравченко У. В житті є щось. Коломия: Загальна книгозбірня, 1929. 160 с.
5. Кравченко У. Вибрані твори. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1958. 500 с.
6. Кравченко У. Виїмок з більшої цілості. Літературно-науковий додаток Нового часу. Львів: І. Тиктор, 11 квітня 1938. С. 3–4.
7. Кравченко У. Для неї – все!. Коломия: Загальна книгозбірня, 1931. 127 с.
8. Кравченко У. Замість автобіографії. Коломия: Загальна книгозбірня, 1934. 152 с.
9. Кравченко У. Caritas. Коломия: Загальна книгозбірня, 1935. 93 с.
10. Кравченко У. Мої цвіти. Коломия: Загальна книгозбірня, 1933. 123 с.
11. Кравченко У. На новий шлях. Коломия: Загальна книгозбірня, 1928. 143 с.
12. Кравченко У. Пам'яті друга: вірші в прозі, статті, спогади, листи. Львів: Каменярь, 1996. 246 с.
13. Кравченко У. Проліски. Жмуток поезій для дітвори. Перемишль: Накладом народного базару, 1921. 64 с.

14. Кравченко У. *Prima Vera*. Львів: Накладом Євгенія Олесницького, 1885. 42 с.
15. Кравченко У. *Хризантеми*. Чикаго: Видавництво Миколи Денисюка, 1961. 414 с.
16. Кравченко У. *Шелести нам барвіночку*. Коломия: Загальна книгозбірня, 1932. 191 с.

III. Періодична преса досліджуваного періоду

17. Волянський П. Одна з наших піонірок. *Діло: Друкарня видавничої спілки*, 1930. Ч. 103. С. 2–3.
18. Кравченко У. Вагання. *Літературно-науковий вістник*. Львів: Друкарня Тов. ім. Шевченка. С. 93–94.
19. Кравченко У. Гімн «Союзу Українок». *Жіноча Воля*. Коломия: Жіноча доля, 1934. Ч. 12–13. С. 1.
20. Кравченко У. Дитяче стоголосся – Іванові Франкові. *Малі друзі*. Львів, 1942. Вип. 5. С. 101.
21. Кравченко У. Думки I–III. *Перший вінок: жіночий альманах*. Львів: Друкарня Тов. ім. Шевченка, 1887. С. 373.
22. Кравченко У. За много!. *Перший вінок: жіночий альманах*. Львів: Друкарня Тов. ім. Шевченка, 1887. С. 142.
23. Кравченко У. Квіти для бабуні. *Малі друзі*. Львів, 1942. Вип. 9. С. 208.
24. Кравченко У. На новий шлях!. *Перший вінок: жіночий альманах*. Львів: Друкарня Тов. ім. Шевченка, 1887. С. 207.
25. Кравченко У. Не рвись в будуще!. *Перший вінок: жіночий альманах*. Львів: Друкарня Тов. ім. Шевченка, 1887. С. 417.
26. Кравченко У. Поклін від дітвори. *Малі друзі*. Львів, 1942. Вип. 5. С. 117.
27. Кравченко У. Різдво. *Вісті*. Берлін, 1943. Вип. 1. С.
28. Кравченко У. Я не жалюся. *Перший вінок: жіночий альманах*. Львів: Друкарня Тов. ім. Шевченка, 1887. С. 23.
29. Факти до характеристики нашого шкільництва. *Діло*. Львів: Друкарня Тов. ім. Шевченка. С. 2.

30. Ювілей Уляни Кравченко. *Діло*. Львів, 1930. Ч. 103. С.2.

IV. Мемуари і спогади

31. Блажкевич І. Спогад про Уляну Кравченко. Царик Я. *Поетична надбібрянка*. Львів: Дністрова Хвиля, 2002. С. 108–119.
32. Дзядик О. Уляна Кравченко: життя фрагменти. Львів: Галицька видавнича спілка, 2015. 32 с.
33. Дубляниця М. Спомин про Уляну Кравченко. *Гомін України*. Торонто: Ліга українців Канади. 1961. 2 грудня. С. 8.
34. Залізняк О. Із спогадів. З нагоди ювілею У. Кравченко. *Монографія*. Торонто: Новий шлях, 1987. С. 153–156.
35. Кравченко У. Спогади учительки. Коломия: Загальна книгозбірня, 1936. 314 с.
36. Михальчишин Я. Учениця Івана Франка. Про Уляну Кравченко. URL: <https://www.jarmart.info/wp-content/uploads/2020/11/24044.pdf>
37. Мінчик Є. Солець (Із спогадів про Уляну Кравченко). *Наше життя*. Філадельфія: Союз Українок Америки, 1960. Ч. 11. С. 6.

V. Праці сучасників подій

38. Дучимінська О. Сумний Христос. Львів: Каменяр, 1992. 242 с.
39. Лепкий Б. Струни: антологія української поезії від найдавніших до нинішніх часів. Берлін: Українське слово. 1922. Ч. 2. 125 с.
40. Огоновський О. Історія літератури руської. Львів: Друкарня Тов. ім. Шевченка, 1889. Т. 2. 950 с.
41. Франко І. Твори в 20 томах. Київ: Держлітвидав України, 1956. Т. 20. 812 с.

VI. Монографії і статті

42. Агєєва В. Власним голосом: жіноча одвертість і модерністський бунт. Агєєва В. *Інша оптика: тендерні виклики сучасності*. Київ: Смолоскип, 2019. С. 13–28.

43. Богачевська М. Дума України – жіночого роду. Київ: Воскресіння, 1993. 108 с.
44. Бура С. Визначні українські жінки. Матеріали і гутірки. Нью-Йорк: Головна Управа Спілки Української Молоді, 1987. Ч. 24. 114 с.
45. Власюк А. Листування Івана Франка з жінками. Дрогобич: Посвіт, 2022. 131 с.
46. Волощук Г. Неоромантична поетика драматичної поеми Уляни Кравченко «На визвольному шляху». *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених*. Київ, 2017. Вип. 24. С. 29–33.
47. Волощук Г. Прояв містичної релігійної традиції у поетичних та прозових творах Уляни Кравченко. *Питання літературознавства*. Львів, 2011. Вип. 82. С. 200–210.
48. Волощук Г. Іван Франко й Уляна Кравченко: епістолярій як індикатор творчих взаємин. Василь Стефаник, Іван Франко, Андрей Шептицький у контексті культурно-історичних процесів кінця ХІХ–ХХ століть: колект. монографія. ПНУ ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ: Просвіта, 2020. С. 42–50.
49. Волощук Г. Художнє мислення Уляни Кравченко. Київ: Просвіта, 2018. 196 с.
50. Гавришко М. Уляна Кравченко та Іван Франко.
URL: <https://protruskavets.org.ua/ulyana-kravchenko-ta-ivan-franko>
51. Галів М. Шкільництво села Лужок Долішній (ХІХ – на початку ХХ ст.). *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2012. Вип. 3. С. 15–36.
52. Гірняк С. Етикетні формули в мовній практиці інтелігенції Східної Галичини (на основі аналізу епістолярію Уляни Кравченко й Івана Франка). *Науковий вісник ДДПУ ім. І. Франка. Серія: Філологічні науки*. Дрогобич, 2020. Вип.13. С. 37–41.
53. Горак Р. Твого ім'я не вимовлю ніколи. Київ: Академія, 2008. 224 с.

54. Дрогобицька О. Традиція і модерн: побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.). Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. 540 с.
55. Жаркова Р. Гібридне «я» саморепрезентантки у жіночому письмі (на матеріалі повісті «Хризантеми» Уляни Кравченко). *Вісник Львівського університету. Філологія*. Львів, 2014. Вип. 60 (2). С. 229–237.
56. Жаркова С. Сама собі глина : проект самотворення у жіночому письмі (повість «Хризантеми» Уляни Кравченко у контексті феміністичної критики і феміністичної педагогіки). *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Гендерні дослідження*. Острог, 2015. Вип. 1. С. 65–67.
57. Завадович Р. Передмова. Кравченко У. *Хризантеми*. Чикаго: Видавництво Миколи Денисюка, 1961. С. 7–12.
58. Завадович Р. Уляна Кравченко (з нагоди 20-річчя смерти письменниці 5 березня 1947 р.). *Овид*. Чикаго: Український універсальний журнал, 1967, Ч. 1. С. 5–12.
59. Кандинська В. Образ митця-естета в автобіографічній повісті Уляни Кравченко «Хризантеми». *Наукові записки НаУКМА. Філологія*. Київ, 2013. Т. 150. С. 23–29.
60. Каспрук А. Вступна стаття. Кравченко У. *Вибрані твори*. Київ: державне видавництво художньої літератури, 1958. С. 3–28.
61. Книш І. Смолоскип у темряві. Вінніпег: Новий шлях, 1957. 303 с.
62. Книш І. Три ровесниці 1860–1960: до сторіччя народин Уляни Кравченко, Марії Башкірцевої, Соломії Крушельницької. Вінніпег: Тризуб, 1960. 320 с.
63. Констанкевич І. Проблема вибору національно-культурної тожсамості в автобіографічній повісті Уляни Кравченко «Хризантеми». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки*. Луцьк, 2014. Вип. 19. С. 64–69.

64. Крамар Р. Від вигнання з Перемишля Уляну Кравченко врятувала польська діячка. URL: <https://culture.pl/ua/stattia/vid-vyhnannya-z-peremyslyya-ulyanu-kravchenko-vryatuvala-polska-diyachka>
65. Крамар Р. Доля особистого архіву Уляни Кравченко. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. Київ, 2016. С. 34–37.
66. Крамар Р. Маловідомі сторінки біографії Уляни Кравченко. *Українознавчий альманах*. Київ, 2015. Вип. 18. С. 240–244.
67. Крамар Р. Перемиська осінь життя Уляни Кравченко. *Метаморфози в сучасній українській літературі*. Варшава, 2014. С. 33–49.
68. Лапій М. Йти бік-о-бік по одній дорозі і до одної цілі: творча співпраця Івана Франка й Уляни Кравченко. *Українське літературознавство*. Львів, 2018. С. 199–208.
69. Литвин О. Символіка номена хризантема в мові повісті Уляни Кравченко «Хризантеми». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Філологія*. Острог, 2015. Вип. 56. С. 165–167.
70. Маслій Г. Підготовка вчителів у жіночих середніх навчальних закладах: західноукраїнський контекст (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). *Наукові записки Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. Тернопіль, 2009. Вип. 1. С. 80–84.
71. Нагачевська З. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина ХІХ ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ: Підприємець Третяк І. Я., 2007. 762 с.
72. Огриза Г. По дорозі дружби (вступна стаття). Кравченко У. *Пам'яті друга: вірші в прозі, статті, спогади, листи*. Львів: Каменяр, 1996. С. 3 – 17.
73. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. Львів: Піраміда, 2014. 612 с.
74. Русова С. Наші визначні жінки. Коломия: Накладом редакції часопису «Жіноча доля», 1934. 106 с.

75. Скибак І. Уляна Кравченко – соратниця Каменяра. *Слово і час*. Київ, 2006. № 8. С. 65–67.
76. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939). Івано-Франківськ, 1994. 144 с.
77. Тихолоз Н. У пошуках утраченого раю (любов і туга Анни Франко). *Вісник Львівського університету. Філологія*. Львів, 2011. Вип. 55. С. 169–194.
78. Царик Я. Поетична надбібрянка. Львів: Дністрова Хвиля, 2002. 150 с.
79. Шах Т. Уляна Кравченко: один рік у Стоках (до 135-річчя події). *Бібрські вісті*. Бібрка. 2019. Вип. 183. С. 2.
80. Швець А. Іван Франко за лаштунками «Першого вінка», або Десять контроверз видавничої історії альманаху. *Слово і час*. Київ: Академперіодика НАН України. 2023. Вип. 2. С. 69–87.

VII. Навчально-методична література, підручники і посібники

81. Бабенко Л. Діяльнісний підхід на уроках історії. URL: http://bilyky-one.at.ua/MetodRozrobky/babenko_1-g_dijalnisnij_pidkhid_na_urokakh_istorij.pdf
82. Баханов К. Організація особистісно орієнтованого навчання. Порадник молодого вчителя історії. Харків: Основа, 2008. 161 с.
83. Білоцерківський В. Історія України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 536 с.
84. Бондаренко Н. Програма факультативного курсу «Сучасне франкознавство». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-facultativ/suchasne-frankoznavstvo.-kurs-za-viborom.doc>
85. Власов В. Прийоми формування хронологічного складника історичної предметної компетентності учнів основної школи. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/714776/1/%D0%92%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B22.pdf>

86. Жук Н. Уляна Кравченко (До 100-річчя з дня народження). *Література в школі*. Київ, 1960. С. 88–90.
87. Камбалова Я. Методичні аспекти формування знань про історичну особистість в учнів загальноосвітньої школи (на прикладі теми «Кирило-Мефодіївське товариство»). *Історія в школі. Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова*. Київ, 2016. Листопад–грудень. С. 5–8.
88. Коляда І. Методика формування уявлень про історичного діяча при вивченні історії України в 11 класі (на прикладі Валерія Лобановського). *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін. СумДПУ ім. А.С.Макаренка*. Суми, 2020. Вип.8. С. 127–132.
89. Коляда І., Виговський М., Загребельна Н. Роль та місце художньої літератури на уроках історії України. *Історія в школі*. Київ, 2007. № 3. С. 23–29.
90. Комар О. Інтерактивні методи навчання в сучасній дидактиці. URL: http://dspace.udpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/6789/374/1/interaktivni_metodu.pdf
91. Курилів В. Методика викладання історії: Навч. посібник. Харків: Ранок, 2008. 256 с.
92. Логвіненко Н. Факультативи як форма організації диференціації та індивідуалізації навчання старшокласників. *Українська література в загальноосвітній школі. Ін-т педагогіки Нац. академії педагогічних наук України*. Київ, 2011. № 9. С. 43–48.
93. Майко С. Шкільний музей як форма додаткової освіти. *Педагогічний пошук*. Луцьк, 2017. № 2. С. 64–66.
94. Маланчук-Рибак О. Жіночий рух як ідеологія і практика суспільних змін. Агеєва В., Близнюк В., Головшенко І., Горностаї П., Маланчук-Рибак О. *Основи теорії гендеру*. Київ: К.І.С., 2004. С. 182–219.

95. Мартиненко С., Хоружа Л. Методи навчання та їх класифікація. *Початкова освіта. Методичний порадник*. Житомир, 2010. С. 28–32.
96. Мокрогуз О. Інноваційні технології на уроках історії. Харків: Основа, 2007. 192 с.
97. Мороз П. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України. Київ: Педагогічна думка, 2012. 128 с.
98. Мороз П. Історична предметна компетентність учнів старшої школи: визначення та складники.
URL:<https://lib.iitta.gov.ua/719398/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B7%20%D0%9F.pdf>
99. Моцак С. Використання краєзнавчих матеріалів на уроках історії України. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. Київ, 2015. № 51. С. 130–133.
100. Моцак С. Методичні аспекти вивчення історії рідного краю в загальноосвітніх закладах України. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал*. Суми, 2017. № 5. С. 18–23.
101. Надольська О. Групова робота на уроках історії як засіб соціалізації учнівської молоді. *Таврійський вісник освіти*. Херсон, 2014. Вип. 1. С. 144–151.
102. Пометун О., Гупан М., Власов В. Компетентнісно-орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
103. Пометун О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.
104. Ребенюк В. Інтерактивні технології навчання історії. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін. СумДПУ ім. А.С.Макаренка*. Суми, 2020. Вип. 8. С. 123–127.
105. Яновська Л., Яновський А. Реалізація особистісного навчання на уроках історії в умовах дистанційного навчання. *Інноваційна педагогіка*.

Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій.
Одеса, 2022. Вип. 48 Т. 2. С. 115–119.

106. Яковенко Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.
107. Яценко Ю. Особливості формування предметних компетентностей на уроках історії України. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін. СумДПУ ім. А.С.Макаренка.* Суми, 2018. Вип. 1. С. 103–106.

VIII. Енциклопедичні видання

108. Онацький Є. Кравченко Уляна. Українська мала енциклопедія. Буенос Айрес: Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині, 1960. Т. 3. С. 753.
109. Янишин Б. Кравченко Уляна. Енциклопедія історії України. Гол. ред. В. Смолій. Київ: Наукова думка, 2009. Т. 5. С. 274.

IX. Матеріали наукових конференцій

110. Казаков Г. Точиліна І. Використання мережі ТІКТОК під час вивчення шкільного курсу з історії: загальні тенденції. *Актуальні проблеми теорії та методики навчання історії: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.* Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2023. С. 240–245.
111. Литвин О. Творчість Уляни Кравченко в оцінках літературно-художнього дискурсу. *Освіта і наука у мінливому світі : проблеми та перспективи розвитку: матеріали III міжнар. наук. конф., 26–27 березня 2021 р.* Наук. ред. О.Ю.Висоцький. Дніпро, 2021. Ч. 2. С. 201–204.
112. Мороз І. Компетентнісний підхід до навчання історії в старшій школі. Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи: збірник тез I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи». Київ: Педагогічна думка, 2019. С. 86–88.

X. Дисертації

113. Вараниця А. Учителі народних шкіл Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ століття. правах рукопису. Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Львів, 2018. 316 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Портрет Уляни Кравченко (Юлії Юліївни Шнайдер) –
вчительки, письменниці та громадської діячки. Фотокопія**

Джерело: Музей Уляни Кравченко і Миколи Устияновича. Основний фонд.

Додаток Б

**Майбутня письменниця Уляна Кравченко на руках у своєї матері
Юлії Шнайдер (Лопушанської). 1861 р. Фотокопія**

Джерело: Музей Уляни Кравченко і Миколи Устияновича. Основний фонд.

Додаток В

Юлія Шнайдер (Уляна Кравченко) та її брат Мар'ян. 1864 р. Фотокопія

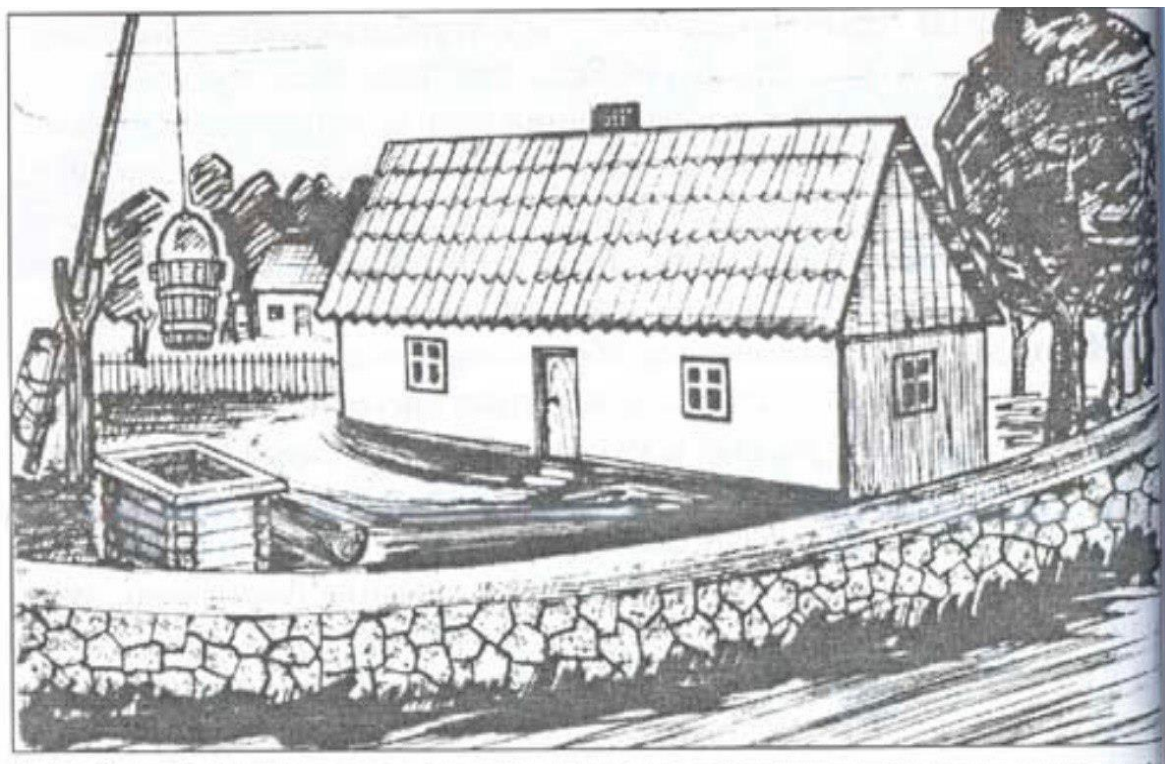

Джерело: Музей Уляни Кравченко і Миколи Устияновича.

Основний фонд.

Будинок Миколи Устияновича в Миколаєві, де з 1859 р. по 1869 р. проживала сім'я Шнайдер. Малюнок миколаївського вчителя Романа Кіндрата, зроблений на основі оповідань старожилів. Фотокопія.

Джерело: Музей Уляни Кравченко і Миколи Устияновича. Основний фонд.

Додаток Д

Плаття Уляни Кравченко, в якому вона складала випусний іспит (матуру) у державній жіночій вчительській семінарії у Львові 1881 р.

Джерело: Музей Уляни Кравченко і Миколи Устияновича. Основний фонд.

Додаток Е

**Школа у м. Бібрка, в якій з 1881 по 1884 рр. вчителювала
Уляна Кравченко. Фотокопія**

Джерело: Музей Уляни Кравченко і Миколи Устияновича. Основний фонд.

Додаток Ж

**Школа у Лужку Долішньому, в якій з 1886 по 1888 рр. вчителювала
Уляна Кравченко. Фотокопія**

Джерело: Музей Уляни Кравченко і Миколи Устияновича. Основний фонд

**Школа в с. Солець біля Дрогобича, в якій працювала Уляна Кравченко
з 1888 по 1920 рр.**

Джерело: Музей Уляни Кравченко і Миколи Устияновича. Основний фонд

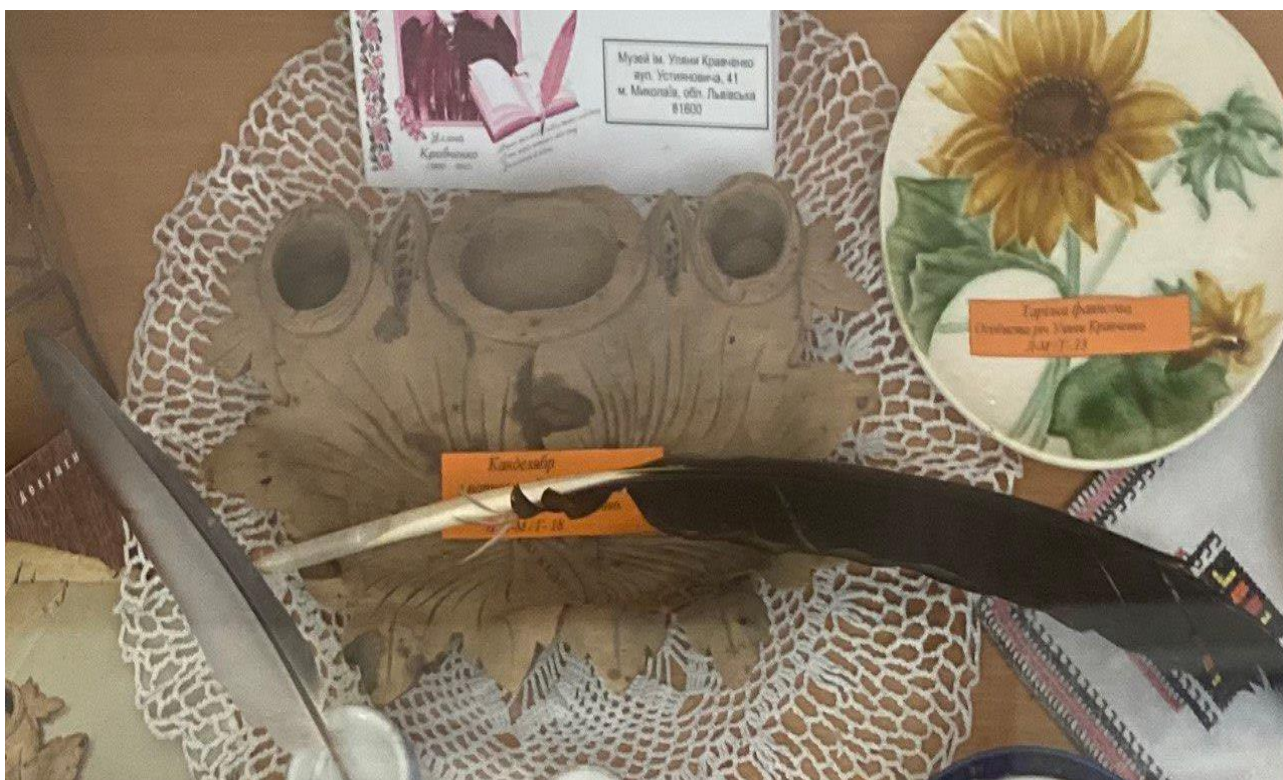

Додаток К

У. Кравченко серед учнів школи Сільця. На першій лавці дочка Дора і син Юрій. 1895 р. Фотокопія.

Джерело: Музей Уляни Кравченко і Миколи Устияновича. Основний фонд

Канделябр. Особиста річ Уляни Кравченко

Джерело: Музей Уляни Кравченко і Миколи Устияновича. Основний фонд

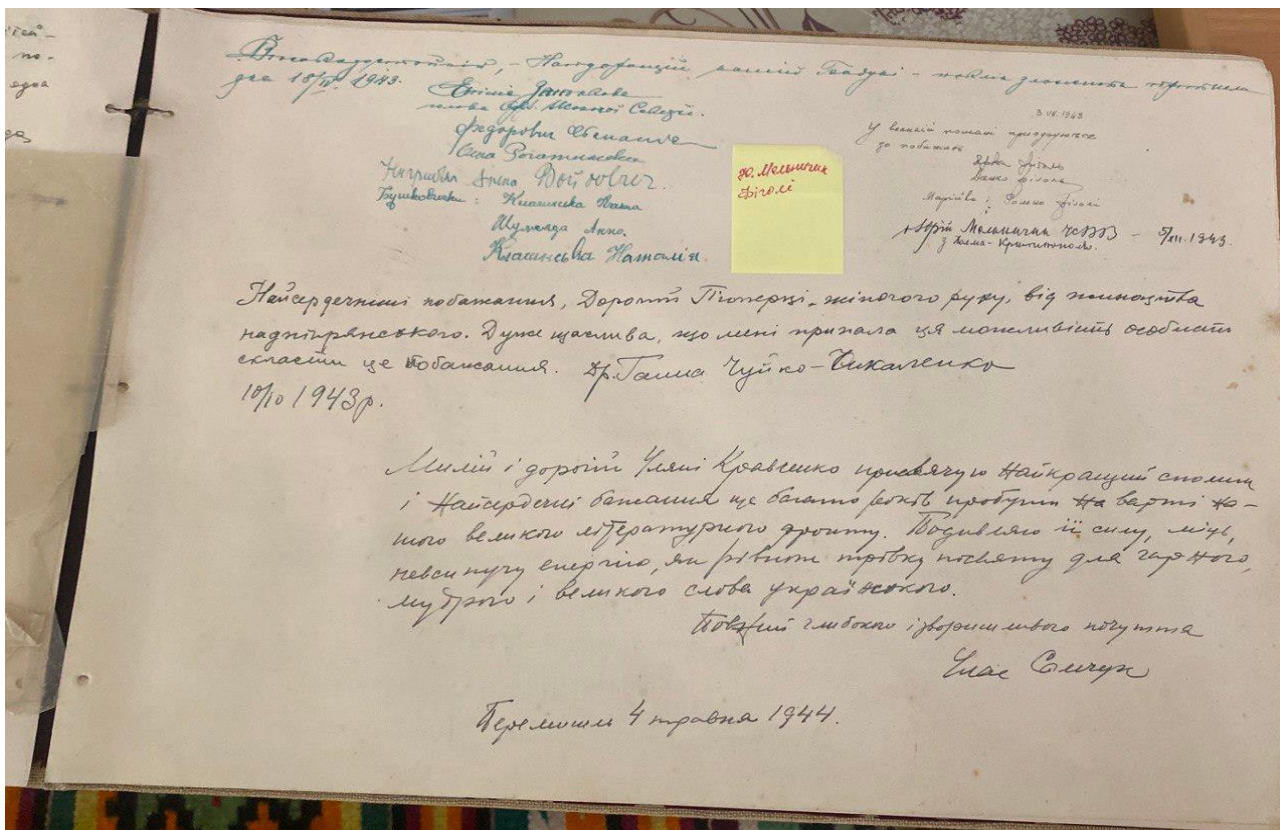
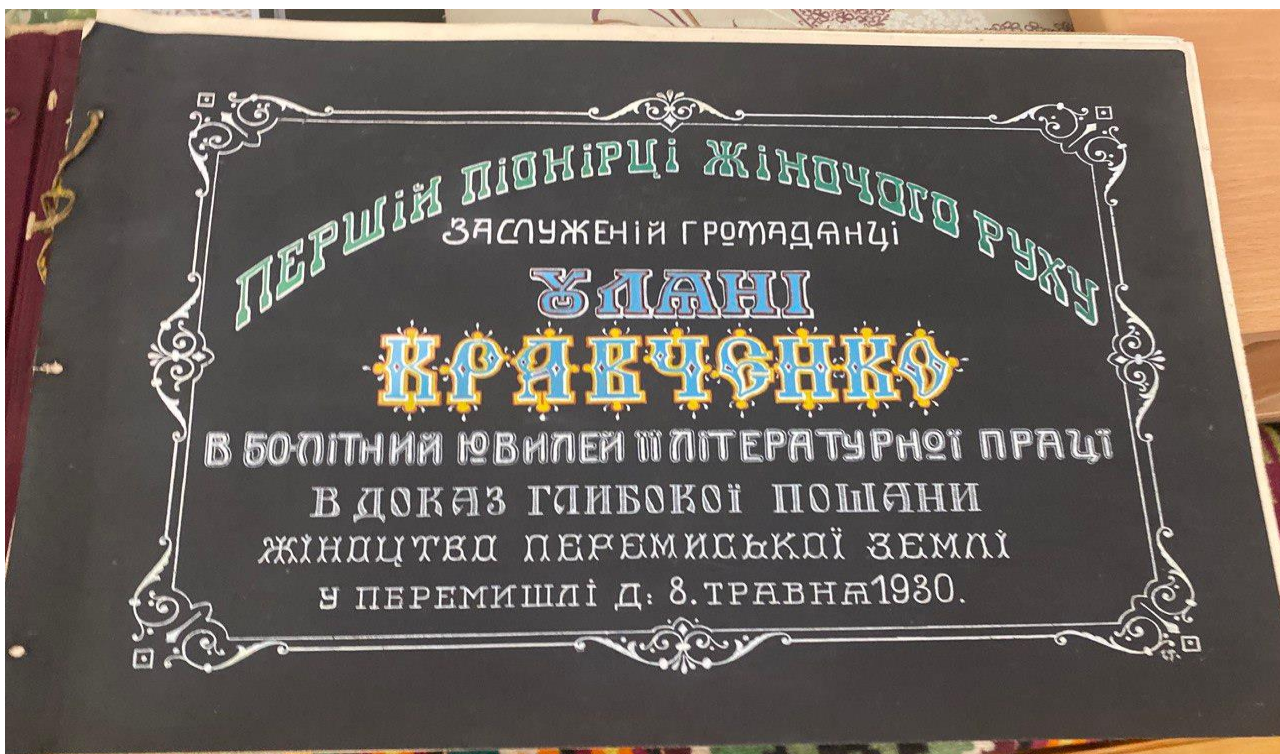

Додаток Н

Фото альбому Уляни Кравченко, подарованого їй художницею

О. Кульчицькою

Джерело: Музей Уляни Кравченко і Миколи Устияновича. Основний фонд

Фото першого примірника збірки «Prima Vera» 1885 р.

Джерело: Музей Уляни Кравченко і Миколи Устияновича. Основний фонд

Додаток П

Фото музею «Уляни Кравченко і Миколи Устияновича» у м. Миколаїв

Джерело: особистий архів автора

Додаток Р

План – конспект уроку з предмета історія України

Урок № ...   Дата ...   Клас: 9

Тема уроку: Українська література, театр, музика у другій половині XIX – на початку XX ст.

Мета уроку:

навчальна:

- розповісти учням про відомих українських письменників кінця XIX – початку XX ст./ *інформаційна*
- ознайомити учнів з біографією та творчістю письменниці Уляни Кравченко / *інформаційна*
- охарактеризувати розвиток українського театру / *інформаційна*
- розповісти учням про українських музикантів та композиторів, які жили та творили в кінці XIX – на початку XX ст./ *інформаційна*

розвивальна:

- закріпити знання учнів набуті під час вивчення навчального матеріалу (на основі гри «Снігова куля»)/ *логічна*
- розвивати критичне мислення на основі опрацювання відеоматеріалу (відеоролик « Ген українців: Уляна Кравченко») та роздаткового матеріалу про Уляну Кравченко /*інформаційна, логічна*

- розвивати цифрову компетентність через виконання вправ на онлайн-платформах для сестиматизації та закріплення знань учнів/ *хронологічна, логічна, інформаційна*
- формувати навички аналізувати аудіоджерела (прослуховування музики) / *логічна, інформаційна*
- розвивати навички роботи в групах (опрацювання матеріалу на роздаткових картках)/ *соціальна, особиста*
- формувати вміння характеризувати історичні постаті (складання історичного портрета)/ *інформаційна, аксіологічна*
- розвивати навички роботи з ребусами/ *інформаційна, логічна*

виховна:

- виховувати вміння працювати в колективі (робота в групах) /*соціальна, мовленнєва*
- виховувати інтерес до історії на основі вивчення здобутків відомих діячів культури/ *громадянська*
- викликати почуття гордості за українську інтелігенцію яка змогла прославити Україну своєю творчістю на весь світ (М. Лисенко, М. Леонтович, І. Франко та ін.)/ *особиста, громадянська*
- розвивати креативність (творче домашнє завдання)/ *інформаційна*
- сформувати особисте ставлення до діячів культури (І. Франка, У. Кравченко, М. Вербицького, С. Крушельницької та ін.)/ *аксіологічна, особиста*
- виховувати гуманне ставлення до поглядів інших людей (робота в групах) / *особиста*
- формувати в учнів естетичні почуття на основі ознайомлення із музикою українських композиторів / *особиста*
- виховувати шанобливе ставлення до надбань минулих поколінь/ *особиста*

Тип уроку: комбінований

Обладнання: Сорочинська Н., Гісем О. Історія України: підручник для 9 класу. Тернопіль: Богдан, 2017. 272 с., карта

«Культурне життя України в другій половині ХІХ ст.», роздатковий матеріал (картки з інформацією про Уляну Кравченко),

відео- та аудіоматеріали, презентація.

Основні дати: 1862– створення першої української опери «Запорожець за Дунаєм» 1882– утворення першої театральної трупи, 1864– засновано перший професійний театр на західноукраїнських землях.

Основні терміни: культура, реалізм

Основні постаті: У. Кравченко, П. Мирний, М.Вовчко, І. Нечуй-Левицький, І. Франко, М. Коцюбинський, Л. Українка, В. Стефаник, О. Кобилянська, М. Кропивницький, М. Старицький, О. Бачинський, М. Заньковецька, І. Тобілевич, М.

Лисенко, М. Леонтович, М. Вербицький, А. Вахнянин.

План

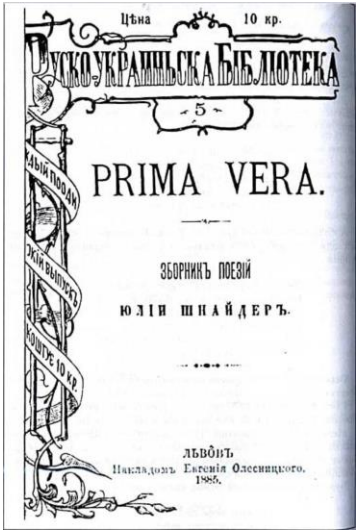
1. Розвиток української літератури
2. Театр
3. Музичне мистецтво

Хід уроку:

Час	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учнів	Примітки
3 хв	I. Організаційний	Привітання з учнями. Перевірка присутніх.		
7 хв	II. Перевірка домашнього завдання		<p style="text-align: center;"><u>Письмова робота</u></p> <p><i>1. Складіть та заповніть порівняльну таблицю «Розвиток освіти в Наддніпрянщині та на Західноукраїнських землях в другій половині XIX на початку XX століття» (Забарило, Ціник, Клочана, Забава)</i></p>	<i>логічна, інформаційна</i>

			<table border="1" data-bbox="1111 272 1870 483"> <tr> <td>Освіта</td> <td>Наддніпрянська Україна</td> <td>Західноукраїнські землі</td> </tr> <tr> <td>Початкова</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Середня</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Вища</td> <td></td> <td></td> </tr> </table> <p data-bbox="1160 531 1854 735">2. Складіть історичний портрет одного з діячів культури на ваш вибір: М. Грушевського, Софії Русової, Уляни Кравченко, І. Мечникова, І. Пулюя. (Мороз, Какапич, Третяк, Васьків, Труняк)</p> <p data-bbox="1357 810 1608 847" style="text-align: center;"><u>Усна відповідь</u></p> <ol data-bbox="1160 879 1854 1439" style="list-style-type: none"> 1) Коли було засновано Харківський університет? (Фреюк) 2) Хто така С. Русова? (Васьків) 3) Яке відкриття зробив І. Пулюй? (Лоїк) 4) Хто вперше в світовій практиці відкрив шляхи поширення чуми? (Клочана) 5) Хто є автором чотиритомного «Словника української мови»? (Забарило) 6) Які вищі навчальні заклади діяли на українських землях в кінці ХІХ на 	Освіта	Наддніпрянська Україна	Західноукраїнські землі	Початкова			Середня			Вища			<p data-bbox="1883 576 2114 655"><i>інформаційна, аксіологічна</i></p> <p data-bbox="1883 895 2114 1134"><i>хронологічна інформаційна інформаційна інформаційна</i></p> <p data-bbox="1883 1230 2114 1270"><i>інформаційна</i></p> <p data-bbox="1883 1366 2114 1406"><i>інформаційна</i></p>
Освіта	Наддніпрянська Україна	Західноукраїнські землі														
Початкова																
Середня																
Вища																

			<p>початку XX ст.? (Шпільчак)</p> <p style="text-align: center;"><u>Дошка</u></p> <p style="text-align: center;">1. Вправа «Реставратор» - Відновіть правильність тексту вставляючи слова та виправляючи помилки.</p> <p>«Наукове товариство ім. Т. Шевченка було засноване в 1875 р. у.....Активними діячами НТШ були....Головною заслугою товариства було те, що за відстності української державності воно виконувало функції всеукраїнської Академії наук. Історична роль товариства полягала у...До найважливіших заслуг членів НТШ у галузі точних і природничих наук слід віднести відриття І. Пулюєм.....» (Негрук)</p> <p style="text-align: center;"><u>Карта</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Користуючись картою поясніть як впливала політика уряду держав до складу яких входили українські землі в кінці XIX на початку XX ст. на розвиток культури? (Витязь) 2. З допомогою карти охарактеризуйте розвиток вищої освіти. (Васьків) 	<p><i>інформаційна, хронологічна, логічна</i></p> <p><i>просторова, логічна</i></p> <p><i>просторова, логічна</i></p>
--	--	--	--	---

5 хв	III. Мотиваційний етап	<p>Робота з візуальними джерелами</p> <p>Метод «Мікрофон»</p> <p>- Розгляньте зображення.</p> <p>- Про що можна довідатися з цього зображення? <i>/логічна, інформаційна</i></p> <p>- Чи знайомі ви з цією збіркою поезій та її автором?</p> <p>- Перед вами перша в Галичині збірка поезій автором яких була жінка- Уляна Кравченко. <i>/інформаційна</i></p>		
------	------------------------	---	--	--

		- На сьогоднішньому уроці ви дізнаєтеся хто така Уляна Кравченко . що її пов'язує з Іваном Франком, про розвиток літератури, музики та театру в Україні в кінці ХІХ на початку ХХ ст. та ще багато цікавого./інформаційна		
2 хв	IV. Актуалізаційний етап		1. Яку епоху ми зараз вивчаємо? <i>(Какатич)</i> 2. Які характерні риси цієї епохи? <i>(Шпільчак)</i> 3. Що таке культура? <i>(Труняк)</i> 4. Назвіть імена видатних представників української літератури першої половини ХІХ ст. та вкажіть їхні головні досягнення? <i>(Забарило)</i>	<i>хронологічна</i> <i>логічна</i> <i>логічна</i> <i>інформаційна</i>

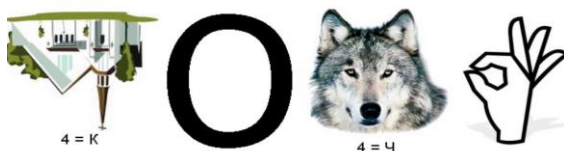
15 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	<p>1.</p> <p>- У другій половині XIX ст. романтизм в літературі поступився місцем реалізму. Художні і публіцистичні твори видатних діячів української культури другої половини XIX ст. містять глибокі роздуми про сучасне і майбутнє українського народу, відображають історичні подвиги минулого, оспівують визвольну боротьбу за державну незалежність України./ <i>інформаційна</i></p> <p>- Робота з ребусами / <i>логічна, інформаційна</i></p> <p>1)</p> <p>2)</p> <p>3)</p>	<p>–Пригадайте, що таке романтизм? (<i>Шпільчак</i>)</p> <p>- Робота з ребусами (Всі учні)</p> <p>Завдання:</p> <p>-Розгадайте ребуси та дізнайтеся імена та прізвища відомих українських письменників кінця XIX початку XX ст.</p>	<p><i>інформаційна</i></p> <p><i>логічна, інформаційна</i></p>
----------	--------------------------------------	--	--	--

4)

5)

– Самостійна робота з текстом підручника ст. 249-251./
інформаційна, логічна

– Серед українських

– Чи читали ви твори цих авторів? (*Какапич*)

– Хто вам найбільше сподобався? (*Забарило*)

– Самостійна робота з текстом підручника.
Завдання: Опрацюйте текст ст. 249-251 та заповніть таблицю «Українські письменники» (Всі учні)

Автор	Назви творів

*особиста
аксіологічна*

*інформаційна,
логічна*

		<p>письменників є чимало маловідомих але дуже цікавих та талановитих особистостей. Однією з них була Уляна Кравченко (Юлія Юліївна Шнайдер)./інформаційна</p> <p>– Робота в групах з роздатковими картками:</p> <p>1 Картка. Біографія Уляни Кравченко.</p> <p>2. Картка. Творчість Уляни Кравченко / інформаційна</p>	<p>–Робота в групах з роздатковими картками. Працює 2 групи. (5 хв.)</p> <p>Завдання для 1 групи: опрацюйте текст про біографію Уляни Кравченко. Виділіть найголовнішу інформацію запишіть її у зошит. Підготуйте 5 запитань для іншої групи по інформації яку ви вичали.</p> <p>Завдання для 2 групи: опрацюйте текст про творчість Уляни Кравченко, выпишіть у зошит назви збірок та роки видання. Підготуйте 5 запитань для іншої групи по інформації яку ви досліджували.</p> <p>Представники кожної групи по черзі розповідають інформацію, яку їм вдалося дізнатися, та задають запитання один одному.</p>	<p>логічна, інформаційна</p> <p>логічна, інформаційна</p>
--	--	---	---	---

		<p>–Робота з відеоматеріалом «Ген українців: Уляна Кравченко»/<i>інформаційна</i> Посилання: https://m.youtube.com/watch?v=FL1OnvzY-Ak</p>	<p>Уточнюючі запитання для обох груп:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Які фактори впливали на формування світогляду Уляни Кравченко в дитинстві? – Скільки років Уляна Кравченко пропрацювала вчителькою? – Назвіть першу збірку поезій Уляни Кравченко яка отримала визнання читачів? – В чому історична цінність збірки «Prima Vera»? – Яку роль відіграла Уляна Кравченко у розвитку української літератури в Галичині? <p>–Робота з відеоматеріалом «Ген українців: Уляна Кравченко» (<i>Всі учні</i>)</p> <p>Завдання: уважно перегляньте відеоматеріал та дайте відповідь на таке запитання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ким був Іван Франко для Уляни Кравченко? <p>Додаткові запитання до учнів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Як розпочалося спілкування Уляни Кравченко та Івана Франка? (<i>Труняк</i>) – Який вірш вперше був відредагований 	<p><i>логічна</i></p> <p><i>хронологічна</i></p> <p><i>інформаційна</i></p> <p><i>логічна</i></p> <p><i>логічна</i></p> <p><i>логічна,</i> <i>інформаційна</i></p> <p><i>інформаційна</i></p> <p><i>інформаційна</i></p>
--	--	---	--	--

		<p>2.</p> <p>Наприкінці 70-х рр. ХІХ ст. завершилося становлення новітнього, професійного, власне українського театру. У 1882 р. Під керівництвом Марка Кропивницького в Єлисаветграді було створено першу українську трупу./інформаційна</p> <p>У 1891 р. В Києві було засновано перший постійно діючий театр. 1864 р.- О. Бачинський заснував перший на західноукраїнських землях професійний театр./інформаційна</p> <p>–Робота з текстом підручника ст. 251-253./інформаційна</p>	<p>Іваном Франком? (<i>Мороз</i>)</p> <p>– Чи зустрічалися вони особисто? (<i>Фреюк</i>)</p> <p>– Скільки років тривало їхнє спілкування? (<i>Витязь</i>)</p> <p>–Чи перешкоджав уряд діяльності українських театрів? (<i>Каканич</i>)</p> <p>–Чому на західноукраїнських землях професійний театр було засновано швидше ніж на Наддніпрянщині? (<i>Забарило</i>)</p>	<p><i>інформаційна</i></p> <p><i>хронологічна</i></p> <p><i>інформаційна</i></p> <p><i>логічна</i></p>
--	--	--	---	--

		<p>3.</p> <p>–Розвиток літератури і театру надав потужного імпульсу процесу творення національної класичної музики. Основоположником української класичної музики був М. Лисенко./інформаційна</p> <p>– Робота з аудіоматеріалами./інформаційна</p> <p>1. М. Леонтович «Щедрик»: https://youtu.be/nmSdYUYNoqs?si=NxCFfBaEAwrFTHaJ</p>	<p>–Самостійна робота з текстом підручника ст. 251-253 (Всі учні)</p> <p>Завдання: Опрацюйте текст та створіть у зошиті інтелект-карту «Український театр»</p> <p>– Які товариства сприяли розвитку театру на українських землях? (Фреюк)</p> <p>–З чого складався репертуар тодішнього театру? (Витязь)</p> <p>– Робота з аудіоматеріалами (Всі учні)</p> <p>Завдання: Прослухайте аудіо, з'ясуйте назву та автора музичної композиції.</p> <p>–Чому на вашу думку «Щедрик» М. Леонтовича такий популярний у всьому світі?</p>	<p>логічна</p> <p>інформаційна</p>
--	--	--	---	------------------------------------

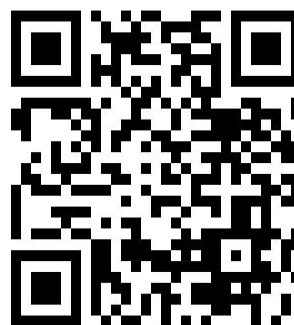
		<p>2.М. Лисенко «Молитва за Україну»: https://youtu.be/ouHOgwqSw_U?si=SeUjnMoQ_GHjU7ak</p> <p>3. М. Вербицький «Ще не вмерла Україна»: https://youtu.be/7DakCtIqR1I?si=FqTHVffk8edQgO94</p> <p>- В Західній Україні творили: М. Вербицький, І. Лавровський, І. Воробкевич, А. Вахнянин./інформаційна</p>	<p>(Шпільчак)</p> <p>–Чому музика яка була написана понад 100 років тому не втрачає своєї актуальності і сьогодні? (Какатиц)</p> <p>–Чи погоджуєтеся ви з тим, що гімн України потрібно змінити? Аргументуйте свою думку (Всі учні).</p> <p>–Чи знаєте ви хто така С. Крушельницька? (Труняк)</p> <p>–Чим вона прославилася? (Ціник)</p> <p>–Як ви вважаєте, чому не всі відомі музиканти які були вихідцями з України, є представниками української культури (Клочана)</p>	<p>аксіологічна логічна</p> <p>аксіологічна, особиста</p> <p>інформаційна інформаційна</p> <p>аксіологічна, логічна</p>
5 хв	VI. Систематизація знань		<p>1. Вправа «Снігова куля»</p> <p>1– й учень класу називає відомий йому термін чи дату з даної теми, 2– й повторює і додає</p>	<p>логічна, хронологічна, інформаційна- комунікаційна</p>

свій темні, 3–й називає вже три терміни і т.д.

2. Вправа на відповідність за QR-кодом

3. Вправа за QR-кодом:

4.Флеш - картки про життя та діяльність

*логічна,
хронологічна,
інформаційна-
комунікаційна*

*логічна,
хронологічна,
інформаційна-
комунікаційна*

			<p>Уляни Кравченко за QR-кодом:</p> 	<p><i>логічна, хронологічна, інформаційна- комунікаційна</i></p>
3 хв	VII.Висновки	<p>Таким чином незважаючи на відсутність української держави, у другій половині XIX на початку XX ст. культура збагатилася визначними надбаннями практично у всіх галузях. Відбулося становлення української національної літератури, театру та музики. В розвиток літератури значний внесок зробили Іван Франко, Уляна Кравченко, Леся Українка, Марко Вовчок, Василь Стефаник та ін. В театральній сфері прославилися Михайло Старицький, Іван Тобілевич,</p>		

		<p>Марія Заньковецька та ін. Серед відомих музикантів та композиторів того часу на особливу увагу заслуговує Микола Лисенко, М. Леонтович, М. Вербицький їхня музика не втрачає своєї актуальності і сьогодні. Загалом наприкінці XIX ст. вже було неможливо заперечувати існування національної української культури.</p>		
2 хв	VIII. Домашнє завдання		<p>Обов'язкове завдання: опрацювати параграф 32 підручника, створити презентацію про одного відомого діяча у сфері культури.</p> <p>За бажанням:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) написати есе на тему «Уляна Кравченко несправедливо забута письменниця». 2) Створити навчальну гру на онлайн-платформі Wordwall. 	